

ISSN 2412-9135

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

НАУКОВИЙ ЧАСОПИС

НАЦІОНАЛЬНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ М. П. ДРАГОМАНОВА

Серія 18

Право

Випуск 39

Видавничий дім
«Гельветика»
2023

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
Серія КВ № 8824 від 01.06.2004 р. (перереєстровано – Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації Серія КВ № 22863-12763ПР від 19.08.2017 р.)

Журнал включено до категорії «Б» Переліку наукових фахових видань України
зі спеціальностей 081 – Право, 262 – Правоохоронна діяльність, 293 – Міжнародне право
на підставі Наказу МОН України від 09.02.2021 № 157 (додаток 4)

Науковий журнал включено до міжнародної наукометричної бази
Index Copernicus International (Республіка Польща)

Статті у виданні перевіряються на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення
StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

Офіційний сайт видання: www.chasopys.law.npu.kiev.ua

*Рекомендовано рішенням Вченої ради НПУ імені М. П. Драгоманова
(протокол № 8 від 27 червня 2023 року)*

Головний редактор:

В. Ю. Стеценко – доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, завідувач кафедри правознавства та галузевих юридичних дисциплін, Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова.

Редакційна колегія:

- С. В. Агієвський** – кандидат юридичних наук, доцент;
Б. І. Андрусишин – доктор історичних наук, професор;
В. В. Белєвцева – доктор юридичних наук, старший науковий співробітник;
К. І. Беляков – доктор юридичних наук, професор;
Є. В. Білозьоров – кандидат юридичних наук, доцент;
М. Ю. Віхляєв – доктор юридичних наук, доцент;
О. С. Дніпров – доктор юридичних наук;
Ярослав Добковскі – габілітований доктор права, професор;
О. Д. Довгань – доктор юридичних наук, професор;
І. В. Зозуля – доктор юридичних наук, професор;
О. О. Золотар – доктор юридичних наук, старший науковий співробітник;
І. Ф. Корж – доктор юридичних наук, старший науковий співробітник;
М. О. Ларкін – кандидат юридичних наук, доцент;
А. О. Монаснко – доктор юридичних наук, професор;
Н. М. Опольська – кандидат юридичних наук, доцент;
В. Г. Пилипчук – доктор юридичних наук, професор;
В. В. Тильчик – доктор юридичних наук, доцент;
О. В. Токарчук – доктор юридичних наук, доцент.

**НАУКОВИЙ ЧАСОПИС НАЦІОНАЛЬНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ
Н 34 М. П. ДРАГОМАНОВА. Серія 18. Право. Журнал / М-во освіти і науки України, Нац. пед. ун-т
імені М. П. Драгоманова. – Випуск 39. – Одеса: Видавничий дім “Гельветика”, 2023. – 84 с.**

УДК 06

У статтях розглядаються актуальні проблеми наукових досліджень докторантів, аспірантів, викладачів вищих навчальних закладів та співробітників наукових установ України, у яких висвітлюються актуальні теоретичні, наукові та науково-методичні проблеми правових наук.

ВІДГУК
НА ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ
ДОНЕЦЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
«ПРАВОВИЙ ЧАСОПИС ДОНБАСУ»

Збірник наукових праць «Правовий часопис Донбасу» є офіційним фаховим друкованим виданням Донецького державного університету внутрішніх справ. Журнал має широкий спектр тем, що дозволяє читачам ознайомитися з актуальними загальнотеоретичними і галузевими юридичними питаннями, а також пропозиціями щодо оптимізації правових процесів та явищ країни. На його сторінках висвітлюються актуальні питання поліцейської діяльності та підготовки кадрів для підрозділів Національної поліції України, а також правового регулювання суспільних відносин в умовах воєнного стану, розглядаються організаційні засади підготовки фахівців системи професійної юридичної освіти у ЗВО зі специфічними умовами навчання. Крім того, збірник також інформує про події наукового життя та юридичну освіту в Україні, подає рецензії наукових праць з правової тематики.

До редколегії збірника, окрім видатних представників української наукової думки, входять іноземні фахівці. Видання співпрацює з найбільшими ЗВО України та зарубіжжя, органами державної влади та місцевого самоврядування. Подібна співпраця передбачає розміщення інформаційних матеріалів, публікацію наукових статей, проведення на базі видання конференцій, круглих столів тощо.

Збірник наукових праць орієнтований на різні категорії читачів: науковці, викладачі, докторанти, аспіранти, ад'юнкти, а також працівники правоохоронних та правозахисних структур.

Отже, фаховий збірник наукових праць із юридичних наук «Правовий часопис Донбасу» спрямований на просування передових знань та розв'язання проблемних питань у галузі юридичних наук, працює над розширенням проблематики, обговоренням актуальних та гострих питань у правовій сфері в Україні, підвищенням якості публікацій, залученням до досліджень широкого кола провідних вітчизняних та зарубіжних науковців, а також юристів-практиків.

*Професор кафедри трудового права
та права соціального забезпечення
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
доктор юридичних наук, доцент
Дмитро СІРОХА*

УДК 342.95:37.035.6(474.3)

DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series18.2023.39.01>

Александров М. Є.

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРОЦЕСІВ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ: ДОСВІД ЛАТВІЇ

У статті проаналізовано сучасний стан адміністративно-правового регулювання національно-патріотичного виховання в Латвії. Актуальність дослідження обумовлена становленням вітчизняної політики утвердження громадянської та національної ідентичності, для успішної реалізації якої необхідно дослідити досвід європейських країн. Латвія, як і всі балтійські країни, від часу відновлення незалежності приділяє національно-патріотичному вихованню громадян суттєву увагу.

Наукова новизна дослідження полягає у систематизації заходів адміністративно-правового регулювання процесів національно-патріотичного виховання в Латвії. Практична значущість дослідження полягає у висвітленні норм латвійського законодавства, якими регулюється діяльність органів державної влади Латвії під час реалізації заходів з національно-патріотичного виховання. Дослідження проводилось методом аналізу нормативно-правових актів.

За результатами дослідження визначено, що в Латвії національно-патріотичне виховання забезпечується заходами просвітницького характеру, формуванням державної політики пам'яті, організацією освітнього процесу та військової підготовки населення. З метою адміністративно-правового регулювання процесів національно-патріотичного виховання законодавцями й урядовцями Латвії прийнято низку нормативно-правових актів, які регулюють діяльність органів виконавчої влади в зазначеному контексті. Суб'єктний склад реалізації політики громадянської ідентичності й національно-патріотичного виховання складають центральні органи виконавчої влади Латвії, заклади освіти, а також молодіжні організації з виховання й військової підготовки.

У висновках автори детально визначають складові системи адміністративно-правового регулювання процесів національно-патріотичного виховання в Латвії. Подальші дослідження можливі за напрямками порівняльно-правового аналізу систем адміністративно-правового регулювання процесів національно-патріотичного виховання в Латвії та в Україні, а також пошуків можливостей імплементації латвійського досвіду у вітчизняну практику.

Ключові слова: адміністративно-правове регулювання, національно-патріотичне виховання, Латвія, музей окупації, освіта, військова підготовка, громадянська ідентичність, національна свідомість.

Розвиток громадянської й національної ідентичності та національно-патріотичного виховання населення дуже важливий для країн пострадянського і постсоціалістичного простору. Налагодження зазначених процесів важливо не лише в контексті побудови єдиного суспільства, а й у контексті оборони держави. Від 2000-х років російська влада для поширення свого впливу на сусідні країни використовує різні інструменти, зокрема маніпуляції з історичними подіями та соціокультурними стереотипами. Гібридна війна, розв'язана Росією проти України в 2014 році, продемонструвала, наскільки фатальним для країни може бути відсутність продуманої політики національно-патріотичного виховання.

Серед країн на пострадянському просторі, які досягли значних успіхів у розвитку системи національно-патріотичного виховання, необхідно відзначити країни Балтії: Естонську Республіку (далі – Естонія), Латвійську Республіку (далі – Латвія) та Литовську Республіку (далі – Литва). В цих країнах, зважаючи на історичний розвиток суспільства, після відновлення незалежності на межі 1980–1990-х років склалася власна система національно-патріотичного виховання, яка дозволяє доволі ефективно протистояти російським провокаціям. В Україні, яка на сьогодні протистоїть агресії не лише на воєнному, але й на світоглядному фронті, доцільно дослідити досвід країн Балтії у впровадженні політики національно-патріотичного виховання та адміністративно-правового регулювання такої політики. Враховуючи обмежений обсяг дослідження в межах статті, пропонуємо розглянути особливості правового регулювання процесів національно-патріотичного виховання в одній країні – в Латвії.

Розвиток та сучасний стан правового регулювання процесів національно-патріотичного виховання в Латвії були предметом дослідження як в самій Латвії, так і в інших європейських країнах. Наприклад, серед праць латвійських учених в контексті висвітлення регулювання процесів підготовки населення Латвії до оборони та громадянського виховання досліджували І. Катане, С. Крейя–Гайксте, А. Лідума, С. Роне та ін. Тим самим аспектам приділили увагу й дослідники з країн Європи та США, такі як Ю. Готковська, Б. Малак-Мінкевич, Г. Матишяк, Й. Тоней-Пурта, І. Урич, П. Шиманський та ін. Серед вітчизняних дослідників увагу темі нашого дослідження приділив О. Магілін. Тим не менш, попри великий обсяг наявного матеріалу, залишаються нерозкритими питання систематизації адміністративно-правового регулювання латвійської моделі національно-патріотичного виховання, її суб'єктний склад та особливості.

Метою статті є дослідження сучасного стану адміністративно-правового регулювання процесів національно-патріотичного виховання в Латвії.

Вітчизняне законодавство визначає національно-патріотичне виховання як наскрізний виховний процес, спрямований на утвердження української національної та громадянської ідентичності, формування оборонної свідомості на основі суспільно-державних (національних) цінностей України, соціальної активності та відповідальності, готовності до дієвого виконання громадянського і конституційного обов'язку із захисту національних інтересів, державної незалежності і територіальної цілісності України [1]. У широкому контексті національно-патріотичне виховання можна визначити як комплексну системну діяльність соціальних інститутів держави і суспільства щодо формування високої національно-патріотичної самосвідомості, готовності до виконання громадянських і конституційних обов'язків [2, с. 117].

А. М. Гаврилук розробила наступну класифікацію механізмів державного регулювання національно-патріотичного виховання (для системи вищої освіти): 1) правовий; 2) організаційний; 3) інформаційно-комунікаційний; 4) маркетинговий; 5) політичний; 6) соціальний [3, с. 214–215]. У складі правового механізму авторка визначила, зокрема, заходи з розробки, удосконалення та застосування нормативно-правової бази національно-патріотичного виховання, а також розробку нормативно-правового механізму взаємодії його соціальних інститутів [3, с. 214]. Однак, на нашу думку, правове регулювання національно-патріотичного виховання взагалі та адміністративно-правове регулювання національно-патріотичного виховання зокрема не обмежуються лише нормативно-правовою базою та механізмом взаємодії суб'єктів. Оскільки основними завданнями адміністративного права як галузі права є створення ефективних умов для діяльності органів виконавчої влади та забезпечення реалізації прав і свобод суспільних інститутів через функціонування виконавчої влади [4, с. 120], механізми адміністративно-правового регулювання національно-патріотичного виховання мають охоплювати, перш за все, функціонування тих державно-владних інститутів, які забезпечують реалізацію прав громадян на національно-патріотичне виховання. Тому для дослідження адміністративно-правового регулювання національно-патріотичного виховання в Латвії необхідно дослідити права громадян у сфері національно-патріотичного виховання, можливості та особливості їх реалізації органами виконавчої влади, а також нормативно-правову базу, відповідно до якої відбувається діяльність зазначених органів.

Цілком закономірно, що права громадян Латвії закріплені в Основному Законі. Аналізуючи Конституцію Латвії, важливо відзначити суттєві відмінності між Україною та Латвією у контексті визначення історичної бази для існування держави, на якій, зокрема, будуються процеси національно-патріотичного виховання. Якщо в Конституції України мова йде про абстрактну «багатовікову історію українського державотворення» [5], то в Конституції Латвії йде пряма мова про проголошення незалежності в 1918 році, невизнання і засудження нацистського та комуністичного окупаційних режимів та відновлення незалежності в 1990 році [6]. Також зазначимо, що Конституція Латвії датована 15 лютого 1922 року, тобто періодом незалежності Латвії у 1918–1940 роках. В Україні ж Конституція спирається на Акт проголошення незалежності України від 24 серпня 1991 року, а спеціалізоване законодавство щодо засудження комуністичного та нацистського тоталітарного режимів було прийняте лише у 2015 році.

Отже, однією з базових ідей національно-патріотичного виховання в Латвії є вшанування пам'яті жертв тоталітарних режимів, усебічні історичні дослідження періоду окупації

1940–1991 років та популяризація цих досліджень серед населення. Наприклад, з метою недопущення приниження цінностей Латвії, зміцнення історичної пам'яті суспільства та вшанування спротиву латвійського народу в червні 2022 року було прийнято Закон «Про заборону експонування та демонтаж об'єктів, що прославляють радянський та нацистський режими, на території Латвійської Республіки» [7]. Демонтаж об'єктів мають здійснювати виконавчі органи місцевих органів самоврядування в координації з Латвійським музеєм окупації.

Важливо зазначити, що діяльність Латвійського музею окупації, попри свій приватний статус, регулюється спеціальним законом [8]. Музей належить Товариству Латвійського музею окупації, однак під час виконання завдань, встановлених законами Латвії, підпорядковується Міністерству культури та є підзвітним цьому органу виконавчої влади. Музей поєднує функції науково-дослідного та інформаційно-просвітницького центру й виконує завдання у сфері національної культурної політики Латвії, зокрема здійснює просвітницьку діяльність серед громадськості, забезпечує збирання історичних пам'яток про період радянської та нацистської окупації, їх експонування, збереження тощо. Фінансування Латвійського музею окупації здійснюється за рахунок державного бюджету.

Оснovoю сучасної діяльності органів виконавчої влади у сфері національно-патріотичного виховання в Латвії складає політика національної самосвідомості, громадянського суспільства та інтеграції, яка затверджена постановами латвійського уряду. Серед досягнень латвійського уряду в контексті адміністративно-правового регулювання процесів національно-патріотичного виховання слід зазначити залучення до оцінки результативності державної політики незалежних центрів оцінювання громадської думки. Наприклад, за результатами проведених центром «DNB Латвійський барометр» досліджень у 2018 році оцінювався стан реалізації державної політики, зокрема і у сфері національно-патріотичного виховання [9]. Спираючись на результати опитувань щодо рівня залучення населення до виконання державних програм, самоусвідомлення представників національних меншин частиною латвійського народу тощо було сформовано цілі і завдання Плану реалізації політики національної самосвідомості, громадянського суспільства та інтеграції [9].

Визначено три напрями державної політики: 1) громадянське суспільство і інтеграція; 2) національна ідентичність – мова і культурний простір; 3) нові підходи до планування, моніторингу та реалізації інтеграційної політики. Серед завдань, що складають зазначені напрями державної політики, є й такі, виконання яких сприятиме патріотичному вихованню населення Латвії. Це, з-поміж іншого, активізація громадян для вирішення поточних завдань суспільства, укріплення навичок з користування латиською мовою, укріплення національного культурного простору, укріплення відчуття належності до Латвії і усвідомлення спільних історичних цінностей тощо [9]. Для виконання зазначених завдань залучаються органи виконавчої влади Латвії (Міністерство внутрішніх справ, Міністерство освіти і науки, Державна служба якості освіти, Міністерство добробуту, Латвійський національний культурний центр, Державне агентство зайнятості тощо), а також муніципалітети. Таким чином, адміністративно-правове регулювання національно-патріотичного виховання в Латвії забезпечується за рахунок реалізації завдань із розвитку громадянського суспільства та широкого залучення органів виконавчої влади та місцевого самоврядування до виконання цих завдань.

Важливе місце в адміністративно-правовому регулюванні процесів національно-патріотичного виховання в Латвії посідає система залучення громадян до військової підготовки й оборони держави. Необхідно зазначити, що у Латвії, на відміну від сусідніх Литви й Естонії, на державному рівні не було відновлено й узаконено діяльність парамілітарних формувань середини 1930-х років. Натомість, вже в 1991 році було організовано Національну гвардію Латвії (далі – Земессардзе), службу в якій громадяни проходять на добровільній основі. Окрім завдань щодо оборони держави, ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій та правоохоронної діяльності, у контексті національно-патріотичного виховання Земессардзе забезпечує підтримку військової освіти молоді [10].

Уряд Латвії приділяє велику увагу національно-патріотичному вихованню молоді у контексті підвищення обороноздатності населення. З 2018 року розпочався процес законодавчого

забезпечення викладання в школах предмету «Навчання із захисту Батьківщини». Було затверджено низку нормативно-правових актів, що регулюють процеси національно-патріотичного виховання й військової підготовки в учнівському середовищі. Серед нормативно-правових актів, що регулюють зазначені питання, необхідно відзначити постанови уряду «Про затвердження концепції національної оборони», «Про запровадження навчання з національної оборони» тощо. Як зазначив О. Магілін, одним із стратегічних пріоритетів розвитку середньої освіти з посиленою військовою підготовкою у Латвії є створення професійних навчальних закладів при Міністерстві оборони [11, с. 133]. Латвійські дослідники вказують, що суттєве місце у процесі військової підготовки молоді займає патріотичне виховання [12, с. 318].

Важливу роль у військовій підготовці та національно-патріотичному вихованні латвійської молоді відіграє молодіжна організація «Молода гвардія» (далі – Яунсардзе). Керівництво організацією здійснює Центр – адміністративна установа, яка входить до складу Міністерства оборони Латвії. До завдань Яунсардзе належать: 1) виховання молоді в сфері національної оборони; 2) виховання в молоді громадянської відповідальності й патріотизму; 3) співпраця з асоціаціями, фондами та молодіжними організаціями в питаннях підготовки кадрів для оборони країни та організація руху «Яунсардзе» серед молоді [13]. Участь в «Яунсардзе» – добровільна. Діяльність «Яунсардзе» поєднує в собі елементи громадянської освіти з військовою підготовкою, для чого організація періодично проводить збори в наметових таборах. «Яунсардзе» має свою освітню й виховну програми, які погоджуються Міністерством оборони Латвії. Місцеві органи державної влади та самоврядування мають надавати «Яунсардзе» всебічну підтримку. Таким чином, адміністративно-правове регулювання національно-патріотичного виховання в Латвії здійснюється також шляхом підтримки національної молодіжної організації, яка має на меті провадити громадянську освіту й військову підготовку молоді на добровільних засадах.

Отже, на сьогодні в Латвії впроваджено дієву систему адміністративно-правового регулювання національно-патріотичного виховання. Ця система включає: 1) нормативну базу – питання, пов'язані з національно-патріотичним вихованням, регулюються низкою законів, постанов уряду та сейму Латвії; 2) систему державних установ – закладів освіти, центральних органів виконавчої влади, місцевих органів влади та самоврядування, які приймають участь у впровадженні політики щодо національно-патріотичного виховання; 3) державну підтримку неурядових організацій, наприклад, Музею окупації Латвії з метою утвердження в свідомості населення моделі історичної пам'яті, яка складає основу латвійської державності; 4) військове і громадянське виховання молоді, яке здійснюється в закладах освіти та в національній молодіжній організації «Яунсардзе».

Використана література:

1. Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності: Закон України від 13 грудня 2022 року № 2834-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text> (дата звернення: 26.05.2023).
2. Петрочко Ж. В., Кириченко В. І. Окрилені Україною (тренінг з національно-патріотичного виховання молоді) : посіб. Харків : Видавець Панов А. М., 2016. 134 с.
3. Гарилюк А. М. Національно-патріотичне виховання українського студентства як пріоритет державної політики. *Публічне урядування*. 2016. № 4. С. 205–217.
4. Клименко О. В. Адміністративне право й державне управління: спільне й особливе. *Економіка та держава*. 2011. № 4. С. 120–122.
5. Конституція України: Закон від 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 26.05.2023).
6. Latvijas Republikas Satversme: 1922. gada 15. februāra kopsēdē pieņemta. URL: <https://likumi.lv/ta/id/57980-latvijas-republikas-satversme> (дата звернення: 26.05.2023).
7. Par padomju un nacistisko režīmu slavinošu objektu eksponēšanas aizliegumu un to demontāžu Latvijas Republikas teritorijā: likums 16.06.2022. URL: <https://likumi.lv/ta/id/333439-par-padomju-un-nacistisko-rezimu-slavinosu-objektu-eksponesanas-aizliegumu-un-to-demontazu-latvijas-republikas-teritorija> (дата звернення: 26.05.2023).

8. Latvijas Okupācijas muzeja likums: likums 05.10.2006. URL: <https://likumi.lv/ta/id/146475-latvijas-okupācijas-muzeja-likums> (дата звернення: 26.05.2023).
9. Par Nacionālās identitātes, pilsoniskās sabiedrības un integrācijas politikas īstenošanas plānu 2019–2020 gadam: Ministru kabinets rīkojums № 345, 10.07.2018. URL: <https://likumi.lv/ta/id/300483-par-nacionalas-identitates-pilsoniskas-sabiedribas-un-integrācijas-politikas-istenosanas-planu-2019-2020-gadam> (дата звернення: 26.05.2023).
10. Latvijas Republikas Zemessardzes likums 06.05.2010. URL: <https://likumi.lv/ta/id/210634-latvijas-republikas-zemessardzes-likums> (дата звернення: 26.05.2023).
11. Магілін О.В. Передумови відкриття професійних закладів середньої освіти з посиленою військовою підготовкою в Латвії. *Теорія та методика навчання та виховання*. 2022. № 52. С. 126–136.
12. Kreija-Gaikste S., Katane I. Theoretical Substantiation of Youth Education in the Field of National Defence Based on Ecological Approach. *Research for Rural Development 2022: Annual 28th international scientific conference proceedings*. Volume 37 (2022). Jelgava, Latvia. (May 18–20, 2022). Pp. 314–321.
13. Valsts aizsardzības mācības un Jaunsardzes: likums 03.12.2020. URL: <https://likumi.lv/ta/id/319794-valsts-aizsardzibas-macibas-un-jaunsardzes-likums> (дата звернення: 26.05.2023).

References:

1. Pro osnovni zasady derzhavnoi polityky u sferi utverdzhennia ukrainskoi natsionalnoi ta hromadianskoi identychnosti [About the main ambush of state policy in the sphere of asserting Ukrainian national and community identity] Law of Ukraine dated 13 December 2022 No. 2834-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text> [in Ukrainian].
2. Petrochko, Zh., Kyrychenko, V. (2016) Okryleni Ukrainoiu (treninh z natsionalno-patriotychnoho vykhovannia molodi) [Covered by Ukraine (training on national and patriotic education of youth)]: manual. Kharkiv : Vydavets Panov A. M., 2016. 134 p. [in Ukrainian]
3. Haryliuk, A. (2016) Natsionalno-patriotychno vykhovannia ukrainskoho studentstva yak priorytet derzhavnoi polityky [National-patriotic upbringing of Ukrainian students as a priority of state policy]. *Publichne uriaduvannia*. № 4. P. 205–217 [in Ukrainian].
4. Klymenko, O. (2011) Administratyvne pravo y derzhavne upravlinnia: spilne y osoblyve [Administrative law and public administration: common and special]. *Ekonomika ta derzhava*. № 4. С. 120–122 [in Ukrainian].
5. Konstytutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine]: Law on June 28, 1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> [in Ukrainian].
6. Latvijas Republikas Satversme [Constitution of the Republic of Latvia]: Dated February 15, 1922. URL: <https://likumi.lv/ta/id/57980-latvijas-republikas-satversme> [in Latvian].
7. Par padomju un nacistisko rezhīmu slavinoshu objektu eksponeshanas aizliegumu un to demontazhu Latvijas Republikas teritorija [On the prohibition of exhibiting and dismantling objects glorifying the Soviet and Nazi regimes in the territory of the Republic of Latvia]: Law of Latvia dated June 16, 2022. URL: <https://likumi.lv/ta/id/333439-par-padomju-un-nacistisko-rezimu-slavinoshu-objektu-eksponeshanas-aizliegumu-un-to-demontazu-latvijas-republikas-teritorija> [in Latvian].
8. Latvijas Okupācijas muzeja likums [Latvian Occupation Museum Law]: Law of Latvia dated October 10, 2006. URL: <https://likumi.lv/ta/id/146475-latvijas-okupācijas-muzeja-likums> [in Latvian].
9. Par Nacionālās identitātes, pilsoniskās sabiedrības un integrācijas politikas īstenošanas plānu 2019–2020 gadam [On the National Identity, Civil Society and Integration Policy Implementation Plan for years 2019–2020.]: Cabinet of Ministers of Latvia order No 345, dated July 10, 2018. URL: <https://likumi.lv/ta/id/300483-par-nacionalas-identitates-pilsoniskas-sabiedribas-un-integrācijas-politikas-istenosanas-planu-2019-2020-gadam> [in Latvian].
10. Latvijas Republikas Zemessardzes likums [National Guard Law of the Republic of Latvia]: Law of Latvia dated May 06, 2010. URL: <https://likumi.lv/ta/id/210634-latvijas-republikas-zemessardzes-likums> [in Latvian].
11. Mahilin, O. (2022) Peredumovy vidkryttia profesiinykh zakladiv serednoi osvity z posylenoiu viiskovoio pidhotovkoio v Latvii [Prerequisites for the opening of professional institutions of secondary education with enhanced military training in Latvia.]. *Teoriia ta metodyka navchannia ta vykhovannia*. № 52. Pp. 126–136 [in Ukrainian].
12. Kreija-Gaikste S., Katane I. (2022) Theoretical Substantiation of Youth Education in the Field of National Defence Based on Ecological Approach. *Research for Rural Development 2022: Annual*

28th international scientific conference proceedings. Volume 37 (2022). Jelgava, Latvia. (May 18–20, 2022). Pp. 314–321

13. Valsts aizsardzības macibas un Jaunsardzes [State defense exercises and Young Guards]: Law of Latvia dated December 03, 2020. URL: <https://likumi.lv/ta/id/319794-valsts-aizsardzibas-macibas-un-jaunsardzes-likums> [in Latvian].

Aleksandrov M. Administrative and legal regulation of national patriotic upbringing processes: Latvia's experience

The article analyzes the current state of administrative and legal regulation of national-patriotic upbringing in Latvia. The relevance of the study is determined by the formation of the Ukraine's national policy of affirming the civil and national identity, for the successful implementation of which it is necessary to study the experience of European countries. Since the restoration of independence, Latvia, like other Baltic countries, has paid significant attention to the national and patriotic education of its citizens.

The scientific novelty of the research consists in the systematization of measures of administrative and legal regulation of the processes of national-patriotic upbringing in Latvia. The practical significance of the study lies in introducing the norms of Latvian legislation that regulate the activities of Latvian state authorities during the implementation of national-patriotic upbringing measures. The research was conducted by the method of analysis of regulatory legal acts.

According to the results of the research, it was determined that in Latvia, national and patriotic upbringing is provided by educational activities, the formation of the state policy of memory, the organization of the educational process and military training of the population. For the purpose of administrative-legal regulation of the processes of national-patriotic upbringing, the legislators and government officials of Latvia have adopted a number of normative-legal acts that regulate the activities of executive authorities in the specified context. The subject composition of the implementation of the policy of civic identity and national-patriotic education consists of the central bodies of the executive power of Latvia, educational institutions, as well as youth organizations for education and military training.

In the conclusions, the authors define in detail the components of the system of administrative and legal regulation of the processes of national-patriotic upbringing in Latvia. Further research is possible in the areas of comparative legal analysis of systems of administrative and legal regulation of processes of national-patriotic upbringing in Latvia and Ukraine, as well as the search for opportunities to implement the Latvian experience into domestic practice.

Key words: *administrative and legal regulation, national-patriotic upbringing, Latvia, occupation museum, education, military training, civic identity, national consciousness.*

УДК 349.2:331.1

DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series18.2023.39.02>

Бершадська Ю. В.

ПРИНЦИПИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТРУДОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ АВІАЦІЙНОГО ПЕРСОНАЛУ ДЕРЖАВНОЇ АВІАЦІЇ УКРАЇНИ

Статтю присвячено теоретичному дослідженню та правовому аналізу такої категорії як принципи правового регулювання трудової діяльності авіаційного персоналу державної авіації. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю побудови правової держави, утвердження конституційного принципу верховенства права, забезпеченістю реального, законодавчого втілення трудових прав фахівців авіаційної галузі. В чинних нормативних актах відсутнє законодавче закріплення поняття «принципи правового регулювання трудової діяльності авіаційного персоналу державної авіації», оскільки нормативно не закріплені навіть такі основоположні правові категорії, як «принципи права», «принципи трудового права», «принципи правового регулювання трудових відносин». Вказані поняття мають як теоретичне, так і практичне значення, оскільки саме принципи виступають соціальними орієнтирами, які становлять фундамент врегулювання певного виду суспільних відносин, зокрема, трудових відносин авіаційного персоналу державної авіації. Теоретичне дослідження порушеної тематики проведено вперше і зумовлено особливою роллю та виконанням специфічних функцій авіаційного персоналу державної авіації, які полягають в забезпеченні національної безпеки й оборони держави, а також захисту населення. Під час виконання професійних обов'язків фахівцями авіаційного персоналу державної авіації, беззаперечно, виникають особливі суспільні відносини із приводу реалізації та захисту трудових прав персоналу, які потребують законодавчого врегулювання. Принципи правового регулювання трудової діяльності авіаційного персоналу в системі державної авіації мають свої особливості та визначені об'єктивні ознаки, за наявності яких проводиться диференціація правового регулювання трудових відносин. Це зумовлює об'єктивну необхідність врегулювання цих відносин загальними нормами загальної і спеціальними нормативними актами, що дозволяє втілити диференційований підхід до правового регулювання праці.

Ключові слова: трудове право, принципи права, принципи трудового права, принципи правового регулювання, трудові права, трудові відносини, авіаційний персонал, державна авіація.

Постановка проблеми. Теоретичне дослідження принципів правового регулювання трудової діяльності авіаційного персоналу державної авіації дуже актуальне, оскільки фахівці авіаційного персоналу Збройних Сил України, інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, органів Національної поліції, центральних органів виконавчої влади, що реалізують державну політику у сфері цивільного захисту, органів охорони державного кордону України, митні органи виконують поряд зі своїми професійними та функціональними обов'язками, правоохоронну функцію. Трудова діяльність фахівців авіаційного персоналу державної авіації, на відміну від інших фахівців, мають свої особливості, зумовлені характером праці, особливим трудо-правовим статусом, використанням джерел підвищеної небезпеки, виконанням законодавчо закріплених функцій держави щодо забезпечення обороноздатності нашої країни, її національної безпеки, а також відстоювання конституційних прав і свобод громадян. Саме ці характерні особливості обумовлюють актуальність та гостру потребу в здійсненні аналізу та проведення належного дослідження принципів, які слугують орієнтиром для врегулювання цих відносин.

Метою статті є розкриття змісту, сутності принципів правового регулювання трудової діяльності авіаційного персоналу в державній авіації, їх особливостей, визначення загальних і спеціальних принципів правового регулювання.

Для досягнення поставленої мети в ході дослідження були вирішені наступні завдання: визначення ролі та місця принципів права взагалі; вивчення сутності принципів трудового права; охарактеризування особливостей, які притаманні принципам правового регулювання трудової діяльності авіаційного персоналу державної авіації.

Стан опрацювання цієї проблематики. Такими дослідниками, як Арсентьєва О.С., Мельник В.П., Старчук О.В., Пилипенко П.Д., Портнов А.В., досліджувалися окремі аспекти поняття принципів права, принципів трудового права, правового регулювання трудових відносин. Проблемні аспекти щодо трудової функції авіаційного персоналу та забезпечення реалізації правоохоронної функції держави в авіації висвітлювали у своїх наукових працях Синенко С.В., Вєтухова І.А., Дараганова Н.В., Чумак О.О., Пивовар Ю.І.

Однак дослідженню принципів правового регулювання трудової діяльності фахівців авіаційного персоналу в державній авіації окремої уваги науковцями не приділялося.

Виклад основного матеріалу. Наразі європейська інтеграція є стратегічним напрямом нашої держави, яка дає можливість тісного співробітництва у сфері свободи та безпеки. Вона зобов'язує Україну забезпечити ефективне функціонування правових інституцій, що гарантують установлення верховенства права, а також поваги до прав людини і основних свобод, що охоплює професійні права кожного працівника, зокрема фахівців авіаційного персоналу.

Застосування трудового законодавства для врегулювання трудової діяльності авіаційного персоналу державної авіації з метою досягнення ступеня об'єктивної істини під час закріплення нормативних приписів, допоможе визначити галузеву специфіку, основи правового регулювання, обсяг і межі безпосередньої локальної правотворчості суб'єктів трудового права.

Принципи являються відправною точкою, керівною ідеєю, основним правилом поведінки. Термін «принцип» походить від латинської мови і означає «основу». Протягом багатьох століть велись пошуки розуміння поняття принципи, тому закономірно існують багато точок зору та підходів до визначення цього терміну.

Термін «принцип» вживається у різних значеннях: 1) основні засади вихідні ідеї, що характеризуються універсальністю, загальною значущістю, вищою імперативністю і відображають суттєві положення теорії, вчення, науки, системи внутрішнього і міжнародного права, політичної, державної чи громадської організації (гуманізм, законність, справедливість, рівність громадян перед законом тощо); 2) внутрішнє переконання людини, що визначає її ставлення до дійсності, суспільних ідей і діяльності [1, с. 110–111].

Принципи права уособлюють керівні нормативні основи, які виражають зміст та основу права, закріплені в ньому об'єктивно існуючий зв'язок суспільних процесів.

Принципи права не можуть бути зведені до зовнішньо виражених знакових форм, що існують незалежно від суб'єкта – людини, як і саме право – до замкнутої, логічно несуперечливої системи норм, сформульованих у законах та інших державних нормативних актах. Онтологічна природа принципів права набагато складніша. Як слушно зазначено у «Висновках та рекомендаціях з загальнонаціональної правничої дискусії» щодо принципів права, її неможливо адекватно пояснити з юридико-позитивістських теоретичних позицій [2, с. 90].

О.В. Грищук зауважує, що генетична характеристика принципів права полягає в розгляді детермінованості їх змісту об'єктивними соціальними закономірностями. Основні визначальні ідеї права не є довільними конструкціями людського розуму, а представляють собою особливу форму вираження об'єктивних соціальних закономірностей. Фіксує змістовно необхідні й істотні зв'язки, що присутні в суспільстві та праві, вони дають змогу встановити такий порядок суспільних відносин, який максимально сприяє їх утвердженню та розвитку [3, с. 39].

М. І. Козюбра зазначає, що відсутність системного методологічного опрацювання проблематики пов'язаної з принципами права призводить до їх не зовсім послідовної реалізації у практичній площині, адже юристи-практики часто посилаються на принципи права, однак ніхто не ризикує розглядати відповідні принципи як самостійне джерело права [4, с. 143].

Відповідно до сучасного розвитку правової науки О. В. Старчук під принципами права (у тому числі й їх галузевим різновидом – принципами трудового права) розуміє засадничі ідеї, які визначають зміст і спрямованість норм, за допомогою яких здійснюється правове регулювання трудових і тісно пов'язаних із трудовими відносин, і характеризуються системністю, взаємоузгодженістю, загальнообов'язковістю, універсальністю, стабільністю, предметною визначеністю, загальнозначущістю, регулятивністю [5, с. 43].

Принципи трудового права – це визначені в нормативних актах про працю основні фундаментальні приписи, які визначають найважливіші ознаки його змісту, внутрішню цілісність правового регулювання суспільно-правових відносин у сфері праці, а також визначають загальну направленість трудового права. Ці основні правові положення конкретизуються в нормативних актах, якими регулюється трудова діяльність авіаційного персоналу в державній авіації України.

На думку П.Д. Пилипенка, принципами трудового права як системи норм, покликаних забезпечувати трудові й тісно пов'язані з ними відносини, є засадничі ідеї, що визначають сферу його дії, порядок установавання прав та обов'язків суб'єктів, гарантії захисту їхніх прав і законних інтересів. Це своєрідна система координат, у рамках якої розвивається вся галузь, і водночас вектор, який указує напрям цієї галузі [6, с. 56].

Н. Б. Болотіна, розглядаючи принципи трудового права, визначила принципи права як керівні засади, ідеї, які зумовлені об'єктивними закономірностями існування, рівнем розвитку суспільства і визначають зміст та спрямованість правового регулювання. Значення принципів права полягає в тому, що вони у стислому вигляді, концентровано, відображають найсуттєвіші риси комплексу правових норм у конкретній сфері суспільних відносин. Також автор відмічає, що принципи права юридичного відображені в нормативно-правових актах у вигляді окремих положень – норм-принципів, норм-декларацій, норм-концепцій, або існують у прихованому вигляді в інших юридичних нормах, у їх сукупності, й становлять собою керівні ідеї, положення, на яких базується юридичне право [7, с. 93].

«Принципами трудового права», – розмірковує В.С. Ковригін, – є керівні положення, виражені в цій галузі права, які зумовлюють її системну єдність і віддзеркалюють основні підходи до правової регламентації трудових і пов'язаних із ними відносин» [8, с. 79].

Майже всі принципи мають міжгалузевий характер, бо більш менш одноманітно виражені в нормах кількох галузей права [9, с. 624].

Закріплення принципів правового регулювання трудової діяльності можливе як в законах, так і не закріплюватись у них, що зумовлює наявність різних підходів вчених в галузі трудового права щодо кількості принципів та визначення їх понять.

Правове регулювання трудової діяльності здійснюється на загальних принципах та на специфічних (спеціальних) принципах, пов'язаних зі специфікою суб'єкта, який розглядається.

Загальна класифікація правових принципів за сферою дії поділяє їх на три групи: 1) загально-правові, які притаманні кожній галузі права, до яких можна віднести принципи верховенства права, законності, гуманності, демократизму, рівноправності тощо; 2) галузеві, які відображають сутність кожної окремої галузі права; 3) внутрішньогалузеві, які висвітлюють сутність інститутів трудового права, а саме принципи щодо сприяння працевлаштування, винагороди за виконану роботу, розв'язання трудових спорів тощо.

Трудове право характеризується єдністю та диференціацією правового регулювання. Тому існує об'єктивна необхідність у врегулюванні таких відносин як нормами загальної дії, так і спеціальними нормативно-правовими актами, за допомогою яких втілюється диференційований підхід до правового регулювання праці.

Співвідношення загальних і спеціальних принципів за сферою їх дії є одним із проблемних питань трудового права. Правові принципи загального характеру, які регламентують основні засади для всіх працівників, характеризують та забезпечують єдність відносин у правовому регулюванні. А правові принципи, які застосовують у конкретних випадках для окремих груп відносин, визначаються спеціальними нормами.

Під загальними розуміють такі приписи, які притаманні загальній частині тієї чи іншої галузі права і поширюються на всі інститути відповідної галузі права або на більшу їх частину, тобто слугують цілям правової регламентації широкого кола суспільних відносин певного роду. Спеціальні, навпаки, приналежні до окремих правових інститутів та регулюють певний вид суспільних відносин. [10, с. 69].

Між зазначеними групами принципів існує нерозривний зв'язок і взаємозалежність, яка зумовлює єдність зазначених принципів. І загальні, і спеціальні принципи мають регулятивне

значення, є стабільними, цілеспрямованими, завжди виражають сутність не однієї, а декількох груп норм права.

Становлення та формування основних принципів трудового права обумовлюється нормами Конституції України, Кодексу законів про працю України та міжнародно-правовими актами. Специфіка трудової діяльності авіаційного персоналу державної авіації відображена в Повітряному кодексі України, спеціальних законах, які регламентують діяльність державної авіації, численних авіаційних правилах, відомчих нормативних актах.

За спрямованістю основні принципи трудового права можна об'єднати у три групи. До першої групи принципи можна віднести сприяння залучення до праці, забезпечення зайнятості, раціональне використання робочої сили. Правові принципи, які спрямовані на забезпечення належного рівня умов праці, охорони трудових прав, утворюють другу групу. Принципи, за допомогою яких розкривається зміст виробничої демократії, можливість розвитку особистості працівника під час виконання трудової функції, становлять третю групу.

До основних принципів трудового права можна віднести свободу праці й зайнятості, рівноправність у праці, захист від безробіття, справедливу винагорода за працю, охорону праці, право на відпочинок, захист трудових прав, професійну підготовку, право роботодавця вимагати від працівника виконання обов'язку сумлінної праці, право на виробничу демократію.

Ці принципи трудового права для авіаційного персоналу державної авіації реалізуються у вигляді отримання направлення на роботу після завершення навчання у відповідному закладі освіти та отримання спеціальності авіаційного напрямку у роботодавця державної форми власності у відповідних умовах праці; визначення обсягу трудових функцій, посадового окладу, відповідних надбавок, доплат, премій у контракті, укладеним між фахівцями авіаційного персоналу та відповідним органом державної авіації; встановлення особливих вимог щодо тривалості щоденної роботи членів екіпажу та часу відпочинку до й після виконання обов'язків щодо льотної експлуатації повітряних суден; визначення рівня підготовленості для присвоєння, підтвердження класної кваліфікації авіаційного персоналу державної авіації України, що проводяться штатними (нештатними) кваліфікаційними комісіями, створеними в органах управління авіацією Державної прикордонної служби України, Державної служби з надзвичайних ситуацій, Національної поліції України, Національної гвардії України, органах управління авіацією Збройних Сил України, з'єднаннях (установах, закладах), авіаційних бригадах¹ тощо.

Суспільні відносини, які виникають при виконанні професійних обов'язків авіаційним персоналом в державній авіації потребують спеціального правового регулювання. Авіаційний персонал державної авіації України виконує свої трудові обов'язки в особливих умовах, небезпечних для життя і здоров'я, оскільки їх професійна діяльність, пов'язана з обслуговуванням джерел підвищеної небезпеки та виконанням правоохоронної функції. Трудові обов'язки авіаційного персоналу державної авіації України встановлюється компетентними державними органами та контрактом (трудовим договором), які обумовлюються технологічним процесом, специфікою та характером діяльності державного органу, та які працівник на підставі знань (умінь) і професійної підготовки повинен виконувати відповідно до своєї спеціальності, кваліфікації, посади (професії).

Отже, до спеціальних принципів правового регулювання трудової діяльності авіаційного персоналу державної авіації можна віднести: принцип забезпечення особистої безпеки громадян, захист їх прав і свобод, законних інтересів; принцип гарантування безпеки авіації; принцип забезпечення інтересів держави; принцип рівності громадян при прийнятті на службу до Збройних Сил України, інших військових формувань, органів Національної поліції, інших центральних органів виконавчої влади в галузі державної авіації та при її проходженні; принцип професіоналізму при здійсненні своїх професійних обов'язків; принцип компетентності авіаційних фахівців; принцип дисципліни; принцип персональної відповідальності за невиконання чи неналежне виконання службових обов'язків; принцип розподілу компетенції між державними органами й посадовими особами; принцип оплати з коштів державного бюджету; принцип визначення трудової функції в нормативних актах та контракті.

¹ Інструкції про класифікацію авіаційного персоналу державної авіації України, затверджена наказом Міноборони України від 05.01.2015 № 3.

Висновки. Принципи формують основу правового регулювання суспільних відносин, які потрібно адаптувати під конкретний вид трудових відносин.

Правове регулювання трудової діяльності авіаційного персоналу державної авіації України здійснюється як на загальних принципах, так і на спеціальних принципах, пов'язаних зі специфікою розглядуваного суб'єкту.

Надаємо власне визначення принципам правового регулювання трудової діяльності авіаційного персоналу державної авіації України – це керівні засади, спрямовані на врегулювання суспільних відносин, що виникають у зв'язку із набуттям особою трудових прав і обов'язків у сфері державної авіації України.

Наявна велика кількість нормативно-правових актів, що регулюють трудову діяльність авіаційного персоналу державної авіації України, що ускладнює процес розуміння та застосування вказаних джерел як норм права, і як наслідок, проблемність виокремлення спеціальних принципів правового регулювання трудової діяльності авіаційного персоналу державної авіації України.

Необхідність прийняття єдиного нормативного акту, який би врегулював особливості трудово-правового статусу авіаційного персоналу в цілому, а також специфіку трудо-правового статусу авіаційного персоналу як цивільної, так і державної авіації.

У чинному українському законодавстві нормативно не закріплено поняття принципів трудового права, правового регулювання трудових правовідносин, що ускладнює розуміння таких правових форм, а також їх класифікацію. Отже, є необхідність закріпити на законодавчому рівні наведені вище категорії та систематизувати їх.

Використана література:

1. Волошин Ю. О. Принцип. Юридична енциклопедія : в 6 т. / [за ред. Ю. С. Шемшученко (голова ред. кол.) та ін.]. К. : Вид-во «Українська енциклопедія» імені М. П. Бажана, 1998–2004. Т. 5. 2003. С. 110–111.
2. Погребняк С. П. Висновки та рекомендації з національної правничої дискусії. *Право України*. 2017. № 7. С. 90–93.
3. Гришук О. В. Філософія конституційних цінностей : монографія. Київ : «Компанія ВАІТЕ», 2019. 416 с.
4. Козюбра М. І. Принципи права: методологічні підходи до розуміння природи та класифікації в умовах сучасних глобалізаційних трансформацій. *Право України*. 2017. № 11. С. 142–164.
5. Старчук О.В. Щодо поняття принципів права. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 2. С. 40–43.
6. Пилипенко П.Д. Проблеми теорії трудового права : монографія. Львів : Вид. центр Львів. нац. ун-ту, 1999. 214 с.
7. Трудове право України : підручник. 4-те вид., стер. К. : Вікар. 2006. 725 с.
8. Ковригін В.С. Дисциплінарна відповідальність у трудовому праві : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05 / Київський нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2012. 221 с.
9. Головатий С. П. Верховенство права: монограф. : у 3-х кн. Київ : Фенікс, 2006. LXIV. 1747 с. Книга 1 : Верховенство права: від ідеї до доктрини. Lxiv. 61–624 с.
10. Кельман Т. С. Теория права. Тернополь : Полиграфист. 1998. 382 с.

References:

1. Voloshyn Yu. O. (2003). Yurydychna entsyklopediia: V 6 t. [Legal encyclopedia]. Kyiv. Vyd-vo «Ukrainska entsyklopediia» imeni M. P. Bazhana. 110–111 s. [in Ukrainian]
2. Pogrebnyak S. P. (2017). Vysnovky ta rekomendatsii z natsionalnoi pravnychoi dyskusii. [Conclusions and recommendations from the national legal debate]. *Pravo Ukrainy*. No. 7. 90–93 s. [in Ukrainian]
3. Grischuk O.V. (2019). Filosofia konstytutsiinykh tsinnosti: monohrafiia. [Philosophy of constitutional values]. Kyiv : «Company VAITE». 416 s. [in Ukrainian]
4. Kozyubra M. I. (2017). Pryntsypy prava: metodolohichni pidkhody do rozuminnia pryrody ta klasyfikatsii v umovakh suchasnykh hlobalizatsiinykh transformatsii. [Principles of law: methodological approaches to understanding the nature and classification in the conditions of modern globalization transformations]. *Pravo Ukrainy*. No. 11. 142–164 s. [in Ukrainian]

5. Starchuk O. V. (2012). Shchodo poniattia pryntsyviv prava. [Regarding the concept of principles of law]. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava*. No. 2. 40–43 s. [in Ukrainian]
6. Pilipenko P. D. (1999). Problemy teorii trudovoho prava: monohrafiia. [Problems of theory of labour right : monograph]. Vyd. tsentr Lviv. nats. un-tu. 214 s. [in Ukrainian]
7. Trudove pravo Ukrainy : pidruchnyk. (2006). [Labour right for Ukraine]. Kyiv. Vikar. 725 s. [in Ukrainian]
8. Kovrigin V. S. (2012). Dystsyplinarna vidpovidalnist u trudovomu pravi [Disciplinary responsibility in a labour right]. dis. kand. yurid. nauk Kyivskiy nats. un-t im. Tarasa Shevchenka. Kyiv. 221 s. [in Ukrainian]
9. Golovaty S. P. (2006). Verkhovenstvo prava : monohraf. [Verkhovenstvo rights]. Kyiv : Feniks. 61–624 s. [in Ukrainian].
10. Kelman T. S. (1998). Teoriia prava. [Teoriya rights]. Ternopol. Poligrafist. 382 s. [in Ukrainian]

Bershadka Yu. Principles of legal regulation of labor activities of the aviation personnel of the state aviation of Ukraine

The article is devoted to theoretical research and legal analysis of such a category as the principles of legal regulation of labor activity of aviation personnel of state aviation. The relevance of the study is determined by the need to build a legal state, the establishment of the constitutional principle of the rule of law, and the provision of real, legislative implementation of the labor rights of specialists in the aviation industry. In the current regulatory acts, there is no legislative consolidation of the concept of "principles of legal regulation of the labor activity of aviation personnel of state aviation", since even such fundamental legal categories as "principles of law", "principles of labor law", "principles of legal regulation of labor relations" are not legally established. These concepts have both theoretical and practical significance, since the principles themselves act as social guidelines that form the foundation for the regulation of a certain type of social relations, in particular, the labor relations of the aviation personnel of the state aviation. The theoretical study of the discussed topic was conducted for the first time and is conditioned by the special role and performance of specific functions of the aviation personnel of the state aviation, which consist in ensuring the national security and defense of the state, as well as the protection of the population. During the performance of professional duties by specialists of the aviation personnel of the state aviation, there are undoubtedly special social relations regarding the realization and protection of the labor rights of the personnel, which require legislative regulation. The principles of legal regulation of the labor activity of aviation personnel in the state aviation system have their own characteristics and certain objective signs, in the presence of which the differentiation of legal regulation of labor relations is carried out. This determines the objective necessity of regulating these relations by general norms of the general and special regulatory acts, which allows implementing a differentiated approach to the legal regulation of labor.

Key words: labor law, principles of law, principles of labor law, principles of legal regulation, labor rights, labor relations, aviation personnel, state aviation.

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ПРАКТИКИ ВИРІШЕННЯ ПОДАТКОВИХ СПОРІВ У ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ПОДАТКОВОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

У статті досліджуються особливості застосування практики вирішення податкових спорів у діяльності органів Державної податкової служби України. Автором встановлено, що саме судові рішення Верховного Суду як суду касаційної інстанції визначають результат розгляду справи та формують судову практику у податкових спорах. Остаточність рішень Верховного Суду забезпечує формування єдиної правозастосовної практики у державі. У свою чергу, наявність протилежних за своїми правовими висновками судових рішень у подібних правовідносинах призводить до правової невизначеності.

Автор стверджує, що правові висновки Верховного Суду, висловлені у відповідних постановках відображають не лише остаточну правову позицію суду касаційної інстанції у конкретній справі, але містять правовий висновок щодо застосування у відповідних правовідносинах норм матеріального та процесуального права.

Встановлено, що вагоме значення при вирішенні податкових спорів належить судовій практиці, тому формування Верховним Судом єдиної правозастосовної практики у сфері оподаткування сприяє забезпеченню принципу правової визначеності. При цьому, автор доводить, що забезпечення сталості та єдиної судової практики при вирішенні податкових спорів можливе через застосування уніфікованих підходів до вирішення подібних за характером правовідносин адміністративних справ.

Автором визначено, що застосування правових висновків та позицій Верховного Суду у правовідносинах оподаткування, надає можливість уникнути прогалин у чинному податковому законодавстві, застосовуючи аналогію закону або аналогію права, сприяє усуненню колізійності правових норм та правильному тлумаченню правових приписів та забезпечує формування єдиних (концептуальних) підходів до розгляду податкових спорів.

Ключові слова: Верховний Суд, адміністративне судочинство, адміністративні справи, правова позиція, правовий висновок, податкові правовідносини, суб'єкти податкових правовідносин, податкові спори, судова практика.

Постановка проблеми. Варто зазначити, що розгляд адміністративними судами податкових спорів характеризується певними особливостями, адже підходи судів до розгляду справ у сфері оподаткування, оцінка наданих сторонами доказів, правові позиції та висновки судів з тих чи інших питань адміністрування податків та зборів, застосування норм податкового законодавства впливають на поведінку платників податків та застосовуються у діяльності податкових органів.

Дослідження практики Верховного Суду щодо особливостей розгляду та вирішення податкових спорів є необхідним для правильного правозастосування норм матеріального та процесуального права у податкових правовідносинах, оскільки досить значну кількість судових справ, що перебувають на розгляді у Верховному Суді становлять саме податкові спори.

Як відомо, судова практика з розгляду податкових спорів не вирізняється стабільністю, оскільки спостерігається як зміна правових позицій та висновків у рішеннях судів, так і неоднаковість застосування податкового законодавства на рівні судів першої та апеляційної інстанцій, незважаючи на наявність правових висновків Верховного Суду щодо розгляду подібних правовідносин.

І тому, важливим аспектом при постановленні Верховним Судом правових висновків у сфері оподаткування є саме роз'яснення правозастосування норм права у конкретних правовідносинах, оскільки для судів першої та апеляційної інстанцій такі висновки будуть обов'язковими при виборі норми, що підлягає застосуванню при вирішенні конкретної справи, однак, як відомо, суд також наділений правом відступлення від правового висновку Верховного Суду, але при цьому, повинен викласти свої аргументи при винесенні рішення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Варто зазначити, що окремі аспекти здійснення судами адміністративного судочинства та формування судової практики за результатами розгляду адміністративних справ у своїх наукових працях досліджували І.В. Бесага, Н.І. Дідик, А.А. Нестеренко, О.М. Пасенюк, В.В. Решота, М.І. Труш, С.В. Шевчук, М.М. Шумило та інші.

При цьому, особливості розгляду податкових спорів та вплив правових висновків Верховного Суду на регулювання податкових правовідносин перебували у площині наукових досліджень В.Т. Білоуса, Л.К. Воронової, О.О. Головашевича, М.В. Кармаліти, Т.О. Мацелик, М.П. Кучерявенка, Л.М. Касьяненко, В.М. Свириденко.

Але все ж таки, незважаючи на досить значну кількість наукових досліджень з даної тематики, актуальними залишаються подальші наукові пошуки щодо вивчення особливостей розгляду податкових спорів та, зокрема, можливості застосування органами Державної податкової служби України у своїй діяльності судової практики Верховного Суду, сформованої у результаті розгляду адміністративних справ, пов'язаних із оподаткуванням.

Метою статті є комплексний та системний аналіз особливостей застосування практики вирішення податкових спорів у діяльності органів Державної податкової служби України.

Постановка завдання. В даній статті, ми повинні встановити значення правових висновків Верховного Суду, постановлених за результатами розгляду податкових спорів для податкових правовідносин та можливість їх застосування органами Державної податкової служби України у своїй діяльності.

Виклад основного матеріалу. В результаті проведеної судової реформи, 02.06.2016 року прийнято нову редакцію Закону України «Про судоустрій і статус суддів» № 1402-VIII (набрав чинності 30.09.2016 року) та здійснено перехід до триланкової судової системи в Україні. Тобто, на даний час, систему судоустрою України складають місцеві суди, апеляційні суди та Верховний Суд, який є найвищим судом у системі судоустрою і водночас судом касаційної інстанції [7].

Відповідно до статті 36 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», Верховний Суд з метою забезпечення сталості та єдності судової практики уповноважено здійснювати правосуддя як суд касаційної інстанції, а у визначених випадках, – як суд першої або апеляційної інстанції, забезпечувати аналіз та узагальнення судової практики, забезпечення однакового застосування норм права судами різних спеціалізацій та інші повноваження. До складу Верховного Суду входить Велика Палата, а також касаційні суди [7, ст. 36].

Остаточність рішень Верховного Суду забезпечує формування єдиної правозастосовної практики у державі. У свою чергу, наявність протилежних за своїми правовими висновками судових рішень у подібних правовідносинах призводить до правової невизначеності.

Відповідно до частини першої статті 8 Конституції України, в Україні визнається та діє принцип верховенства права [3, ст. 8]. Принцип правової визначеності, основу якого утворює ідея передбачуваності – очікування суб'єктом правовідносин визначених правових наслідків (правового результату) своєї поведінки, яка відповідає наявним у суспільстві нормативним приписам є важливою складовою принципу верховенства права, який у свою чергу, як стверджують Касьяненко Л.М. та Попович О.В., поєднує в собі змістовну (визнання людини, її життя та здоров'я найвищою соціальною цінністю) та процедурну (відповідність правотворчої та правозастосовної діяльності вимогам заборони зворотної дії закону, його якості та однакового застосування тощо) складові. Аналіз рішень судової гілки влади щодо використання принципу верховенства права демонструє, що він є реальною та невід'ємною основою адміністративного судочинства [6, с. 974].

Незважаючи на те, що такі поняття як «правова позиція» та «правовий висновок» вживаються у багатьох нормативно-правових актах, їх визначення на законодавчому рівні фактично не надається. Так, лише у статті 92 Закону України «Про Конституційний Суд України» зазначено, що правова позиція викладається у мотивувальній та/або резолютивній частині рішення, висновку. Крім того, передбачено право Суду розвивати та конкретизувати юридичну позицію у своїх наступних актах, змінювати юридичну позицію Суду в разі суттєвої зміни нормативного регулювання, яким керувався Суд при висловленні такої позиції, або за наявності об'єктивних

підстав необхідності покращення захисту конституційних прав і свобод з урахуванням міжнародних зобов'язань України та за умови обґрунтування такої зміни в акті Суду [8, ст. 92].

Щодо визначення поняття «правовий висновок», то лише у Законі України «Про судоустрій і статус суддів» надано наступне визначення «Висновки щодо застосування норм права, викладені в постановках Верховного Суду». Відповідно до ч. 5 та ч. 6 ст. 13 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», висновки щодо застосування норм права, викладені в постановках Верховного Суду є обов'язковими для всіх суб'єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності нормативно-правовий акт. Висновки щодо застосування норм права, викладені в постановках Верховного Суду, враховуються іншими судами при застосуванні таких норм права» [7, ст. 13].

У даному випадку, Н.І. Дідик та І.В. Бесага зазначають, що під правовими висновками Верховного Суду у адміністративних справах можна вважати загальнообов'язкові правові настанови, які формується Верховним Судом у процесі здійснення ним офіційного казуального тлумачення нормативно-правових актів, здійснюваного при перегляді судових рішень в адміністративних справах [2, с. 156].

У свою чергу, С. Шевчук стверджує, що в основу правової позиції покладено знання, принципи й праворозуміння, проте вирішальну роль відіграє правосвідомість, на підставі якої формується судова воля суб'єктів, до повноважень яких відноситься створення правових висновків [10, с. 127].

Розгляд адміністративних справ за участю органів Державної податкової служби України здійснюється Касаційним адміністративним судом у складі Верховного Суду, саме суд касаційної інстанції у даному випадку забезпечує формування судової практики за результатами розгляду податкових спорів.

Право на касаційне оскарження судового рішення регламентовано п. 8 ч. 1 ст. 129 Конституції України, яка визначає серед основних засад судочинства, зокрема, забезпечення права на апеляційний перегляд справи та у визначених законом випадках – на касаційне оскарження судового рішення» [3, ст. 129]. Пункт 7 частини 3 статті 2 Кодексу адміністративного судочинства України також визначає право на касаційне оскарження як одну з основних засад (принципів) адміністративного судочинства [4, ст. 2].

Відповідно до п. 1.1. ст. 1 Податкового кодексу України, Податковий кодекс України регулює відносини, що виникають у сфері справляння податків і зборів, зокрема визначає вичерпний перелік податків та зборів, що справляються в Україні, та порядок їх адміністрування, платників податків та зборів, їх права та обов'язки, компетенцію контролюючих органів, повноваження і обов'язки їх посадових осіб під час адміністрування податків та зборів, а також відповідальність за порушення податкового законодавства [5, ст. 1].

Варто зазначити, що серед загальної кількості адміністративних справ, що перебувають на розгляді у Касаційному адміністративному суді у складі Верховного Суду, досить значний відсоток становлять саме податкові спори.

На думку Є. Смичка, податкові правовідносини є самостійною правовою категорією, їхні сутнісні характеристики у конкретній життєвій ситуації є різними. Неоднорідність податкових відносин, у свою чергу, зумовлює різноманітність податкових справ та, відповідно, судової доктрини [9, с. 102].

На сьогоднішній день, Державною податковою службою України удосконалюються існуючі механізми податкового адміністрування, підвищується ефективність заходів податкового контролю, встановлюється ефективний обмін інформацією з іншими органами державної влади та місцевого самоврядування з питань оподаткування, визначаються нові підходи до оцінки юридичних наслідків податкових спорів.

Варто зазначити також й про те, що для зручності пошуку відповідної судової практики у липні 2021 року презентовано Базу правових позицій Верховного Суду, яка надає змогу здійснювати пошук практики Верховного Суду за великим текстовим фрагментом, за ключовим словом (ключовими словами), за текстовим документом, а також за посиланням на судові рішення, узятим із Єдиного державного реєстру судових рішень [1].

Доцільно зазначити про те, що Верховним Судом було прийнято низку важливих судових рішень з питань удосконалення правозастосування у сфері оподаткування, які певною мірою стабілізували судову практику та сприяли формуванню єдиних підходів при вирішенні податкових спорів. В результаті цього, підвищується ефективність та стабільність правового регулювання податкових правовідносин та забезпечується втілення основних правових принципів – верховенства права, правової визначеності, законності, рівності усіх перед законом і судом.

У Кодексі адміністративного судочинства України, а саме у главі 2 розділі 3 особливу увагу приділено висновкам щодо застосування норм права у подібних правовідносинах, викладених у постановах Верховного Суду, а також регламентовано порядок відступу від таких правових висновків з урахуванням обставин конкретної судової справи [4]. Проте, досліджуючи питання відступу від правових висновків Верховного Суду, вбачаємо, що приписами процесуального Закону таке право надається лише для суду касаційної інстанції, у свою чергу, суди першої та апеляційної інстанцій враховують правові позиції та можуть самостійно визначати за яких обставин правові висновки Верховного Суду підлягають застосуванню при вирішенні конкретного спору.

Тобто, відступ від попередньо сформованої правової позиції Верховного Суду може здійснюватися з необхідністю виправлення раніше допущених передчасних підходів до тлумачення щодо застосування норм матеріального та процесуального права, так і для забезпечення динамічного розвитку правозастосування, у тому числі з урахуванням змін, що відбулися у законодавстві, суспільних відносинах, практиці Європейського суду з прав людини тощо.

Важливим аспектом у питанні формування єдиної правозастосовної практики, зокрема, й щодо розгляду податкових спорів є законодавчий припис пункту 8 «Перехідних положень» КАС України, яким регламентовано механізм передачі справи на розгляд Великої Палати Верховного Суду, якщо Колегія або Палата (Об'єднана палата) вважає за необхідне відступити від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного у раніше ухваленому рішенні Верховного Суду України [4]. Таким чином, правові висновки Верховного Суду України зберігають своє юридичне значення до перегляду їх Великою Палатою Верховного Суду, і це можливо лише за умови, якщо судова справа розглядається у касаційному порядку.

Верховний Суд як найвища судова інстанція забезпечує формування сталої судової практики, застосовуючи однакові підходи до вирішення справ, спільні підходи для всіх суб'єктів. При цьому, Верховний Суд, застосовуючи норми матеріального та процесуального права, уповноважений сформулювати правовий висновок щодо правильного правозастосування. Варто зауважити, що за своїм правовим значенням, правові висновки Верховного Суду не створюють нове загальнообов'язкове правило поведінки, а має лише вказують приклад його застосування у результаті вирішення конкретної життєвої ситуації.

Більш того, для ефективності застосування правових висновків Верховного Суду для регулювання податкових правовідносин, варто співставляти останні з джерелами права, при цьому, їх пріоритет повинен самостійно визначати суд у кожному окремому випадку окремо, приймаючи до уваги конкретні обставини справи.

На нашу думку, такий підхід сприятиме дотриманню балансу інтересів у сфері податкових правовідносин, забезпеченню принципу верховенства права, та підвищить рівень стабільності правозастосовної практики.

Висновки. Враховуючи вищевикладене, усталена практика Верховного Суду щодо вирішення податкових спорів відіграє ключову роль в удосконаленні податкового законодавства, розвитку податкових правовідносин, оскільки застосування правових висновків та позицій Верховного Суду у правовідносинах оподаткування, надає можливість уникнути прогалин у чинному податковому законодавстві, застосовуючи аналогію закону або аналогію права, сприяє усуненню колізійності правових норм та правильному тлумаченню правових приписів та забезпечує формування єдиних (концептуальних) підходів до розгляду податкових спорів.

Використана література:

1. База правових позицій. Верховний Суд. URL: <https://lpd.juscourt.com/login>
2. Дідик Н. І., Басага І. В. Правові висновки Верховного Суду з питань застосування норм адміністративного законодавства. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2018. № 2. С. 156.
3. Конституція України. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-VR>
4. Кодекс адміністративного судочинства України. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>
5. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI (зі змінами та доповненнями). URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
6. Попович О.В., Касьяненко Л.М. Особливості реалізації принципу верховенства права у податковій системі України: норма закону та судова практика. *Міжнародний податковий конгрес* : збірник матеріалів (м. Ірпін, 26 листопада 2021 р.). Ірпін: Університет ДФС України, 2021. С. 973–979.
7. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 р. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19/ed20160602#Text>
8. Про Конституційний Суд України: Закон України від 13.07.2017 р. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19#Text>
9. Смичок Є. Класифікація судової доктрини в доктрині податкового права. *Юридичний вісник*. 2020. № 6. С. 100–106.
10. Шевчук С. Судова правотворчість: світовий досвід і перспективи в Україні: монографія. Київ : Реферат. 2007. 640 с.

References:

1. Baza pravovykh pozytsii. Verkhovnyi Sud [Base of legal positions. Supreme Court]. URL: <https://lpd.juscourt.com/login> [in Ukrainian].
2. Didyk N. I., Basaha I. V. Pravovi vysnovky Verkhovnoho Sudu z pytan zastosuvannya norm administratyvnoho zakonodavstva [Legal conclusions of the Supreme Court on the application of norms of administrative legislation]. *Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav. Seriiia yurydychna*. 2018. № 2. S. 156 [in Ukrainian].
3. Konstytutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine]. Verkhovna Rada Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-VR> [in Ukrainian].
4. Kodeks administratyvnoho sudochynstva Ukrainy [Administrative Judicial Code of Ukraine]. Verkhovna Rada Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> [in Ukrainian].
5. Podatkovyi kodeks Ukrainy vid 02.12.2010 r. № 2755-VI (zi zminamy ta dopovnenniamy) [Tax Code of Ukraine]. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> [in Ukrainian].
6. Popovych O.V., Kasianenko L.M. Osoblyvosti realizatsii pryntsyphu verkhovenstva prava u podatkovii systemi Ukrainy: norma zakonu ta sudova praktyka [Peculiarities of the implementation of the principle of the rule of law in the tax system of Ukraine: the rule of law and judicial practice]. *Mizhnarodnyi podatkovyi konhres* : zbirnyk materialiv (m. Irpin, 26 lystopada 2021 r.). Irpin : Universytet DFS Ukrainy, 2021. S. 973–979 [in Ukrainian].
7. Pro sudoustrii i status suddiv [On the judicial system and the status of judges]: Zakon Ukrainy vid 02.06.2016 r. Verkhovna Rada Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19/ed20160602#Text> [in Ukrainian].
8. Pro Konstytutsiinyi Sud Ukrainy [About the Constitutional Court Ukraine]: Zakon Ukrainy vid 13.07.2017 r. Verkhovna Rada Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19#Text> [in Ukrainian].
9. Smychok Ye. Klasyfikatsiia sudovoi doktryny v doktryni podatkovoho prava [Classification of judicial doctrine in the doctrine of tax law]. *Yurydychnyi visnyk*. 2020. № 6. S. 100–106 [in Ukrainian].
10. Shevchuk S. Sudova pravotvorchist: svitovyi dosvid i perspektyvy v Ukraini [Judicial law-making: world experience and prospects in Ukraine] : monohrafiia. Kyiv : Referat. 2007. 640 s. [in Ukrainian].

Danilov S. Peculiarities of applying the practice of resolving tax disputes in the activities of the State Tax Service of Ukraine

The article examines the peculiarities of the application of the practice of resolving tax disputes in the activities of the State Tax Service of Ukraine. The author established that it is the Supreme Court's court decisions as the court of cassation that determine the outcome of the case and form judicial practice in tax disputes. The finality of the decisions of the Supreme Court ensures the formation of a uniform law enforcement practice in the state. In turn, the presence of court decisions with opposite legal conclusions in similar legal relationships leads to legal uncertainty.

The author claims that the legal conclusions of the Supreme Court, expressed in the relevant resolutions, reflect not only the final legal position of the court of cassation in a specific case, but also contain a legal opinion on the application of substantive and procedural law norms in relevant legal relations.

It has been established that judicial practice is of great importance in the resolution of tax disputes, therefore the formation of a unified law enforcement practice in the field of taxation by the Supreme Court contributes to ensuring the principle of legal certainty. At the same time, the author proves that the provision of stable and uniform judicial practice in the resolution of tax disputes is possible through the use of unified approaches to the resolution of administrative cases similar in nature to legal relations.

The author determined that the application of legal conclusions and positions of the Supreme Court in the legal relationship of taxation provides an opportunity to avoid gaps in the current tax legislation by applying the analogy of the law or the analogy of the law, contributes to the elimination of conflicting legal norms and the correct interpretation of legal prescriptions, and ensures the formation of unified (conceptual) approaches to consideration of tax disputes.

Key words: *Supreme Court, administrative proceedings, administrative cases, legal position, legal opinion, tax legal relations, subjects of tax legal relations, tax disputes, judicial practice.*

УДК 347.73

DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series18.2023.39.04>

Dubko A. S.

TAXATION IN THE FIELD OF GREEN FINANCE AS AN INSTRUMENT FOR ENVIRONMENTAL PROTECTION

The article refers to the issue of the possibility of using taxation as an instrument for achieving sustainable development goals, namely – in the field of environmental protection. The author of this article proposes her view on tax levers as not only an instrument for stimulating economic growth but also an instrument for changing polluters' behavior. It is also noted, that for now already several EU countries use tax policy and taxation instruments to achieve the goals of sustainability and environmental policy. The author proposes the following promising areas for using tax levers for the purposes of environmental protection in Ukraine: establishment of a special (preferential) tax regime for green bonds, reforming "green" taxes (environmental and carbon taxes), and developing the ETS (emissions trading system). All the identified areas are analyzed from the taxation point of view, in particular – in the context of the barriers and perspectives for further development. As stipulated in the article, the development of the green bonds market in Ukraine needs incentivizing since one of the significant barriers to its proper development lies precisely in the field of taxation. Therefore, given the need to stimulate the use of this financial instrument, it would be promising to use such a stimulating lever of tax policy as an exemption from personal income tax on income in the form of interest accrued on green bonds. Regarding the issue of "green" taxes in Ukraine – the author of the article highlights that such taxes do not fulfill their compensatory and stimulating functions, whilst the amount of income from environmental taxation remains insignificant and insufficient to finance the necessary environmental protection measures. Therefore, the author proposes to reform the environmental taxation in Ukraine by improving mechanisms for spending funds from such taxes payments and financing environmental protection measures. Moreover, attention in the article is paid to the need for the establishment of separate green funds, as well as the development of the emission trading system in Ukraine.

Key words: green finance, taxation, environmental protection, tax levers, sustainable development, environmental taxation, green bonds, green funds, emission trading system.

It is commonly known that all social relations and legal relations is an undoubtedly dynamic phenomenon, which is constantly developing in the context of many factors, such as transformative changes in the countries' economic systems, the political situation, and the influence of European rule-making. One more such transformative factor is also the environmental situation, being a starting point for subsequent changes in state policies, the structure of separate economic sectors, and, as a result, the regulatory field. Talking about Ukraine in particular, it must be noted that by signing the Association Agreement with the EU, Ukraine confirmed the intention to join efforts to develop and strengthen cooperation in various areas, including energy and environmental protection, including investments in environmentally friendly goods, services, and technologies [1].

Of course, substantial amounts of money sources should be mobilized to achieve nationally determined contributions to climate mitigation through the gradual reduction of greenhouse gas emissions and an increase in the share of renewable energy sources. All the reforming that has some effect on the economic structure, its sectors' conjuncture, and manufacturing development, simply cannot go on without reformatting some budget and tax relations. Thus, it is fair to note, that development needs finance, and sustainable development as a strategic goal, as well as transition to it, demands a lot of financial sources for investments, which shall provide environmental benefits during the process of solving the systematic environmental crisis [2, p. 31]. Moreover, the Paris Agreement in Article 2 stipulates, that the regulation of the movement of financial resources within the financial system of a country needs to be built in such a way as to ensure not only the performance of the economic and social functions of the state but also the protection of the environment and the mitigation of climatically negative consequences of economic activity by ensuring the consistency of financial flows with the direction of low-carbon and resistant to climate change development [3]. Therefore,

according to this thesis, the relevant financial flows shall be directed at investing in projects and programs aimed at reducing GHG emissions, lending of such projects and programs, and implementing instruments such as green bonds and green funds. And here we are talking precisely about such category as green finance, which we propose to consider as financing in the form of investment and/or lending of technologies, practices, projects, and other objects, the purpose of which is to ensure the priorities of sustainable development in the context of environmental protection [4, p. 116].

Talking about taxation, tax policy, and their influence on the development processes, it must be noted, that they are and will always remain to be an instrument for reaching a balance between the implementation of fiscal consolidation tasks and the creation of conditions for economic progress. But now we also talk about taxation and tax policy as instruments for implementation of the sustainable development goals. To ensure the requirements of environmental security it is rational and necessary to use the tools of tax policy. As we know, state regulation can be ensured both by administrative (power-coercive) methods and economic methods, among which the levers of tax policy, such as tax benefits, tax credits for certain types of business activities, "tax holidays" and reductions in tax rates, play a crucial role. Thus, in our opinion, taxation shall be used by the public authorities as an instrument of green finance. Since the last one, as we identified earlier, is basically a targeted flow of funds, taxation can be used as a tool for targeting such flows of funds to achieve sustainable development goals in the context of environmental protection.

For now, several EU Member States use tax policy to achieve environmental policy and sustainability goals. Examples can be taxes designed to alter behavior such as carbon taxes or a plastic bag tax, or tax incentives for companies to behave in an environmentally responsible manner, a common example across the EU is enhanced depreciation allowances for companies that invest in energy-efficient equipment [5, p. 4]. As for Ukraine, we identify the following promising areas for using tax levers for environmental purposes: establishment of a special (preferential) tax regime for green bonds, reforming "green" taxes (environmental and carbon taxes), and developing the ETS (emissions trading system).

According to the provisions of the Law of Ukraine "On Capital Markets and Organized Commodity Markets" (Article 5), green bonds are bonds, the prospectus (decision on the issue, and for state bonds of Ukraine – placement conditions) of which provide for the use of the funds raised exclusively for financing an environmental project or a separate stage of it [6]. The basis for the allocation of this type of bonds is the classification of bonds according to the criterion of the purpose of using the funds involved. Accordingly, the purpose of using the funds raised from the issue of green bonds is exclusively to finance "green" projects. The emission of green bonds can be carried out by a person who implements or finances an environmental project. As for the entities defined by the Law as potential implementers of environmental projects, their closed list consists of the following capital market participants: legal entities under private law, the state of Ukraine in the form of authorized bodies, as well as the Council of Ministers of the ARC or a representative body of local self-government. According to Art. 3 of the Law, environmental projects can be financed by three groups of subjects – international financial organizations, private legal entities, and specialized financial institutions established by the Cabinet of Ministers of Ukraine or another specially authorized body [6].

As for the taxation of green bonds in Ukraine, according to the provisions of the Tax Code of Ukraine, transactions with securities, other than state securities, are taxed. As it is stipulated in paragraph 164.2.9 clause 164.2 of Art. 164 of the Tax Code of Ukraine the taxable income of the individual income of taxpayers includes investment income obtained as a result of transactions with securities. The earnings from transactions with securities mean the number of funds or the value of property received (accrued) by the taxpayer from the sale, exchange, redemption by the issuer, repayment, or other methods of alienation of securities, as well as the value of any tangible or intangible assets that transferred to the taxpayer in connection with such transactions [7].

Here it must be mentioned, that the development of the green bonds market in Ukraine needs incentivizing since one of the significant barriers to its proper development lies precisely in the field of taxation. Therefore, given the need to stimulate the use of this new financial instrument, it would be promising to use such a stimulating lever of tax policy as an exemption from personal income tax

on income in the form of interest accrued on green bonds. By analogy, an example of domestic state loan bonds can be given: the total monthly (annual) taxable income of a taxpayer does not include income received in the form of interest accrued on domestic state loan bonds issued by the Ministry of Finance of Ukraine, and investment profit from operations with these securities, i.e. not subject to personal income tax [7].

As for environmental and carbon taxes (the last one is a component of environmental tax), in general, they were supposed to become a tool for influencing the activities of business entities to preserve the environment, minimize harmful effects, and encourage business entities to reduce environmental pollution. But it is not quite so: today, the environmental tax does not fulfill its compensatory and stimulating functions, and the business community perceives the increase in taxes as an additional fiscal burden. At the same time, the amount of income from environmental taxation remains insignificant and insufficient to finance the necessary environmental protection measures. Moreover, the constant change in the proportions of the allocation of funds from the payment of the environmental tax and carbon tax between state and local budgets and between special and general budget funds makes it impossible to form a consistent policy for environmental protection activities.

Thus, it would be rational to reform the environmental taxation in Ukraine by improving mechanisms for spending funds from environmental tax payments and financing environmental protection measures. The main idea here would be to partially change the flow of funds accumulated in the form of environmental tax (including carbon tax) payments to the direction of the special fund of the budget.

In addition, it is believed that it would also be rational to establish a few green funds in Ukraine as separate from the budget system legal entities, which would accumulate money from environmental and carbon tax payments or other payments for pollution [8], and then relocate such funds to the Ukrainian private entities that want to spend some money on environmental modernization of their own assets. Therefore, this way it would be possible to fix the problem with the “diluting” of funds in the general state budget fund, as well as stimulate the transition to renewable energy sources. In addition, the establishment of such green funds complies with the best practice worldwide.

And last but not least the promising area is the development of ETS in Ukraine. It must be noted, that in the EU the European Emissions Trading System (EU ETS) is based on EU Directive 2003/87/EC and has been operating on the cap-and-trade principle since 2005 [9]. Such a system covers the energy, production, and processing of ferrous metals, the extractive industry, and the pulp and paper industry. The concept of the ETS is quite simple but has proven to be efficient and justified: the ones who pollute the environment and harmfully affect climate change, pay. And those, who make a difference by preserving the environment and making it cleaner, get a reward in the form of compensation.

In Ukraine, since 2021, the Law of Ukraine "On the Principles of Monitoring, Reporting, and Verification of Greenhouse Gas Emissions" has entered into force, which defines the legal and organizational principles of monitoring, reporting, and verification of greenhouse gas emissions and is aimed at fulfilling Ukraine's obligations under international treaties, consent to obligations the validity of which is granted by the Verkhovna Rada of Ukraine [10]. Nevertheless, for now, the monitoring of emissions “on the pipe” introduced by the Ministry for environmental protection and natural resources of Ukraine [11] does not fully comply with Ukrainian obligations in regard to the European integration process. This monitoring will be started only 5 years after canceling martial law, and only new sources of air emissions will be monitored. Therefore, such a solution did not please the eco-community in Ukraine, which is still waiting for a real breakthrough in the relevant matter.

Therefore, we would say in conclusion that, keeping in mind the need to maintain the balance between economic growth and preserving the environment, special attention should be paid to implementing green finance instruments in Ukraine, especially – tax levers. Taxation can perform a double function in the context of environmental protection: as a “punishment” (implementation of the principle “polluter pays”) and as an incentive (e.g., establishing preferential tax regimes for specific operations). In our opinion, the most promising areas for using taxation as an instrument of green finance are the following: favorable taxation of green bonds, reforming environmental and carbon tax, developing special green funds, as well as developing the emissions trading system in Ukraine.

Використана література:

1. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії та їхніми державами-членами, з іншої сторони. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 40, ст. 2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text
2. Резнікова Н. В. Зелені фінанси як тригер сталого розвитку. *Цілі сталого розвитку: пріоритети для України* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 6 лист. 2021 р. Київ : НУХТ, 2021. С. 30–34.
3. Паризька угода від 12 грудня 2015 року. Організація Об'єднаних Націй. URL: https://unfccc.int/sites/default/files/english_paris_agreement.pdf
4. Дубко А. С. Імплементация та розвиток зелених фінансів в Україні: євроінтеграційний контекст та правове підґрунтя. *Нове українське право*. 2022. Вип. 6, т. 1. С. 113–119.
5. Стійкі фінанси та оподаткування. *Платформа для хорошого податкового врядування* : веб-сайт Європейської Комісії. С. 1–6. URL: https://taxation-customs.ec.europa.eu/system/files/2021-06/20210615_sustainable_finance_and_tax.pdf (дата звернення: 12.04.2023).
6. Про ринки капіталу та організовані товарні ринки : Закон України від 23 лют. 2006 року № 3480-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3480-15#Text> (дата звернення: 11.04.2023).
7. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 13, ст. 112. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>
8. Покращення екологічного оподаткування та фінансування заходів довкілля. *Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів* : веб-сайт. URL: <https://mepr.gov.ua/files/%D0%95%D0%BA%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%B4%D0%B0%D1%82%D0%BE%D0%BA.pdf> (дата звернення: 12.04.2023).
9. Система торгівлі викидами ЄС. Агенція захисту довкілля : веб-сайт. URL: <https://www.epa.ie/our-services/licensing/climate-change/eu-emissions-trading-system/> (дата звернення: 12.04.2023).
10. Про засади моніторингу, звітності та верифікації викидів парникових газів : Закон України від 12.12.2019 № 377-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/377-20#Text> (дата звернення: 13.04.2023).
11. Про затвердження Порядку запровадження обов'язкових автоматизованих систем контролю викидів забруднюючих речовин : Постанова Кабінету Міністрів України від 28.03.2023 № 272. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/KP230272?an=1&hide=true> (дата звернення: 13.04.2023).

References:

1. Verkhovna Rada of Ukraine (2014). Uhoda pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu, z odniiei storony, ta Yevropeiskym Soiuzom, Yevropeiskym spivtovarystvom z atomnoi enerhii i yikhnimy derzhavamy-chlenamy, z inshoi storony [Association Agreement between Ukraine, on the one hand, and the European Union, the European Atomic Energy Community, and their member states, on the other hand, ratified by the Law of Ukraine of September 09, 2014 No 1678-VII]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, no 40, art. 2021. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text [in Ukrainian].
2. Reznikova N. V. (2021). Zeleni finansy yak tryher staloho rozvytku [Green finance as a trigger of sustainable development]. *The sustainable development goals: priorities for Ukraine*. Materials of the All-Ukrainian Scientific and Practical Conference. Kyiv, November 6, 2021. *The National University of Food Technology*. Pp. 30–34 [in Ukrainian].
3. United Nations (2015). The Paris Agreement. Retrieved from: https://unfccc.int/sites/default/files/english_paris_agreement.pdf [in English].
4. Dubko A. S. (2022). Implementatsiia ta rozvytok zelenykh finansiv v Ukraini: yevrointehratsiinyi kontekst ta pravove pidhruntia [Implementation and development of green finance in Ukraine: European integration context and legal basis]. *New Ukrainian law*. The 6th edition, vol. 1, 2022. Pp. 113–119 [in Ukrainian].
5. European Commission (2021). Platform for tax good governance. Sustainable finance and tax. Pp. 1–6. Retrieved from: https://taxation-customs.ec.europa.eu/system/files/2021-06/20210615_sustainable_finance_and_tax.pdf
6. Verkhovna Rada of Ukraine (2006). Zakon Ukrainy “Pro rynky kapitalu ta tovarni rynky” vid 23.02.2006 № 3480-IV [the Law of Ukraine “About capital markets and organized commodity markets” of February 23, 2006 № 3480-IV]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3480-15#Text> [in Ukrainian].
7. Verkhovna Rada of Ukraine (2010). Podatkovyi kodeks Ukrainy vid 02.12.2010 No 2755-VI [Tax Code of Ukraine of December 02, 2010 No 2755-VI]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, № 13, art. 112. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> [in Ukrainian].

8. Ministry for environmental protection and natural resources of Ukraine. Pokrashchennia ekolohichnoho opodatkovannia ta finansuvannia zakhodiv zakhystu dovkillia [Improving environmental taxation and financing of the measures of environmental protection]. Official website of the Ministry for environmental protection and natural resources of Ukraine. Retrieved from: <https://mepr.gov.ua/files/%D0%95%D0%BA%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%B4%D0%B0%D1%82%D0%BE%D0%BA.pdf> [in Ukrainian].
9. Environmental Protection Agency. EU Emissions Trading System. The official website of the Environmental Protection Agency. Retrieved from: <https://www.epa.ie/our-services/licensing/climate-change/eu-emissions-trading-system/>
10. Verkhovna Rada of Ukraine (2019). Zakon Ukrainy “Pro zasady monitorynhu, zvitnosti ta veryfikatsii vykydiv parnykovykh haziv vid 12.12.2019 No 377-IX [the Law of Ukraine “On the Principles of Monitoring, Reporting, and Verification of Greenhouse Gas Emissions” of December 12, 2019 No 377-IX). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/377-20#Text> [in Ukrainian].
11. abinet of Ministers of Ukraine (2023). Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy Pro zatverdzhennya Poriadku zaprovadzhennya oboviazkovykh system kontrolyu vykydiv zabrudnyuyuchykh rehovyn vid 28.03.2023 No 272 [Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine On the approval of the Procedure for the introduction of mandatory automated pollutants` emissions control system of March 28, 2023 No 272]. Retrieved from: <https://ips.ligazakon.net/document/KP230272?an=2&hide=true> [in Ukrainian].

Дубко А. С. Оподаткування у сфері зелених фінансів як інструмент захисту навколишнього середовища

У статті розглядається питання можливості використання оподаткування як інструменту досягнення цілей сталого розвитку, а саме – у сфері охорони навколишнього середовища. Авторка цієї статті пропонує свій погляд на податкові важелі як інструмент не лише стимулювання економічного зростання, а й інструмент зміни поведінки забруднювачів. Також зазначається, що наразі вже кілька країн-членів Європейського Союзу використовують податкову політику та інструменти оподаткування для досягнення цілей сталого розвитку та екологічної політики. Автором запропоновано наступні перспективні напрями використання податкових важелів для цілей охорони навколишнього середовища в Україні: встановлення спеціального (пільгового) режиму оподаткування зелених облігацій, реформування «зелених» податків (екологічного та вуглецевого) та розвиток системи торгівлі викидами. Усі визначені сфери проаналізовано з точки зору оподаткування, зокрема – у контексті бар'єрів та перспектив подальшого розвитку. Як зазначено у статті, розвиток ринку зелених облігацій в Україні потребує стимулювання, оскільки одним із суттєвих бар'єрів для його належного розвитку є саме сфера оподаткування. Тому, враховуючи необхідність стимулювання використання цього фінансового інструменту, перспективним буде використання такого стимулюючого важеля податкової політики, як звільнення від оподаткування ПДФО доходів у вигляді процентів, нарахованих за зеленими облігаціями. Стосовно питання «зелених» податків в Україні – авторка статті наголошує, що такі податки не виконують своїх компенсаційних та стимулюючих функцій, а обсяг надходжень від екологічного оподаткування залишається незначним та недостатнім для фінансування необхідних природоохоронних заходів. Тому автором пропонується реформувати екологічне оподаткування в Україні шляхом вдосконалення механізмів витрачання коштів від сплати таких податків та фінансування природоохоронних заходів. Крім того, у статті приділено увагу необхідності створення окремих «зелених» фондів, а також розвитку системи торгівлі викидами в Україні.

Ключові слова: *зелені фінанси, оподаткування, захист навколишнього середовища, податкові важелі, сталий розвиток, екологічне оподаткування, зелені облігації, зелені фонди, система торгівлі викидами.*

УДК 347.763(477)

DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series18.2023.39.05>

Д'ячкова Н. А., Кім К. В.

ОСОБЛИВОСТІ ДОГОВІР ПЕРЕВЕЗЕННЯ ПАСАЖИРІВ ТА БАГАЖУ ТРАНСПОРТОМ ЗАГАЛЬНОГО КОРИСТУВАННЯ

Наукова стаття присвячена правовому аналізу особливостям договорів перевезення пасажирів та багажу транспортом загального користування. Основною метою даного дослідження є науковий аналіз загальних положень договору перевезення пасажирів та багажу, дослідження сучасного стану нормативно-правового регулювання договорів перевезення пасажирів та багажу, визначення основних проблем цього регулювання, а відтак виявлення спільних та відмінних рис цих договорів та розробка власної позиції щодо необхідності окремого правового регулювання договору перевезення пасажирів та договору перевезення багажу.

З'ясовано, що договір перевезення пасажирів та багажу мають певні відмінності. Зокрема, договір перевезення пасажирів зазвичай є консенсуальним, а договір перевезення багажу має класично реальну правову природу, оскільки вважається укладеним з моменту передання речей транспортній організації. Крім того, документом, що підтверджує укладення договору перевезення пасажирів є проїзний квиток, а укладення договору перевезення багажу підтверджується багажною квитанцією. На відміну від договору перевезення пасажирів, при укладенні договору перевезення багажу можлива поява третього учасника – багажоотримувача, сторонньої, третьої особи, яка має право на одержання багажу. Різниця між досліджуваними договорами полягає й у правовому регулюванні відповідальності перевізника у разі порушення договору перевезення пасажирів та при порушенні договору перевезення багажу. Усе це на перший погляд свідчить про необхідність відокремлення договору перевезення пасажирів та багажу.

Водночас досліджувані договори мають багато спільного: обидва є споживчими договорами, які мають публічну природу та є договорами про приєднання.

На підставі цього автори приходять до висновку, що договір перевезення пасажирів та багажу виступає як єдиний договір, який передбачає зобов'язання по доставці пасажирів як основне, а зобов'язання по доставці багажу – як факультативне. Тобто перевезення багажу є правом пасажирів, яким він може скористатися у разі необхідності і у перевізника виникають додаткові обов'язки по доставці багажу, які витікають із сутності договору перевезення пасажирів.

Ключові слова: *пасажир, багаж, договір перевезення, транспортні послуги, пасажирські перевезення, перевізник, транспорт загального користування, споживчий договір, договір про приєднання, публічний договір.*

Актуальність проблеми дослідження. Пасажирські перевезення є важливим елементом розвитку економіки кожної сучасної держави. У сучасних умовах необхідність невпинного забезпечення потреб громадян у перевезенні та доставці їх багажу зростає. Оскільки чинне законодавство України прагне досягти європейських стандартів, особливої актуальності набувають окремі аспекти правового регулювання договірних відносин із надання транспортних послуг. У зв'язку з цим, як із теоретичної, так і з практичної точки зору, важливе значення має дослідження питань, пов'язаних із визначенням особливостей договорів перевезення пасажирів та перевезення багажу транспортом загального користування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній юридичній науці перевезення є сферою інтересу неширокого кола цивілістів. Складність дослідження особливостей правового регулювання різних видів транспортування зумовлена істотними відмінностями у сутності перевезень пасажирів, багажу та вантажів. Проблеми договірних зобов'язань із надання транспортних пасажирських послуг були предметом дослідження таких українських науковців, як І. Лукасевич-Крутник [1], А. О. Мінченко [2], Р. Б. Сірко [3], У. Гришко [4], В. І. Бобрик [5] та ін. Проте дослідження особливостей договорів перевезення пасажирів та багажу транспортом загального користування та їх відмінностей залишилося поза увагою доктрини цивільного права.

Метою даної наукової статті є науковий аналіз загальних положень договору перевезення пасажирів та багажу, дослідження сучасного стану нормативно-правового регулювання договорів перевезення пасажирів та багажу, визначення основних проблем цього регулювання, а відтак виявлення спільних та відмінних рис цих договорів та розробка власної позиції щодо необхідності окремого правового регулювання договору перевезення пасажирів та договору перевезення багажу.

Виклад основного матеріалу. Юридичною основою регулювання зобов'язань між пасажиром та перевізником виступає договір перевезення пасажирів та багажу, за яким одна сторона (перевізник) зобов'язується перевезти другу сторону (пасажирів) до пункту призначення, а в разі здавання багажу – також доставити багаж до пункту призначення та видати його особі, яка має право на одержання багажу, а пасажир зобов'язується сплатити встановлену плату за проїзд, а у разі здавання багажу – також за його провезення (ч. 1 ст. 910 ЦК України [6]).

Наведене законодавче визначення свідчить, що предметом договору перевезення пасажирів є дії перевізника з доставки пасажирів до пункту призначення, а у разі здавання пасажиром багажу – і зазначеного багажу, який має бути виданий уповноваженій на одержання його особі, а також дії пасажирів зі сплати встановленої плати за проїзд і провезення багажу. Таким чином, предмет досліджуваного договору є складним і включає зобов'язання перевізника щодо доставки як пасажирів разом з ручною поклажею, яку він перевозить, так і його багажу, який має бути зданий пасажиром перевізнику з метою доставки в пункт призначення¹. При цьому пасажир зобов'язується окремо сплатити як вартість квитка, так і вартість провезення багажу відповідно до встановлених перевізником тарифів.

Проте, подібне об'єднання в єдиному визначенні договорів як перевезення пасажирів, так і його багажу, на перший погляд, не свідчить про їх тотожність. Насамперед слід відзначити, що досліджувані договори мають певні відмінності. Так, договір перевезення пасажирів зазвичай вважається укладеним з моменту придбання останнім проїзного білету, тобто є консенсуальним, а договір перевезення багажу – реальним, адже починає діяти з моменту передачі пасажиром багажу транспортній організації. При цьому договір перевезення багажу укладається тільки з тією особою, якій належить право проїзду за пред'явленим під час здавання багажу квитком.

Документом, що підтверджує укладення договору перевезення пасажирів є проїзний квиток, а укладення договору перевезення багажу підтверджується багажною квитанцією (ч. 2 ст. 910 ЦК України [6]).

Ще однією відмінністю договору перевезення багажу від договору перевезення пасажирів є те, що, на відміну від договору перевезення пасажирів, за яким перевізник зобов'язується перевезти цю особу до пункту призначення, при укладенні договору перевезення багажу можлива поява третього учасника – багажоотримувача, адже саме визначення договору перевезення передбачає можливість видачі багажу не лише виключно пасажирів (який здає багаж для перевезення), а й сторонній, третій особі, яка має право на одержання багажу.

Наступна різниця між договором перевезення пасажирів та договором перевезення багажу полягає у відповідальності, яка покладається за перевізника. Так, за шкоду, завдану порушенням договору доставки багажу, а також за затримку відправлення та порушення строку доставлення пасажирів до пункту призначення перевізник відповідає за нормами гл. 64 ЦК України, яка присвячена перевезенню, тобто виключно за умови наявності вини перевізника [6]. При цьому межі відповідальності перевізника залежать від оголошеної чи фактичної вартості багажу, а також полягають у відшкодуванні плати, отриманої перевізником за перевезення багажу. За факт прострочення доставки багажу сплачується лише штраф, а інші збитки відшкодуванню не підлягають [3, с. 75-76].

На відміну від такого відшкодування за багаж, у разі каліцтва, іншого ушкодження здоров'я або смерті пасажирів порядок відшкодування визначається відповідно до глави 82 ЦК, якщо договором або законом не встановлена відповідальність перевізника без вини (ст. 928

¹ На відміну від багажу, який перевозиться окремо, ручна поклажа залишається у фактичному володінні пасажирів, на якого покладається обов'язок по збереженню ручної поклажі, у той час як за збереження багажу відповідає перевізник.

ЦК України) [6]. Як слушно зазначає Р. Б. Сірко, у цьому разі «в інтересах захисту прав пасажирів закон, незважаючи на наявність у даному випадку договору, встановлює для пасажирських перевезень позадоговірну (деліктну) відповідальність залізниці при ушкодженні життя або здоров'я пасажирів» [3, с. 77]. Якщо ж моральна шкода пасажирів була завдана, наприклад, затриманням відправки, то відшкодуватися вона може вже не на підставі норм ЦК України, а ґрунтуватися на основі положень Закону «Про захист прав споживачів», про що йтиметься далі.

Крім цього, претензії до перевізника за договором перевезення пасажирів щодо відшкодування моральної шкоди можуть висувати як пасажир, так і його спадкоємці, а претензії щодо моральної шкоди, завданої втратою чи пошкодженням багажу, – виключно пасажир.

Таким чином, виходячи з вищевказаного, договори перевезення пасажирів та багажу, на перший погляд, є нібито різними і мають регулюватися окремими нормами законодавства.

Проте між ними є й багато спільного. Зокрема, виходячи з правової природи досліджуваних договорів, послугоотримувачами у договорі перевезення пасажирів та багажу можуть бути лише фізичні особи. Ця обставина зумовила регулювання такого договору на лише транспортним законодавством, а й законодавством про захист прав споживачів. Можливість говорити про те, що договір перевезення пасажирів та багажу є різновидом споживчого договору доводиться наявністю трьох спільних ознак, таких як: суб'єктний склад, мета договорів та їх оплатний характер [4, с. 14].

Суб'єктами надання транспортних послуг транспортом загального користування виступають юридичні чи фізичні особи-підприємці, основним видом діяльності яких є здійснення перевезень пасажирів та багажу (з обов'язковим дотриманням вимог щодо ліцензування). Іншою стороною договору перевезення пасажирів та багажу виступає пасажир – особа, яка придбаває, замовляє, використовує або має намір придбати чи замовити продукцію для особистих потреб, безпосередньо не пов'язаних з підприємницькою діяльністю або виконанням обов'язків найманого працівника (п. 22 ст. 1 Закону України «Про захист прав споживачів» [7]). Причому у понятті «потреби існування особи» можна виділити «побутові потреби», серед яких і є потреба у пересуванні [8, с. 27].

Оплатний характер договорів перевезення пасажирів та багажу пов'язаний з тим, що діяльність підприємців-перевізників спрямована на отримання прибутку. Однак законодавством може бути встановлено право безоплатного, пільгового проїзду для окремих категорій громадян за рахунок підприємств транспорту або відповідного бюджету у випадках, встановлених законом та іншими нормативно-правовими актами [9, с. 565].

Віднесення договору перевезення пасажирів і багажу до кола споживчих договорів як договорів, спрямованих на захист більш слабкої сторони – пасажирів, зумовлює його визначення як публічного договору та договору про приєднання.

Відповідно до ст. 633 ЦК України публічним є договір, в якому одна сторона – підприємець – взяла на себе обов'язок здійснювати продаж товарів, виконання робіт або надання послуг кожному, хто до неї звернеться [6]. З цього витікає, що за своєю суттю публічний договір є сукупністю цивільно-правових норм, що регулюють договірні правовідносини, які виникають у сфері підприємницької діяльності, де є економічна нерівність сторін, що вимагає встановлення додаткових правових гарантій для більш слабкої сторони – споживача (у тому числі й пасажирів). Саме необхідність захисту слабшої сторони договору є підґрунтям публічності досліджуваних договорів, на відміну, наприклад, від деяких інших споживчих договорів, таких як договори споживчого кредитування або страхування, де для надавачів послуг (банку, кредитної організації, страховальника) чинним законодавством не передбачено обов'язку встановлювати однакові умови для всіх контрагентів [10].

Традиційно більша частина публічних договорів має конструкцію договору про приєднання, що повною мірою відображає їхню юридичну природу. Відповідно до ст. 634 ЦК України договором приєднання є договір, умови якого встановлені однією із сторін у формулярах або інших стандартних формах, який може бути укладений лише шляхом приєднання другої сторони до запропонованого договору в цілому [6]. При цьому, як відзначає О.В. Лехкар, «характерними факультативними ознаками договору приєднання є: підприємницький статус сторони, яка

пропонує договір до приєднання; зайняття нею монопольного становища; та підвищений ступінь економічної нерівності між сторонами договору.» [11]. Практично всі умови майбутнього перевезення є «наперед установленими» для пасажирів [4], тож він може або погодитися з умовами, запропонованими перевізником, або ж відмовитися від поїздки. Безумовно, що така відмова практично завжди є для пасажирів неможливою і він заздалегідь «приречений» приймати умови, встановлені перевізником. Тому точнішим, видається застосування терміну «продиктований договір», який існує у німецькому праві і який одночасно поєднує те, що особа приєдналася до договору, не маючи можливості обумовлювати його умови, та одночасно те, що вона вимушена була через певні причини вчинити певним чином [4].

Водночас правовий захист пасажирів, як більш слабкої сторони, у публічному договорі та у договорі приєднання пов'язується з різними правовими наслідками. Зокрема, у разі, якщо пасажир позбавляється прав, які він звичайно мав би, а також якщо договір виключає чи обмежує відповідальність перевізника за порушення зобов'язання або містить інші умови, явно обтяжливі для сторони, яка приєдналася (пасажирів), останній має право вимагати зміни або розірвання договору приєднання (ч. 2 ст. 634 ЦК України) [6]. А необґрунтована відмова або ухилення перевізника від укладання публічного договору може спричинити покладення на нього обов'язку відшкодування збитків, заподіяних пасажиріві (ч. 4 ст. 633 ЦК України) [6].

Висновки. Підсумовуючи вищенаведене, можна дійти висновку, що з одного боку, договори перевезення пасажирів та перевезення багажу є різними, оскільки відрізняються за моментом укладення (договір перевезення пасажирів – у момент придбання проїзного квитка, а договір перевезення багажу – у момент передання багажу для перевезення), способом оформлення (проїзний квиток для пасажирів та багажна квитанція для багажу), відмінностями у правах та обов'язках сторін та їх відповідальності за вказаними договорами.

З іншого боку, у чинному законодавстві договір перевезення пасажирів та багажу виступає як єдиний договір, який передбачає зобов'язання по доставці пасажирів як основне, а зобов'язання по доставці багажу – як факультативне. Тобто перевезення багажу є правом пасажирів, яким він може скористатися у разі необхідності і у перевізника виникають додаткові обов'язки по доставці багажу, які витікають із сутності договору перевезення пасажирів.

Тому більш переконливою видається позиція тих авторів, які вважають досліджувані договори єдиним договором, «адже перевезення багажу фактично є умовою договору перевезення пасажирів – перевізник, беручи на себе зобов'язання щодо переміщення фізичної особи (пасажирів), одночасно зобов'язується відповідно до правил перевезення доставити за її вимогою і надані нею речі (ручну поклажу і багаж)» [5]. Причому перевезення багажу не розглядається законодавцем як самостійний договір, а ставиться в обов'язок перевізника при придбанні пасажиром проїзного документа. Здача пасажиром багажу, засвідчена багажною квитанцією, є свідченням прояву в межах укладеного договору перевезення пасажирів факультативного зобов'язання перевізника щодо доставки багажу, але не доказом укладення окремого договору перевезення багажу.

Використана література:

1. Лукасевич-Крутник І. С. Теоретичні засади правового регулювання договірних відносин з надання транспортних послуг у цивільному праві України : монографія. Тернопіль : ФОП Паляниця ВА, 2019. 474 с.
2. Мінченко А. О. Договір перевезення пасажирів та багажу залізничним транспортом в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2011. 218 с.
3. Сірко Р. Договір перевезення пасажирів залізничним транспортом: проблемні питання. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2012. № 1. С. 68–78. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vchfo_2012_1_9
4. Гришко У. Договір перевезення пасажирів та багажу як різновид споживчого договору. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 12. С. 12–16. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/12/3.pdf>
5. Цивільне право України. Договірні та недоговірні зобов'язання : підручник / С. Бичкова та ін. Київ : КНТ, 2008. 498 с. URL: https://pidru4niki.com/1029022857219/pravo/tsivilne_pravo_ukrayini_dogovirni_ta_nedogovirni_zobovyazannya

6. Цивільний кодекс України : кодекс від 16.01.2003 р. № 435-IV. *Голос України*. 2003. 12 берез. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>
7. Про захист прав споживачів : Закон України від 12.05.1991 р. № 1023-XII. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1991. 23 лип. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12>
8. Кичко І. І. Особисті потреби: регуляторні механізми формування та забезпечення. Чернігів: Черніг. держ. ін-т права, соц. технологій та праці, 2010. 258 с.
9. Дзера О. В., Кузнецова Н. С., Луць В. В. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України : у 2 т. Т. II. Київ : Юрінком Інтер, 2013. 1120 с.
10. Дрішлюк В. І. Публічний договір (цивільно-правовий аспект) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ : НДІ приват. права і підприємництва Акад. прав. наук України, 2007. 20 с. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/aref/20081124039659>
11. Лехкар О. В. Договір приєднання в цивільному праві України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Харків : Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого, 2008. 20 с. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/aref/2009022600040320090226000403>

References:

1. Lukasevych-Krutnyk I. S. (2019) *Teoretychni zasady pravovoho rehulivannia dohovirnykh vidnosyn z nadannia transportnykh posluh u tsyvilnomu pravi Ukrainy* [Theoretical Principles of Legal Regulation of Contractual Relations for the Provision of Transport Services in the Civil Law of Ukraine]. Ternopil : FOP Palianytsia V. A. 474 s. [in Ukrainian].
2. Minchenko A. O. (2011) *Dohovir perevezennia pasazhyra ta bahazhu zaliznychnym transportom v Ukraini* [Agreement for the carriage of passengers and baggage by rail in Ukraine] (PhD Thesis), Kyiv : Nats. akad. vnutr. sprav. 218 s. [in Ukrainian].
3. Sirko R. (2012) *Dohovir perevezennia pasazhyra zaliznychnym transportom: problemni pytannia* [Contract for the carriage of passengers by rail: problematic issues]. *Visnyk Chernivetskoho fakultetu Natsionalnoho universytetu "Odeska yurydychna akademiia" – Bulletin of the Chernivtsi Faculty of the National University "Odesa Law Academy"*, 1. S. 68–78. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vchfo_2012_1_9. [in Ukrainian].
4. Hryshko U. (2020) *Dohovir perevezennia pasazhyra ta bahazhu yak riznovyd spozhyvchoho dohovoru* [Passenger and baggage carriage contract as a type of consumer contract]. *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo – Entrepreneurship, business and law*, 12. S. 12–16. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/12/3.pdf>. [in Ukrainian].
5. *Tsyvilne pravo Ukrainy. Dohovirni ta nedohovirni zoboviazannia* : [Civil law of Ukraine. Contractual and non-contractual obligations] (2008) / S. Bychkova ta in. Kyiv : KNT. 498 s. URL: https://pidru4niki.com/1029022857219/pravo/tsivilne_pravo_ukrayini_dogovirni_ta_nedogovirni_zoboviazannya. [in Ukrainian].
6. Verkhovna Rada of Ukraine (2003, 12.03). *Tsyvilnyi kodeks Ukrainy vid 16.01.2003 № 435-IV* [Civil Code of Ukraine of January 16, 2003 № 435-IV]. *Holos Ukrainy*. 2003. 12 berez. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/435-15> [in Ukrainian].
7. Verkhovna Rada URSR (1991). *Zakon "Pro zakhyst prav spozhyvachiv" vid 12.05.1991 № 1023-XII* [Law On Consumer Rights Protection of May 12, 1991 № 1023-XII]. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*, no. 30, art. 379. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12> [in Ukrainian].
8. Kychko I. I. (2010) *Osobysti potreby: rehuliatorni mekhanizmy formuvannia ta zabezpechennia* [Personal needs: regulatory mechanisms for their formation and provision]. Chernihiv: Chernih. derzh. in-t prava, sots. tekhnolohii ta pratsi. 258 s. [in Ukrainian].
9. Dзера O. V., Kuznietsova N. S., Luts V. V. (2013) *Naukovo-praktychnyi komentar Tsyvilnoho kodeksu Ukrainy : u 2 t. T. II.* [Scientific and Practical Commentary on the Civil Code of Ukraine: in 2 vols. VOL. II.]. Kyiv : Yurinkom Inter. 1120 s. [in Ukrainian].
10. Drishliuk V. I. (2007) *Publichnyi dohovir (tsyvilno-pravovyi aspekt)* [Public contract (civil law aspect)] (Extended abstract of PhD Thesis). Kyiv, NDI pryvat. prava i pidpriemnytstva Akad. prav. nauk Ukrainy. 20 s. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/aref/20081124039659> [in Ukrainian].
11. Lekhkar O. V. (2008) *Dohovir pryiednannia v tsyvilnomu pravi Ukrainy* [Contract of adhesion in the civil law of Ukraine] (Extended abstract of PhD Thesis). Kharkiv, Nats. yuryd. akad. Ukrainy im. Ya. Mudroho. 20 s. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/aref/2009022600040320090226000403> [in Ukrainian].

Diachkova N., Kim K. Peculiarities of the contract of carriage of passengers and baggage by public transport

The article is devoted to the legal analysis of the specific features of contracts for the carriage of passengers and baggage by public transport. The main purpose of this study is to make a scientific analysis of the general provisions of the passenger and baggage carriage agreement, to study the current state of legal regulation of passenger and baggage carriage agreements, to identify the main problems of this regulation, and then to identify common and distinctive features of these agreements and to develop the author's own position on the need for separate legal regulation of the passenger and baggage carriage agreements.

It is established that the passenger and baggage carriage contracts have certain differences. In particular, a passenger carriage agreement is usually a consensual agreement, and a baggage carriage agreement has a classically real legal nature, since it is considered to be concluded from the moment of transfer of things to the transport organisation. In addition, the document confirming the conclusion of a passenger carriage agreement is a travel ticket, and the conclusion of a baggage carriage agreement is confirmed by a baggage receipt. Unlike a passenger carriage contract, a baggage carriage contract may involve a third party – a baggage consignee, a third party entitled to receive the baggage. The difference between the contracts under study also lies in the legal regulation of the carrier's liability in case of breach of the passenger carriage contract and breach of the baggage carriage contract. At first glance, all of this suggests the need to separate the contract of carriage of passengers and baggage.

At the same time, the contracts under study have a lot in common: both are consumer contracts of a public nature and are contracts of adhesion.

Based on this, the authors conclude that the contract of carriage of passengers and baggage acts as a single contract that provides for the obligation to deliver the passenger as the main obligation, and the obligation to deliver the baggage as an optional one. In other words, baggage transportation is a passenger's right, which he or she can exercise if necessary, and the carrier has additional obligations to deliver baggage arising from the essence of the passenger transportation contract.

Key words: *passenger, luggage, contract of carriage, transport services, passenger transportation, carrier, public transport, consumer contract, adhesion contract, public contract.*

УДК 004.91:651.012:352/354

DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series18.2023.39.06>

Зицик С. Г., Вісин В. В.

ЕЛЕКТРОННИЙ ДОКУМЕНТООБІГ В ОРГАНАХ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ

Стаття присвячена правому врегулюванню електронного документообігу в органах публічної влади. Досліджено яким чином в системах електронного документообігу визначаються механізми, алгоритми та протоколи електронної ідентифікації суб'єктів інформаційних правовідносин, які не є представниками органів публічної влади.

Вказується на проблему різного підходу публічних органів влади до ідентифікації та автентифікації особи в базах даних і системах електронного документообігу за допомогою номера мобільного телефону, реєстраційного номеру облікової картки платника податків, електронної пошти, електронного цифрового підпису (печатки) або паспортних даних. Інколи ідентифікація відбувається за допомогою встановленого спеціального програмного забезпечення в поєднанні з іншими засобами, зокрема ідентифікація обличчя за фото.

Розглядаються проблеми, які необхідно вирішити на шляху до цифровізації: зростання кіберзлочинності в умовах збільшення кількості інформаційних систем; неузгодженість у виборі ідентифікаторів, відсутність підтвердження ідентифікаційних даних; використання в системах реєстрації та контролю доступу до інформаційних систем технологічно несумісних механізмів, алгоритмів і протоколів електронної ідентифікації та впізнання; неналежний рівень цифрової грамотності, обізнаності та забезпечення цифровою технікою різних верств населення, що збільшує ризики неотримання (неналежного отримання) адміністративних послуг, обмеження можливості для самостійної комунікації з органами публічної влади.

Вказується на необхідність налагодження між органами публічної влади дієвого електронного обміну довідковою інформацією з баз даних, врегулювання питання підпису або його аналогу при заповненні електронної форми для отримання адміністративної послуги або при направленні звернення на адресу електронної пошти. Обґрунтовується необхідність впровадження уніфікованої системи ідентифікації (автентифікації) фізичних та юридичних осіб для взаємодії та отримання на один аккаунт (одну електронну пошту, один номер мобільного телефону, один електронний кабінет) повідомлень від усіх органів публічної влади із внесенням змін до відповідних нормативних актів.

Ключові слова: електронний документообіг, органи публічної влади, цифрова ідентифікація, електронні документи.

Завдяки цілеспрямованій політиці органів державної влади, враховуючи активний розвиток інформаційних, цифрових технологій, які охопили усі сфери життя людини та громадянського суспільства, нормативне урегулювання здійснення електронного документообігу із застосуванням електронного цифрового підпису, на сьогодні переважна більшість листів між органами публічної влади надсилається в електронному вигляді. Оскільки активне використання цифрового середовища призводить до великої кількості кіберінцидентів, електронний документообіг потребує постійного забезпечення кібербезпеки за допомогою таких інструментів як криптографічний захист інформації, удосконалення кваліфікованих електронних довірчих послуг, запровадження організаційно-технічної моделі кіберзахисту тощо.

Електронні листи активно використовуються в діяльності підприємств, установ та організацій, що у значній мірі зменшує офісні витрати, зменшує витрату часу на формування та пересилання повідомлень, а також сприяє контролю за рухом кореспонденції, зменшенню рівня корупційних ризиків. Господарські договори, засвідчені за допомогою електронного цифрового підпису, мають значний ступінь захисту від незаконного доступу, підробки та втручання у дані.

При врегулюванні правовідносин органів публічної влади з іншими суб'єктами виникає проблема їх цифрової ідентифікації та визначення шляхів взаємного надсилання електронних документів та повідомлень. Лист або повідомлення, надіслані на адресу електронної пошти без застосування електронного цифрового підпису за своїм змістом не є електронними документами, але підлягають обов'язковому розгляду.

Дослідженням проблем інформатизації діяльності органів публічної влади займалися Петренко Н. О., Білоус В. В., Копняк К. В., Ключевський В. І., Ковтанюк Ю. С., Писаренко В. П., Асанова Л. М., Машкаров Ю. Г., Семенченко А. І., Краковська А. Є., однак у дослідженнях науковців належної уваги не приділено законодавчому врегулюванню шляхів комунікації із суб'єктами інформаційних правовідносин поза системою органів публічної влади. Їх праці переважно спрямовані на визначення актуальності впровадження електронного документообігу, визначення понять «електронна печатка», «електронний цифровий підпис», вдосконалення інтерфейсу, функціональних можливостей і програмного забезпечення систем електронного документообігу в органах публічної влади, а також на врегулювання питань електронного урядування.

Загалом електронні повідомлення можна поділити на ті, що відповідають Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг» та мають електронний підпис та/або електронну печатку і ті, що не вважаються електронними документами, але є обов'язковими для розгляду, зокрема електронні звернення громадян, юридичних осіб, пропозиції щодо укладення договорів, акти виконаних робіт тощо. Інколи виникають технічні труднощі колективного підписання документів за допомогою електронного цифрового підпису.

Обов'язкові реквізити електронного документа мало чим відрізняються від паперового, особливістю створення електронного документа є необхідність застосування електронного цифрового підпису та електронної печатки (за наявності).

Враховуючи практику розгляду справ у судах, до документальних електронних доказів у процесуальних кодексах також відносять веб-сайти (сторінки), текстові, мультимедійні та голосові повідомлення, метадані, бази даних, відеофіксацію правопорушень, відеофіксацію процесуальних дій та інші дані в електронній формі.

Автоматизовані інформаційні системи дозволяють виготовляти, погоджувати, підписувати і направляти електронні листи як усередині установи так і зовні. Якщо системи електронного документообігу між державними органами і органами місцевого самоврядування можливо синхронізувати і відмовитись від використання паперових документів, то для обміну кореспонденції з фізичними особами, суб'єктами господарювання та іншими юридичними особами необхідно ідентифікувати їх цифровий акаунт.

На цьому етапі виникає проблема різного підходу публічних органів влади до ідентифікації та автентифікації особи в базах даних і системах електронного документообігу за допомогою номера мобільного телефону, реєстраційного номеру облікової картки платника податків, електронної пошти, електронного цифрового підпису (печатки) або паспортних даних.

Інколи ідентифікація відбувається за допомогою встановленого спеціального програмного забезпечення в поєднанні з іншими засобами, зокрема ідентифікація обличчя за фото.

Слід погодитись із думкою Петренко Н. О., яка до головних проблем, які потребують розв'язання у процесі упровадження цифровізації, віднесла:

- зростання кіберзлочинності в умовах збільшення кількості інформаційних систем, які використовують персональні дані;
- відсутність захищеного обміну ідентифікаційними даними фізичних та юридичних осіб, які обробляються в інформаційних системах державних органів і приватного сектору, неузгодженість у виборі ідентифікаторів, відсутність підтвердження ідентифікаційних даних;
- використання в системах реєстрації та контролю доступу до інформаційних систем технологічно несумісних механізмів, алгоритмів і протоколів електронної ідентифікації та впізнання [1, с. 117].

Ще однією перешкодою на шляху цифровізації є неналежний рівень цифрової грамотності, обізнаності та забезпечення цифровою технікою різних верств населення, що збільшує ризики неотримання (неналежного отримання) адміністративних послуг, обмеження можливостей для самостійної комунікації з органами публічної влади.

Автоматизація органів публічної влади в Україні найчастіше відбувалася розрізнено, без наявності загального центру, що спрямовує і координує розвиток електронного урядування та електронної демократії. Для паперового документообігу в органах виконавчої влади існує

єдиний регламент, затверджений відповідною постановою Кабінету Міністрів України. Проблема полягає у відсутності єдиних стандартів електронного документообігу, застосуванні різнотипних систем документообігу в органах влади, неузгоджених між собою щодо взаємодії нормативно, організаційно, семантично та технічно. Проблема несумісності відомчих інформаційних систем ще більш загострилася при створенні в Україні Єдиного державного порталу адміністративних послуг, оскільки відомчі системи не призначені для обміну даними між собою, що є необхідною умовою надання електронних публічних послуг. Зазначене вище обумовлює необхідність створення єдиної системи електронної взаємодії, яка являє собою набір типових рішень і стандартів, що дозволяють інформаційним системам відомств різних рівнів, будь то державні або місцеві, безперешкодно взаємодіяти між собою, а також з Єдиним порталом державних послуг [2, с. 7].

Вирішення цієї проблеми полягає у належній реалізації Національної програми інформатизації, яка спрямована на забезпечення:

- 1) розробки, впровадження та застосування інформаційно-комунікаційних технологій у державному управлінні, місцевому самоврядуванні та суспільному житті;
- 2) реалізації та впровадження заходів, спрямованих на розвиток електронного урядування та електронної демократії;
- 3) створення та розвитку системи державних інформаційних ресурсів;
- 4) рівного доступу до інформаційно-комунікаційних технологій та підвищення рівня освіченості громадян з питань інформаційно-комунікаційних технологій;
- 5) удосконалення процедури надання публічних (електронних публічних) послуг;
- 6) організації інформаційної взаємодії державних органів та органів місцевого самоврядування за допомогою електронного документообігу;
- 7) створення систем інформаційної та аналітичної підтримки діяльності державних органів та органів місцевого самоврядування;
- 8) підвищення ефективності вітчизняного виробництва шляхом використання інформаційно-комунікаційних та цифрових технологій;
- 9) створення умов для розвитку господарської діяльності у сфері інформатизації [3].

Через електронний кабінет платника податків громадянин може отримати податкову консультацію, подати податкову декларацію, податкову звітність, внести зміни до звітності, подати заяву та отримати довідку, перевірити стан розрахунків з бюджетом.

Органи місцевого самоврядування повідомляють отримувача послуги про результати наданої адміністративної послуги, як правило, за допомогою SMS-повідомлення.

За допомогою електронного кабінету на порталі електронних послуг Пенсійного фонду України можна, зокрема, подати заяву на призначення житлової субсидії, при цьому потрібно надати довідку про склад сім'ї.

Цифровізація адміністративних послуг полягає у тому, щоб особа для отримання послуги могла звернутися з електронною заявою і надати лише ті відомості, які відсутні у базах даних державних органів або органів місцевого самоврядування.

Виникає актуальне питання чому усі державні органи, яким для прийняття рішення необхідна довідка про склад сім'ї, не отримали доступ до відповідної бази даних. Адже Кабінетом Міністрів України розробляються і впроваджуються дієві правові механізми взаємодії державних електронних інформаційних ресурсів, зокрема «Трембіта», що дозволяють здійснювати обмін даними без участі людини, значно пришвидшують процес надання послуг, зменшують можливість механічних помилок та корупційних ризиків [4].

Крім зазначених вище проблем та аспектів, правовий аспект цифровізації адміністративних послуг також має недоліки, які потребують вирішення. Дані проблеми можна виявити на окремих етапах отримання послуги. Так, наприклад, на першому етапі надання адміністративної послуги – подачі заяви ми зустрічаємося з проблемою відсутності визначення питання легітимізації електронної форми заяви, що заповнюється безпосередньо на WEB-сторінках. На сьогодні існує два варіанти заповнення електронної форми заяви – завантаження заяви, її заповнення та подальша передача із застосуванням електронного цифрового підпису (дана процедура

законодавчо визначена), а також за допомогою заповнення екранної форми заяви безпосередньо на WEB-сторінці. І саме другий варіант потребує правового врегулювання. Наразі відсутній механізм, який повинен врегульовувати питання підпису або його аналогу саме екранної форми, що є необхідним для підтвердження волевиявлення сторін, внаслідок чого відсутня можливість ідентифікації суб'єкта отримання послуги [5, с. 333].

Сервіс «електронний суд» дозволяє учасникам судового процесу надсилати до суду процесуальні документи, докази, отримувати рішення суду та брати участь у засіданнях суду у режимі відеоконференції.

На думку Білоуса В. В., розроблення інтегрованої інформаційної системи судочинства, забезпечення всебічного впровадження інформаційних технологій і телекомунікаційних засобів, належна підготовка та перепідготовки суддів і працівників судів у галузі сучасних інформаційних технологій неодмінно призведуть до того, що електронне судочинство порівняно з традиційним більшою мірою гарантуватиме доступ до правосуддя, швидкість розгляду справ судами, сприятиме якості судових рішень, контролю сторін за розглядом справи та економії судових витрат, посилить змагальність і публічність судових процесів.

Електронний формат проведення судового процесу має розв'язати також проблему неефективних процедур офіційних повідомлень і запитів, обміну змагальними документами, керування справою з боку судді тощо [6].

На сьогодні у Верховній Раді України на розгляді знаходиться доопрацьований проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо використання електронних адрес» [7], згідно з яким юридичні особи (у тому числі державні органи та органи місцевого самоврядування) та фізичні особи-підприємці в обов'язковому порядку упродовж 6 місяців з дня набрання чинності законом зобов'язані будуть подати держреєстратору відомості про свою адресу офіційної електронної пошти в ЄДРПОУ.

Ухвалення законопроекту комплексно не вирішить проблему електронної ідентифікації особи, оскільки ряд законів уже передбачає використання електронних кабінетів (а не електронної пошти) для листування чи участі у судовому процесі, а також отримання результатів адміністративних послуг за допомогою SMS-повідомлення.

У зазначеному законопроекті доцільно було б уніфікувати цифрову ідентифікацію особи в усіх органах державної влади та органах місцевого самоврядування з використанням інтегрованого програмного забезпечення та електронного цифрового підпису, наприклад, на платформі програмного забезпечення «Дія».

На практиці може виникнути ситуація, коли особа реєструється в численних електронних кабінетах різних державних установ не для професійної діяльності (для отримання довідок, результатів адміністративних послуг, участі у судовій справі про стягнення аліментів) і в подальшому не перевіряє наявність листів. У такому випадку колишні чоловік/дружина, що реєструвались в «електронному суді» та автоматизованій системі виконавчого провадження лише з метою розлучення, можуть дочекатись виселення з квартири при несплаті комунальних послуг, адже суд і державний виконавець законно вважатимуть, що надіслані повідомлення все ж таки були отримані адресатами.

Отже, на сьогодні назріла необхідність впровадження уніфікованої системи ідентифікації (автентифікації) фізичних та юридичних осіб для взаємодії та отримання на один аккаунт (одну електронну пошту, один номер мобільного телефону, один електронний кабінет) повідомлень від усіх органів публічної влади із внесенням змін до відповідних нормативних актів.

Використана література:

1. Петренко Н. О. Цифровізація державних адміністративних послуг в Україні. *Право і Суспільство*. 2020. № 2. С. 117.
2. Семенченко А. І., Дрешпак В. М. Електронне урядування та електронна демократія : навч. посіб. Частина 14 : Електронна взаємодія органів публічної влади. Київ, 2017. 60 с.
3. Про Національну програму інформатизації: Закон України від 01.12.2022 № 2807-IX / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2807-20#n191> (дата звернення: 21.05.2023).

4. Деякі питання електронної взаємодії електронних інформаційних ресурсів: Постанова Кабінету Міністрів України від 08.09.2016 № 606 / Кабінет Міністрів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/606-2016-%D0%BF#Text> (дата звернення: 21.05.2023).
5. Краковська А. Є. Цифровізація адміністративних послуг в Україні: проблеми та перспективи розвитку. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія : Право*. 2022. Випуск 70. С. 333.
6. Білоус В. В. Інноваційні напрямки інформатизації судочинства. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2011. Вип. 11. С. 105.
7. Про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо використання електронних адрес: Постанова Верховної Ради України від 16 листопада 2021 року № 1876-IX / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1876-20#Text> (дата звернення: 21.05.2023).

References:

1. Petrenko N. O. (2020). Tsyfrovizatsiia derzhavnykh administratyvnykh posluh v Ukraini [Digitization of state administrative services in Ukraine]. *Pravo i Suspilstvo*, no. 2. S. 117 [in Ukrainian].
2. Semenchenko A. I., Dreshpak V. M. (2017). Elektronne uriaduvannia ta elektronna demokratia : navch. posib. Chastyna 14: Elektronna vzaiemodiia orhaniv publichnoi vlady [E-governance and e-democracy: training. manual Part 14: Electronic interaction of public authorities]. Kyiv, 60 s. [in Ukrainian].
3. Verkhovna Rada of Ukraine (2022). Pro Natsionalnu prohramu informatyzatsii: Zakon Ukrainy vid 01.12.2022 № 2807-IX [About the National Informatization Program: Law of Ukraine dated December 1, 2022 No. 2807-IX]. *Ofitsiyni visnyk Ukrainy*, no. 2, art. 86. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2807-20#n191> [in Ukrainian].
4. Kabinet Ministriv of Ukraine (2016). Deiaki pytannia elektronnoi vzaiemodii elektronnykh informatsiinykh resursiv: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 08.09.2016 № 606 [Some issues of electronic interaction of electronic information resources: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated September 8, 2016 No. 606]. *Ofitsiyni visnyk Ukrainy*, no. 73, art. 2455. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/606-2016-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
5. Krakovska A. Ye. (2022). Tsyfrovizatsiia administratyvnykh posluh v Ukraini: problemy ta perspektyvy rozvytku [Digitization of administrative services in Ukraine: problems and development prospects]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho Natsionalnoho Universytetu. Seriiia : Pravo*, no. 70. S. 333 [in Ukrainian].
6. Bilous V. V. (2011). Innovatsiini napriamky informatyzatsii sudochynstva. *Teoriiia ta praktyka sudovoi ekspertyzy i kryminalistyky* [Innovative directions of informatization of the judiciary]. no. 11. S. 105 [in Ukrainian].
7. Verkhovna Rada of Ukraine (2021). Pro pryiniattia za osnovu proektu Zakonu Ukrainy pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo vykorystannia elektronnykh adres: Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 16 lystopada 2021 roku № 1876-IX [On the adoption as a basis of the draft Law of Ukraine on Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine on the Use of Electronic Addresses: Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine dated November 16, 2021 No. 1876-IX]. *Ofitsiyni visnyk Ukrainy*, no. 92, art. 5930. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1876-20#Text> [in Ukrainian].

Zytsyk S., Visyn V. Electronic document circulation in public authorities

The article is devoted to the legal regulation of electronic document circulation in public authorities. It has been studied how mechanisms, algorithms and protocols of electronic identification of subjects of informational legal relations who are not representatives of public authorities are defined in electronic document circulation systems.

The problem of different approaches of public authorities to the identification and authentication of a person in databases and electronic document management systems using a mobile phone number, registration number of a taxpayer's registration card, e-mail, electronic digital signature (stamp) or passport data is indicated. Sometimes the identification takes place with the help of installed special software in combination with other means, in particular the identification of a face by a photo.

The problems that must be solved on the way to digitalization are considered: the growth of cybercrime in the conditions of an increase in the number of information systems; inconsistency in the choice of identifiers,

lack of confirmation of identification data; the use of technologically incompatible mechanisms, algorithms and protocols of electronic identification and recognition in the systems of registration and control of access to information systems; Inadequate level of digital literacy, awareness and provision of digital technology for various segments of the population, which increases the risks of non-receipt (improper receipt) of administrative services, limiting the ability to independently communicate with public authorities.

It is pointed out the need to establish an effective electronic exchange of reference information from databases between public authorities, to settle the issue of a signature or its analogue when filling out an electronic form for receiving an administrative service or when sending an application to an e-mail address. The necessity of implementing a unified system of identification (authentication) of individuals and legal entities for interaction and receipt of messages from all public authorities with amendments to the relevant regulatory acts is justified.

Key words: *electronic document circulation, public authorities, digital identification, electronic documents.*

УДК 347.453

DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series18.2023.39.07>

Савченко В. О.

ЗНАЧЕННЯ СВОБОДИ ВОЛІ У ДОГОВОРАХ ПРО ПЕРЕДАЧУ МАЙНА У КОРИСТУВАННЯ

Мета. Встановити значення свободи волі у договорах про передачу майна у користування.
Зміст. Свобода волі є однією з базових умов при укладанні договорів. Договірні зобов'язання про передання майна у користування передбачають трансфер майнових прав, що способом виразу свободи волі. І хоча проблематика договору про передачу майна у користування була дослідження багатьма науковцями, їх увага не була приділена питанню значення свободи волі для даного виду договорів. В статті приділена увага значенню свободи волі для даного виду правовідносин, проведено розмежування між правомірним та неправомірним користуванням. Зроблено висновок, що у разі неправомірного користування свобода волі може приймати форму умислу та випадку. В статті наголошується, що свобода волі необхідна для укладання договору про передачу майна у користування, визначення юридичної долі речі та фактичного добування з чужих речей їхніх корисних властивостей. Трансфер майнових прав за договором про передачу майна у користування є способом виразу свободи волі. Автор доводить, що метою договору про передачу майна у користування є виявлення волі сторін щодо наміру передати майно у тимчасове платне або безоплатне належне користування, створення нових прав та обов'язків, щодо порядку та умов добування корисних властивостей з чужого майна. В дослідженні наголошено, що воля сторін має динамічну природу та може корегуватися під впливом зовнішніх факторів та обставин, що обумовлює нормативну можливість змінювати зміст зобов'язань, після укладання договору. Науковець обґрунтовує, що типові та поіменовані договори направлені не на обмеження свободи волі сторін, а на допомогу сторонам викласти свою волю з дотриманням нормативних вимог. Зазначено, свобода волі дозволяє сторонам самостійно вирішувати колізійні питання пов'язані з договорами про передачу майна у користування. **Методи дослідження.** Застосовуються загальнонаукові та спеціально наукові методи пізнання: логічний (дедукція та індукція, аналіз та синтез, абстрагування та порівняння); герменевтичний (щодо розуміння наукових текстів); формально-догматичний.

Ключові слова: договір, свобода волі, право користування, цивільно-правові зобов'язання, майнові права, договірне право, автономія волі, користування чужим майном, право володіння.

Вступ. Свобода волі є однією з базових умов при укладанні договорів. Договірні зобов'язання про передання майна у користування передбачають трансфер майнових прав, що способом виразу свободи волі. І хоча проблематика договору про передачу майна у користування була дослідження багатьма науковцями, їх увага не була приділена питанню значення свободи волі для договорів даного виду договорів.

Матеріали та методи. Застосовуються загальнонаукові та спеціально наукові методи пізнання: логічний (дедукція та індукція, аналіз та синтез, абстрагування та порівняння); герменевтичний (щодо розуміння наукових текстів); формально-догматичний.

Постановка завдання. Мета статті. Встановити значення свободи волі у договорах про передачу майна у користування.

Результати. Договірне зобов'язання про передачу майна у користування це урегульоване законом та/або договором правовідношення, у якому уповноважений на укладання договору учасник цивільних правовідносин зобов'язаний вчинити комплекс дій, необхідних і достатніх користувачеві для володіння і користування майном, а користувач зобов'язаний користуватися майном відповідно до його призначення та погоджених сторонами умов, вносити плату за користування майном та повернути його після припинення користування відповідно до умов договору або закону [1, с.10]. Основним заданням такого договору є тимчасовий трансфер обмеженого кола майнових прав. Залишення у власника права розпорядження є головною підставою для відмежування договорів про передачу майна у користування та від договорів про передачу майна у власність.

Порядок користування майном залежить від двох факторів: 1) користування своїм або чужим майном; 2) підстави виникнення користування.

В широкому розумінні, користування, це добування з речей їхніх корисних властивостей (наприклад, збирати врожай, вживати продукти харчування, носити одяг і взуття) [2, § 8]. Користування власним майном відбувається в межах права власності, через що права суб'єкта максимально розширені. Наприклад, в цих випадках допускається знищення майна за власною волею. Таке користування завжди є правомірним, а значення свободи волі в цьому випадку аналогічне до добросовісного володіння. Проте користування може відбуватися без впливу свободи волі. Наприклад, коли особа не усвідомлено користується своїм майном у стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння, у непритомному стані, уві сні, чи випадково. Користування чужим майном може бути правомірне та не правомірне. У разі неправомірного користування свобода волі може приймати форму умислу та випадку. Прикладом умисного неправомірного користування чужим майном є крадіжка майна та його подальше використання. Випадкове неправомірне користування характеризується відсутність прямого умислу та інтересу. Наприклад, особа випадково взяла чужий мобільний телефон, аналогічний до власного. В цьому випадку умисел відсутній, воля не була направлена на неправомірне користування і володіння, але воно відбулось. Інша ситуація виникає у разі правомірного користування чужим майном на підставі договору.

Свобода волі необхідна для укладання договору про передачу майна у користування, визначення юридичної долі речі та фактичного добування з чужих речей їхніх корисних властивостей. Трансфер майнових прав за договором про передачу майна у користування є способом виразу свободи волі.

Договірні відносини про передачу майна у користування регулюються нормами Глави 58 та 59 ЦК України. До таких договорів відносять прокат, найм (оренда) земельної ділянки, найм будівлі або іншої капітальної споруди, найм (оренда) транспортного засобу, лізинг, найм (оренда) житла та позичка. Зазначені договори мають свої властивості, метою яких є створення прозорих та зрозумілих механізмів реалізації свободи волі учасниками цивільних правовідносин. Учасники правовідносин самостійно обирають вид договору, який найкращим чином дозволяє відобразити наміри сторін, їх мету та інтереси. Кожен з цих договорів має особливі ознаки та потребує окремого дослідження, але значення свободи волі в них має однаковий базис – у договорах про передачу майна у користування свобода волі сторін направлена на передачу та набуття власності у тимчасове користування та володіння.

Метою договору про передачу майна у користування є виявлення волі сторін щодо наміру передати майно у тимчасове платне або безоплатне належне користування, створення нових прав та обов'язків, щодо порядку та умов добування корисних властивостей з чужого майна. Дана категорія договорів потребує обов'язкової наявності свободи волі сторін для дотримання принципів договірної права, а саме, принципу свободи договору, добровільності та справедливості.

Сторони самостійно узгоджують зміст договору про передачу майна у користування в межах нормативних правил та керуючись типовими договорами. Більше того, у сторін завжди залишається можливість за їхньою згодою доповнити зміст основного договору, уклавши додаткову угоду. Для полегшення цієї процедури, Д. Макінтайр пропонує прямо в договорі закріплювати фразу «сторони можуть укласти нові угоди та узгоджувати умови, які обґрунтовано вимагаються ними» [3]. Наведена пропозиція підтримана судовою практикою, зокрема у справі *Sweet & Maxwell Ltd. v. Universal News Services Ltd* [4]. Зазначене підтверджує, що це звичайне явище, коли змінюється воля сторін закріплена в договорі. Можливість укладання додаткових угод ще раз підтверджує фундаментальну диспозитивну природу договірних правовідносин. Воля сторін має динамічну природу та може корегуватися під впливом зовнішніх факторів та обставин. Додаткове підтвердження цієї тези можна знайти у договірних пунктах про порядок вирішення спорів. Зазвичай, в договорах закріплено, що усі спори та розбіжності, що виникають у процесі виконання зобов'язань будуть по можливості вирішуватися сторонами шляхом переговорів. Тобто навіть у разі виникнення конфлікту, першочерговим способом його вирішення проголошується проведення переговорів, процедура яких також ґрунтується

свободі волі сторін. В разі не вирішення конфлікту, сторони завжди можуть реалізувати власну свободну волю шляхом звернення до суду.

Типові та поіменовані договори направлені не на обмеження свободи волі сторін, а на допомогу сторонам викласти свою волю з дотриманням нормативних вимог. Наприклад, типові договори оренди державного майна не обмежують принцип свободи договору, а лише визначають специфіку договірних відносин щодо спеціального об'єкту права власності. Типові та поіменовані договори відображають правові принципи та державну політику. Так, типовий договір між орендодавцем та оператором електронного майданчика затверджується центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та відображає державну політику у сфері реалізації майна (майнових прав, інших активів) або прав на нього на конкурентних засадах у формі аукціонів, у тому числі електронних аукціонів, а також здійснює контроль за її реалізацією [5, ч. 6 ст. 13].

Свобода волі сторін дозволяє їм визначити договір як консенсуальний або реальний, оплатний або ні. Нормативні вимоги слід сприймати не як спосіб обмеження свободи волі сторін, а як офіційний механізм запропонований державою для реалізації учасниками правовідносин своєї свободної волі. Наприклад, сторони хочуть укласти договір про передачу майна у безоплатне користування. З одного боку, за принципом свободи договору сторони можуть визначити питання ціни. З іншого боку, договір оренди завжди носить оплатний характер, що виходить зі ст. 759 ЦК України [6, ч. 1 ст. 759], ст. 170 Податкового кодексу України [7, ст. 170] та Постанови Кабінету Міністрів України № 1253 від 29.12.2010 року [8]. Проте це не означає нормативного обмеження принципу свободи договору і, як наслідок, свободи волі сторін. Натомість законодавець пропонує сторонам застосовувати договірні конструкції які найбільшою мірою відповідають їх інтересам та меті. Зокрема, якщо сторони хочуть передати майно у безоплатне користування, вони мають укласти договір позички, а не оренди. Договір позички передбачає лише безоплатний характер правовідносин, в той час як договір оренди має оплатну основу. Свобода волі сторін узгоджується з нормативними вимогами шляхом самостійного обрання ними механізму регулювання правовідносин. Нормативне визначення характерних ознак окремого договору не є обмеженням свободи волі контрагентів, а направлене на створення механізмів її реалізації, які сторони обирають самостійно. Підтвердженням зазначеного служить постановка Закарпатського окружного адміністративного суду від 2015 р. по справі № 807/1504/15. Позивачу за договором позички було передано в строкове безоплатне користування (позичку) нежитлове приміщення для використання в нотаріальній діяльності. Відповідач (ДП) при винесенні податкового повідомлення-рішення виходив з того, що до даного договору позички повинні застосовуватися положення про найм (оренду), та кваліфікував дії позивача щодо отримання у безоплатне користування нежитлового приміщення за договором позички, як «безоплатне отримання послуг оренди». Суд визнав дії ДП не правомірними, оскільки договір позички не підпадає під ознаки договору оренди, та задовольнив позов [9]. Отже сторони самостійно обирають вид договору, який відповідає їх інтересам. Тому припущення, що неможливість укладання договору про безоплатну оренду буде обмеженням свободи волі сторін визнається хибним.

Слід додати, що свобода волі також дозволяє сторонам самостійно вирішувати колізійні питання пов'язані з договорами про передачу майна у користування. І. Калаур звертає увагу на те, що Основний Закон держави використовує поняття «оренда житла», ЦК України застосовує категорію «найм (оренда) житла», а Житловий Кодекс – «найм жилого приміщення». Така ситуація не сприяє однозначному тлумаченню та застосуванню норм законодавства, а також створює суперечності при їх практичному застосуванні [10, с. 126]. Сторони договору можуть за власною волею врегулювати наведену колізійну проблематику, самостійно визначивши зміст договору. Ми вважаємо, що вирішення колізійних питань шляхом реалізації свободи волі при укладанні договорів заслуговує на окреме дослідження.

Висновки. Проведене дослідження дозволяє зробити наступні висновки:

1. Свобода волі необхідна для укладання договору про передачу майна у користування, визначення юридичної долі речі та фактичного добування з чужих речей їхніх корисних

властивостей. Трансфер майнових прав за договором про передачу майна у користування є способом виразу свободи волі.

2. Метою договору про передачу майна у користування є виявлення волі сторін щодо наміру передати майно у тимчасове платне або безоплатне належне користування, створення нових прав та обов'язків, щодо порядку та умов добування корисних властивостей з чужого майна. Дана категорія договорів потребує обов'язкової наявності свободи волі сторін, що відповідає принципам договірної права, а саме, принципу свободи договору, добровільності та справедливості.

3. Можливість укладання додаткових угод ще раз підтверджує фундаментальну диспозитивну природу договірних правовідносин. Воля сторін має динамічну природу та може корегуватися під впливом зовнішніх факторів та обставин.

4. Типові та поіменовані договори носять рекомендаційний характер і направлені не на обмеження свободи волі сторін, а на допомогу сторонам викласти свою волю з дотриманням нормативних вимог.

5. Свобода волі дозволяє сторонам самостійно вирішувати колізійні питання пов'язані з договорами про передачу майна у користування.

Використана література:

1. Калаур І. Р. Договірні зобов'язання про передання майна у користування в цивільному праві України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03. Київ, НДІ приват. права і підприємництва ім. Ф. Г. Бурчака, 2015. 452 с.
2. Копейчиков В. Правознавство : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2003. 400 с.
3. MacIntyre D. Agreement for lease—lease to contain such other covenants and conditions as shall be reasonably required by the landlords—specific performance. *The Cambridge law journal*. 1965. Vol. 23, no. 1. P. 41–43. URL: <https://doi.org/10.1017/s0008197300114047> (date of access: 11.05.2023).
4. Sweet & Maxwell Ltd. v. Universal News Services Ltd [1964] 2 Q.B. 699
5. Про оренду державного та комунального майна : Закон України від 03.10.2019 р. № 157-IX : станом на 4 трав. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-20#Text> (дата звернення: 11.05.2023).
6. Цивільний кодекс України : Кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV : станом на 28 квіт. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 11.05.2023).
7. Податковий кодекс України : Кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI : станом на 6 трав. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата звернення: 11.05.2023).
8. Про затвердження Методики визначення мінімальної суми орендного платежу за нерухоме майно фізичних осіб : Постанова Каб. Міністрів України від 29.12.2010 р. № 1253. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1253-2010-п#Text> (дата звернення: 11.05.2023).
9. Постанова Закарпатського окружного адміністративного суду від 2015 р. у справі № 807/1504/15.
10. Калаур І. Договір найму (оренди) житла як підстава виникнення зобов'язання про передачу майна в користування. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України : зб. наук. статей*. 2012. № 28. С. 125–133.

References:

1. Kalaur I. R. (2015). Kalaur I. R. Dohovirni zoboviazannia pro peredannia maina u korystuvannia v tsyvilnomu pravi Ukrainy [Contractual obligations on the transfer of property for use in the civil law of Ukraine]: dissertation Doctor of Law science: 12.00.03. Kyiv, F.G. Burchak Research Institute of Private Law and Entrepreneurship, 452. [in Ukrainian].
2. Kopieichikov V. (2003). Pravoznavstvo: pidruchnyk [Jurisprudence: a textbook]. Kyiv, Yurinkom Inter, 400. [in Ukrainian].
3. MacIntyre D. (1965). Agreement for lease—lease to contain such other covenants and conditions as shall be reasonably required by the landlords—specific performance. *The Cambridge law journal*. Cambridge, Cambridge University Pres. Vol. 23, no. 1. P.41–43. Retrieved from: <https://doi.org/10.1017/s0008197300114047>
4. Sweet & Maxwell Ltd. v. Universal News Services Ltd (1964) 2 Q.B. 699.
5. Verkhovna Rada of Ukraine (2019). Pro orendu derzhavnoho ta komunalnoho maina : Zakon Ukrainy vid 04.05.2023 № 157-IX [On the lease of state and communal property: Law of Ukraine May 04, 2023 № 157-IX] Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-20#Text> [in Ukrainian].

6. Verkhovna Rada of Ukraine (2003). Tsyvilnyi kodeks Ukrainy vid 16.01.2003 № 435-IV [Civil Code of Ukraine of January 16, 2003 № 435-IV]. Ofitsiyni visnyk Ukrainy, no. 11, art. 461. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/435-15> [in Ukrainian].
7. Verkhovna Rada of Ukraine (2010). Podatkovi kodeks Ukrainy vid 02.12.2010 № 2755-VI [Tax Code of Ukraine of December 02, 2010 № 2755-VI]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> [in Ukrainian].
8. Cabinet of Ministers of Ukraine (2010). Pro zatverdzhennia Metodyky vyznachennia minimalnoi sumy orendnoho platezhu za nerukhome maino fizychnykh osib vid 29.12.2010 № 1253 [Resolution On the approval of the Methodology for determining the minimum amount of rent payment for real estate of individuals of December 29, 2010 № 1253]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1253-2010-п#Text> [in Ukrainian].
9. Postanova Zakarpatskoho okruzhnoho administratyvnoho sudu vid 2015 № 807/1504/15 [Resolution of the Zakarpattia District Administrative Court of 2015 № 807/1504/15]. [in Ukrainian].
10. Kalaur I. (2012). Dohovir naimu (orendy) zhytla yak pidstava vynyknennia zoboviazannia properedachu maina v korystuvannia [Housing rental agreement as a basis for the obligation to transfer property for use]. *Actual problems of improving the current legislation of Ukraine: coll. of science articles*. № 28. Ivano-Frankivsk, Educational and Scientific Legal Institute of Vasyl Stefanyk Prykarpattia National University, 125–133. [in Ukrainian].

Savchenko V. The meaning of free will in the transferring property for use contracts

The aim. To establish the meaning of free will in transferring property for use contracts. **Results.** Freedom of will is one of the primary conditions for concluding contracts. Contractual obligations to transfer property for use provide for assigning property rights and expressing free will. And although many scientists have studied the problem of the agreement on the transfer of property for use, their attention has yet to be paid to the importance of freedom of will for this type of contract. The article pays attention to the extent of free will for this legal relationship; a distinction is made between lawful and unlawful use. It was concluded that in the case of misuse, free will takes the form of intention and chance. The article emphasises that free will is necessary for concluding an agreement on the transfer of property for use, determining the legal fate of an item, and extracting its beneficial properties from other people's things. The transfer of property rights under the contract on the transfer of property for use is a way of expressing the freedom of will. The author proves that the task of the contract on the transfer of property for use is to reveal the will of the parties regarding the intention to transfer the property to temporary paid or free proper use, the creation of new rights and obligations, regarding the procedure and conditions for extracting beneficial properties from someone else's property. The paper emphasises that the parties' will has a dynamic nature and can be adjusted under the influence of external factors and circumstances, which determines the normative possibility to change the content of obligations after the conclusion of the contract. The academic substantiates that typical contracts are recommendatory and are not aimed at limiting the parties' freedom of will but at helping them express their will in compliance with regulatory requirements. It was noted that freedom of will allows the parties to independently resolve conflicting issues related to contracts on the transfer of property for use. **Research methods.** General scientific and unique scientific methods of cognition are applied: logical (deduction and induction, analysis and synthesis, abstraction and comparison); hermeneutic (regarding the understanding of scientific texts); formal and dogmatic.

Key words: contract, freedom of will, right of use, civil legal obligations, property rights, contract law, autonomy of will, use of someone else's property, right of ownership.

УДК 343.985.1

DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series18.2023.39.08>

Сванадзе Л. П.

ВІДОМОСТІ ПРО ОСОБУ ЗЛОЧИНЦЯ, ЩО ПІДЛЯГАЮТЬ ВСТАНОВЛЕННЮ В ХОДІ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННОГО ЗБАГАЧЕННЯ

Стаття присвячена визначенню кола обставин про особу, що вчинила незаконне збагачення, та їх класифікації. Встановлено співвідношення наукових категорій «предмет доказування», що визначений законодавцем у ч. 1 ст. 91 КПК України, та «обставини, що підлягають встановленню у кримінальному провадженні». Обґрунтовано, що до обставин, що підлягають встановленню відносяться обставини, що підлягають доказуванню, тобто ті, що становлять предмет доказування, а також проміжні факти й обставини, які необхідно дослідити, але які не входять до предмету доказування, залишаються поза його межами.

За результатами аналізу наукових підходів до групування обставин, що підлягають встановленню в ході розслідування незаконного збагачення та положень кримінального процесуального законодавства, пропонуємо класифікацію обставин за наступними групами: обставини щодо особи, яка вчинила незаконне збагачення; щодо події незаконного збагачення; щодо предмету незаконного збагачення; інші обставини.

Обставинами щодо особи, яка вчинила незаконне збагачення, є: відомості про особу, яка вчинила незаконне збагачення, відомості про близьких осіб особи, яка вчинила незаконне збагачення, відомості про інших фізичних або юридичних осіб, якими за дорученням було здійснено набуття активів та інші відомості про особу (мотив, мета тощо).

Автором запропоновано змістовний перелік відомостей, які необхідно встановити про безпосередньо особу, яка вчинила незаконне збагачення, близьких осіб такої особи; про інших фізичних або юридичних осіб, якими за дорученням було здійснено набуття активів, а також інші обставини, що стосуються особи підозрюваного у вчиненні незаконного збагачення. Звертається увага також на можливі джерела такої інформації та пропонуються найбільш тактично ефективні процесуальні заходи (слідчі (рошукові) та інші процесуальні дії) для її отримання у кримінальному провадженні.

Ключові слова: незаконне збагачення, досудове розслідування, предмет доказування, встановлення обставин кримінального правопорушення, обставини про особу злочинця, що підлягають встановленню.

Впровадження статті про незаконне збагачення до Кримінального кодексу України (далі – КК України) було однією з вимог європейського співтовариства, а також одним із зобов'язань України перед МВФ, закріпленим меморандумом. Тому забезпечення ефективності розслідування кримінальних проваджень, відкритих за ст. 368⁵ КК України, дозволяє як виконати зобов'язання, взяті перед світовим співтовариством, так і забезпечити цілісність суспільних відносин у сфері дотримання встановленого порядку реалізації службовими особами своїх повноважень у межах наданих їм прав та покладених на них обов'язків, якими завдається шкода правам, свободам чи законним інтересам окремих громадян або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб, а також авторитету органів влади, об'єднань громадян, суб'єктів господарювання, інших юридичних осіб, від імені та в інтересах яких діють службові особи.

В ході розслідування важливим є встановлення всіх без виключення обставин, що мають відношення до вчиненого кримінального правопорушення. До обставин, що підлягають встановленню відносяться обставини, що підлягають доказуванню, тобто ті, що становлять предмет доказування, а також проміжні факти й обставини, які необхідно дослідити, але які не входять до предмету доказування, залишаються поза його межами [1, с. 22]. Перелік обставин, що підлягають доказуванню, закріплений у ч. 1 ст. 91 КПК України. Водночас, крім зазначених у вказаній нормі, існує також низка фактів й обставин, які мають важливе криміналістичне значення. Адже, як доводять науковці, вони зумовлюють кінцеві завдання розслідування,

спрямованість слідчих версій, постановку проміжних завдань розслідування на його різних етапах і в різних слідчих ситуаціях [2, с. 208]. Встановлення зазначених обставин сприяє успішному та якісному розслідуванню.

В межах нашого дослідження ми не будемо аналізувати різноманіття наукових поглядів щодо змістовного навантаження дефініції «обставини, що підлягають встановленню в ході розслідування». Лише підтримаємо точку зору, що такими обставинами слід вважати систематизовані на основі норм кримінального та кримінального процесуального права фактичні дані, які як включаються у предмет та межі доказування, так і подекуди виходять за їх межі, водночас не встановлення яких виключає повне та всебічне дослідження предмета доказування, що необхідні для реалізації завдань кримінального провадження, під час його досудового розслідування та судового розгляду [3].

Перелік обставин, що підлягають встановленню, є відносно сталим і може бути визначений як загальний орієнтир для обрання загальних організаційних і тактичних засад розслідування певного виду кримінального правопорушення. Він наповнюється конкретним змістом і залежить від видової (групової) характеристики кримінальних правопорушень, а також конкретної ситуації розслідування. Перелік цих обставин є специфічним та віддзеркалює його ознаки як конкретного складу кримінального правопорушення, зокрема, незаконного збагачення.

Для конкретизації змісту переліку обставин, що підлягають встановленню при розслідуванні конкретного кримінального правопорушення потрібно враховувати не лише положення ст. 91 КПК України, а й положення закону про кримінальну відповідальність, що визначають юридично значимі обставини, необхідні для правильної кваліфікації кримінального правопорушення, а також особливості криміналістичної характеристики таких діянь.

З метою визначення переліку обставин, які підлягають встановленню під час розслідування незаконного збагачення нами проаналізовано наукові погляди ряду авторів щодо їх класифікації з врахуванням особливостей їх формування в криміналістичних методиках розслідування суміжних кримінальних правопорушень [4, с. 250–252; 5, с. 298–299; 6]. Проте, у наведених та інших джерелах система обставин нагадує скоріш їх перелік, а не систематизацію, у якій чітко визначені групи досліджуваних обставин. Але саме систематизація таких обставин відіграє важливу роль в ході розслідування. Адже вона сприяє правильній орієнтації слідчого у визначенні предмета і меж доказування у процесі розслідування злочинів окремої категорії, а також допомагає визначити точний напрям пошуку доказів, сприяє чіткому плануванню розслідування і забезпечує необхідну всебічність дослідження обставин кожного розслідуваного діяння, що передбачене законом [7, с. 90].

О. Пчеліна підійшла до питання групування обставин, що підлягають з'ясуванню в ході розслідування злочинів у сфері службової діяльності дещо під іншим кутом. Авторка запропонувала поєднати обставини з урахуванням кримінальних процесуальних приписів щодо визначення предмета доказування в кримінальному провадженні та механізму їх вчинення у наступні групи: наскрізні, спільні для всіх злочинів у сфері службової діяльності, диференційовані (характерні для окремих злочинів зазначеної групи) [8, с. 289–292].

За результатами аналізу наукових підходів до групування обставин, що підлягають встановленню в ході розслідування незаконного збагачення та положень кримінального процесуального законодавства пропонуємо класифікацію обставин за наступними групами: 1) обставини щодо особи, яка вчинила незаконне збагачення; 2) обставини щодо події незаконного збагачення; 3) обставини щодо предмету незаконного збагачення; 4) інші обставини.

Визначаючи обставини щодо особи, яка вчинила незаконне збагачення, насамперед слід звернутись до диспозиції ст. 368⁵ КК України, у якій зазначено, що нею може бути або особа, уповноважена на виконання функцій держави, або особа, уповноважена на виконання функцій місцевого самоврядування.

На наш погляд, обставинами щодо досліджуваної особи є: відомості про особу, яка вчинила незаконне збагачення, відомості про близьких осіб особи, яка вчинила незаконне збагачення, відомості про інших фізичних або юридичних осіб, якими за дорученням було здійснено набуття активів.

1. Відомості про особу, яка вчинила незаконне збагачення.

1.1. Біографічні дані – демографічні дані (вік, стать, громадянство України, місце реєстрації, сімейний стан), освіта, дані про професійну діяльність, місце проживання, родинні зв'язки тощо. Особливу увагу необхідно приділити факту розлучення, яке в окремих випадках може виявитись фіктивним і відбутись лише з метою залучення одного з подружжя до набуття відповідних активів. При цьому юридично розлучені продовжують спільне проживання, ведуть спільний побут, мають взаємні права та обов'язки [9, с. 224].

Особи, підозрювані у незаконному збагаченні, мають відповідати визначеним законодавством вимогам щодо досягнення певного віку, освіти (не рідко вищої юридичної), здобуття певного досвіду професійної діяльності, відсутність судимості тощо. Отже, зазначені особи володіють досить високим освітнім рівнем, власним достатнім рівнем загальних і спеціальних (у тому числі юридичних) знань або мають необхідні ресурси для безперешкодного одержання таких знань з інших джерел, у тому числі й від найближчого соціального оточення [10, с. 12]. Крім того, вони володіють знаннями, що дозволяють їм приховувати справжній характер своєї діяльності, нерідко їм це вдається протягом досить тривалого часу, також вони мають досить розвинуті комунікативні якості (вміння впливати на людей, викликати довіру, вони досить обережні та спостережливі) [11]. Частина серед зазначених суб'єктів має певний досвід роботи (насамперед в органах державної влади та місцевого самоврядування).

1.2. Дані про підстави та час набуття особою повноважень щодо виконання функцій держави або місцевого самоврядування, їх права та обов'язки.

1.3. Відомості щодо перебування особи в певний період часу на відповідній посаді, тобто віднесення її до кола осіб, уповноважених на виконання функцій держави та місцевого самоврядування – накази про призначення або звільнення, функціональні (посадові) обов'язки, обсяг повноважень, сфера діяльності, накази, доручення, інші вказівки підозрюваного, протоколи засідань, в яких брав участь підозрюваний тощо.

1.4. Дані про розмір та джерело законних доходів – декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, за той рік, коли особа відобразила набуття нею або особою, яка спільно з нею проживає, у власність активів, а й за попередні роки. Тобто інформативними є декларації за кожен рік всього періоду, що підлягає дослідженню в межах розслідування. В декларації відображений не тільки заявлений особою майновий стан її та осіб, з якими вона спільно проживає, а й дії фізичних, юридичних осіб, які здійсненням заявлених у декларації правочинів вплинули на зміну майнового стану особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, чи особи, яка з нею спільно проживає [12, с. 199].

Окрему роль відіграє висновок НАЗК, який складається за результатами повної перевірки декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування. Особливої важливості він набуває, якщо у ньому була констатована наявність ознак незаконного збагачення такої особи. Також змістовними є документи НАЗК, пов'язані з перевіркою декларації особи чи моніторингом способу життя особи.

1.5. Дані про наявність активів у будь-якій формі – відомості про такі активи може міститись у різноманітних реєстрах та базах даних, зокрема, Єдиному державному реєстрі МВС; Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань; Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно; Державному реєстрі фізичних осіб – платників податків про суми доходів, нарахованих фізичним особам податковими агентами, та/або суми доходів, отриманих самозайнятими особами, а також розмір утриманого податку з доходів фізичних осіб; Державному земельному кадастрі; Державному реєстрі іпотек; обліках Державної служби України з питань праці, Пенсійного фонду України, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку; Державному реєстрі цивільних повітряних суден України; системі «Аркан» – інтегрованій міжвідомчій інформаційно-телекомунікаційній системі щодо контролю осіб, транспортних засобів та вантажів, які перетинають державний кордон; Державному реєстрі патентів України на винаходи; Державному реєстрі патентів України на промислові зразки; Державному судовому реєстрі України; Державному реєстрі

свідоцтв України на знаки для товарів і послуг; Судновій книзі України; Державному реєстрі патентів України на корисні моделі; Єдиному реєстрі заборон відчуження об'єктів нерухомого майна. Слід враховувати, що в базах даних (реєстрах, кадастрах) може міститися інформація, яка збігається із задекларованою, але її внесення до цих баз даних (реєстрів, кадастрів) може бути результатом укладання фіктивного або уявного правочину, спрямованого на забезпечення приховування факту незаконного збагачення [12, с. 199].

1.6. Відомості щодо витрат на особисті потреби та потреби близьких осіб, зокрема, оплата відпочинку, закордонного навчання дітей, ремонту в квартирі тощо.

1.7. Відомості від фінансово-кредитних установ щодо наявності рахунків, руху коштів та залишків по них, а також щодо наявності кредиторської заборгованості особи, підозрюваної у незаконному збагаченні. Зазначена інформація міститься у виписках з банківських рахунків, банківських довідках щодо наявності кредиторської заборгованості, довідках з Бюро кредитних історій та інших фінансових установ.

Ми погоджуємось із доцільністю з'ясування горизонтальних і вертикальних зв'язків підозрюваних з іншими особами з метою встановлення кінцевого бенефіціара, прихованого за маскою номінального власника [10, с. 12]. Інформація про це може бути отримана з мережі Інтернет, зокрема, з соціальних сторінок та профілю особи та її близьких осіб. Непоодинокі випадки, що у зазначеному джерелі містяться відомості про незадеклароване майно; факти, які засвідчують значні витрати коштів, що істотно перевищують доходи особи (високовартісні відрядження та відпочинок за кордоном; придбання коштовностей, коштовних речей, техніки, мобільних телефонів, тварин; відвідування дорогих закладів харчування чи розважальних закладів тощо).

2. Відомості про близьких осіб особи, яка вчинила незаконне збагачення:

- автобіографічні дані,
- відомості про активи, що є у власності;
- відомості щодо доходів, отриманих у певний проміжок часу;
- відомості щодо рахунків у банківських установах.

3. Відомості про інших фізичних або юридичних осіб, якими за дорученням було здійснено набуття активів.

3.1. Відомості щодо фізичної особи, яка набула активи за дорученням особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування.

3.1.1. Біографічні дані – демографічні дані, дані про професійну діяльність, місце реєстрації та проживання, родинні зв'язки тощо;

3.1.2. Відомості щодо джерел та розміру доходів – довідки з місця роботи, відомості щодо отримання дивідендів або інших платежів, інформація щодо участі в юридичній особі та отримання дивідендів тощо.

3.1.3. Відомості щодо наявності рухомого або нерухомого майна на праві власності або рахунків, відкритих у банківських установах.

При встановленні відомостей про зазначену фізичну особу варто брати до уваги, що у переважній більшості випадків їй притаманний фіктивний статус власника набутого майна. Підтвердженню цього факту слугуватиме інформація стосовно активів або близькості до їх бенефіціара, яку особа оприлюднює своєму колу спілкування, як реальному, так і віртуальному, яке створене в мережі Інтернет [10, с. 10]. Крім того, може бути встановлена невідповідність реального матеріального становища однієї з осіб, яка виступила стороною правочину, взятим на себе зобов'язанням, даних угоди, бухгалтерського обліку юридичної особи щодо умов правочину та виплат грошових коштів за ним, заявленим у декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування.

3.2. Відомості щодо юридичної особи, яка набула активи за дорученням особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування.

3.2.1. Інформація про організаційно-правову структуру юридичної особи – її керівників, засновників (спізасновників), бенефіціарів, інвесторів, пов'язаних осіб, напрями діяльності тощо. Зазначені відомості містяться у низці документів, зокрема: свідоцтві про реєстрацію

підприємства; статуті підприємства; реєстрі акціонерів; протоколах загальних зборів; протоколах засідань адміністративних органів управління (правління, керівництва); наказів і розпорядженнях посадових осіб тощо.

3.2.2. Інформація щодо надходження та вибуття активів, що відображена у фінансовій та податковій звітності, первинній бухгалтерській документації, бухгалтерських рахунках; документах статистичного обліку і звітності; документах оперативного обліку та звітності; річних звітах аудитора; актах та інших матеріалах перевірок податкових, банківських та інших контрольних органів; ліцензіях, патентах; договорах про укладання певних угод (купівлі-продажу, позички, про виконання робіт).

3.2.3. Інформація про рух коштів по рахунках юридичної особи, зокрема, на користь особи, підозрюваної у незаконному збагаченні, її близьких осіб або інших осіб, які пов'язані з нею.

Також необхідно встановити *інші обставини*, які мають суттєве значення при розслідуванні незаконного збагачення. Іншими обставинами є відомості щодо осіб, які підтверджували укладання угод з активами підозрюваного або здійснювали оцінювання активів, які стали у подальшому предметом незаконного збагачення; – відомості щодо осіб, які були свідками під час користування підозрюваним предметами незаконного збагачення [9, с. 135], перебуванні на відпочинку тощо.

До інших обставин при розслідуванні незаконного збагачення відносяться й причини його вчинення, які полягають у взаємодії зовнішнього і внутрішнього. Визначаючи такі причини варто враховувати, що причиною конкретних злочинів є різні життєві ситуації, які у взаємодії з позицією особи спричиняють злочинні дії [13, с. 47]. З одного боку причини незаконного збагачення безпосередньо пов'язані з культурою та менталітетом особи, яка вчиняє зазначене діяння. В даному випадку підлягає встановленню негативні особистісні характеристики (анти-суспільна установка, користь, заздрість, кар'єризм, готовність принести в жертву матеріальній вигоді закон, норми моралі, професійна честь) [14, с. 48] та морально-психологічне ставлення особи. Поєднання зазначених компонентів обумовлює здатність особи до прийняття рішення на користь протиправної діяльності, зокрема, незаконного збагачення. Доповненням до цієї причини є соціально-психологічна обстановка, внаслідок якої корупція в середовищі службовців сприймається як нормальне явище. Від зазначеної причини похідним є економічний фактор – матеріальний інтерес, який зростає завдяки прагненню отримати економічний зиск шляхом того політичного процесу, яким стало в Україні державне регулювання різних сфер економічного життя [15, с. 8].

Чітке розуміння обставин, що підлягають встановленню в ході розслідування незаконного збагачення, дозволить оптимально спланувати дії правоохоронних органів на початковому етапі розслідування, висунення типових слідчих ситуацій та версій, та їх перевірку. Ми підтримуємо позицію, що теоретична розробка питання класифікації та характеристики окремих обставин, що підлягають з'ясуванню у кримінальних провадженнях, сприятиме визначенню напрямку розслідування, розробці версій, постановці відповідних тактичних завдань та засобів їх вирішення.

Використана література:

1. Стахівський С. М. Докази і доказування у кримінальному судочинстві: навчальний посібник / за наук. ред. Ю. М. Грошевого. К. : Університет «Україна», 2006. 185 с.
2. Тіщенко В. В. Корисливо-насильницькі злочини: криміналістичний аналіз. Одеса : Юридична література, 2002. 360 с.
3. Самойленко С. В. Обставини, що підлягають встановленню під час розслідування провокації підкупу. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство». URL : <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/267845/263636>
4. Борусовський М. Обставини, що підлягають встановленню під час розслідування зловживання владою або службовим становищем суддею під час здійснення правосуддя. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 1. С. 249–253.
5. Ліпін Ю. О. Обставини, що підлягають встановленню на початковому етапі розслідування заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем у сфері енергетики. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2017. Вип. 1(17). Т. 4. С. 298–302.

6. Прокурорський нагляд в Україні: підручник для студентів юрид. спеціальностей вищих навч. закладів / І. Є. Марочкін, П. М. Каркач, Ю. М. Грошевой та ін. ; за ред. проф. І. Є. Марочкіна, П. М. Каркача. Х. : ТОВ «Одіссей», 2008. 240 с.
7. Малярова В. О. Обставини, що підлягають встановленню під час розслідування злочинів проти моральності у сфері статевих стосунків. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2013. № 3(62). С. 88–97.
8. Пчеліна О. В. Теоретичні засади формування та реалізації методики розслідування злочинів у сфері службової діяльності : дис. д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2017. 568 с.
9. Черенков А. Криміналістична характеристика суб'єкта декларування недостовірної інформації. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 7. С. 222–226.
10. Шепітько В. Ю., Шевчук В. М., Білоус В. В., Керик Л. І. Система заходів протидії незаконному збагаченню в сучасних умовах. *Теорія та практика судової експертизи та криміналістики*. 2016. Вип. 16. С. 5–16.
11. Дуда А. В. Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики корупційних злочинів. *Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі* [Текст] : матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 7 груд. 2018 р.) : у 2 ч. / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2018. Ч. 2. 2018. С. 84–86.
12. Корупційні схеми: їх кримінально-правова кваліфікація і досудове розслідування / за ред. М. І. Хавронюка. К. : Москаленко О. М., 2019. 464 с.
13. Томчук І. О. Криміногенні детермінанти пропозиції, обіцянки або надання неправомірної вигоди службовій особі в Україні. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія : «Юридичні науки»*. 2019. № 1(15). С. 45–55.
14. Легка О. В. Основні детермінанти, які зумовлюють корупційні правопорушення в Україні. *Право і суспільство*. 2020. № 3. С. 44–49.
15. Невмержицький Є. В. Корупція як соціально-політичний феномен : автореф. дис. ... д-ра політ. наук : 23.00.02. Київ, 2009. 34 с.

References:

1. Stakhivskiy, S. M. (2006). *Dokazy i dokazuvannya u kryminalnomu sudochynstvi* [Evidence and proof in criminal proceedings] Yu. M. Hroshevoho (Ed.). Kyiv, Universytet Ukraina, 185. [in Ukrainian].
2. Tishchenko, V. V. (2002). *Koryslyvo-nasylnytski zlochyyny : kryminalistychnyi analiz* [Selfish-violent crimes: forensic analysis] Odesa, Yurydychna literatura, 360. [in Ukrainian].
3. Samoilenko, S. V. *Obstavyny, shcho pidlihaiut vstanovlenniu pid chas rozsliduvannya provokatsii pidkupu* [Circumstances to be established during the investigation of bribery provocation]. *Elektronne naukove vydannia «Analitychno-porivnialne pravoznavstvo»*. URL : <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/267845/263636> [in Ukrainian].
4. Borusovskiy, M. (2021). *Obstavyny, shcho pidlihaiut vstanovlenniu pid chas rozsliduvannya zlovzhyvannya vladoiu abo sluzhbovym stanovyshchem suddieiu pid chas zdiisnennia pravosuddia* [Circumstances to be established during the investigation of abuse of power or official position by a judge during the administration of justice]. *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i parvo*, no 1, 249–253. [in Ukrainian].
5. Lipin, Yu. O. (2017). *Obstavyny, shcho pidlihaiut vstanovlenniu na pochatkovomu etapi rozsliduvannya zavolodinnia mainom shliakhom zlovzhyvannya sluzhbovym stanovyshchem u sferi enerhetyky* [Circumstances to be established at the initial stage of the investigation of the acquisition of property by abuse of official position in the field of energy]. *Prykarpatskyi yurydychnyi visnyk*, vyp. 1(17), T. 4, 298–302. [in Ukrainian].
6. Marochkin, I. Ye., Karkach, P. M., Hroshevoi Yu. M. et al. (2008). *Prokurorskyi nahliad v Ukraini: pidruchnyk dlia studentiv yuryd. spetsialnostei vyshchikh navch. zakladiv* [Prosecutorial supervision in Ukraine: a textbook for law students. specialties of higher education institutions]. Kharkiv, Odissei, 240. [in Ukrainian].
7. Maliarova, V. O. (2013). *Obstavyny, shcho pidlihaiut vstanovlenniu pid chas rozsliduvannya zlochyyniv proty moralnosti u sferi statevykh stosunkiv* [Circumstances to be established during the investigation of crimes against morality in the field of sexual relations]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu vnutrishnikh sprav*, no. 3(62), 88–97. [in Ukrainian].
8. Pchelina, O. V. (2017). *Teoretychni zasady formuvannya ta realizatsii metodyky rozsliduvannya zlochyyniv u sferi sluzhbovoi diialnosti* [Theoretical principles of the formation and implementation of the methodology of investigation of crimes in the field of official activity]. Doctor`s thesis. Kharkiv, 568. [in Ukrainian].

9. Cherenkov, A. (2019). Kryminalistychna kharakterystyka sub'iekta deklaruvannia nedostovirnoi informatsii [Forensic characteristics of the subject of the declaration of unreliable information]. *Pidpryiemnytstvo, hospodarstvo i parvo*, no. 7, 222–226. [in Ukrainian].
10. Shepitko, V. Yu., Shevchuk, V. M., Bilous, V. V., Keryk L. I. (2016). Systema zakhodiv protydiv nezakonnomu zbahachenniu v suchasnykh umovakh [System of measures against illegal enrichment in modern conditions]. *Teoriia ta praktyka sudovoi ekspertyzy ta kryminalistyky*, vyp. 16, 5–16. [in Ukrainian].
11. Duda, A. V. (2018). Osoba zlochyntsia yak element kryminalistychnoi kharakterystyky koruptsiinykh zlochyntiv [The identity of the criminal as an element of the forensic characteristics of corruption crimes]. *Realizatsiia derzhavnoi antykoruptsiinoi polityky v mizhnarodnomu vymiri : materialy III Mizhnar. nauk.-prakt. konf* (pp. 84–86). Kyiv : Nats. akad. vnutr. sprav, no. 2. [in Ukrainian].
12. Khavroniuka, M. I. (Ed.). (2019). Koruptsiini skhemy: yikh kryminalno-pravova kvalifikatsiia i dosudove rozsliduvannia [Corruption schemes: their criminal-legal qualification and pre-trial investigation]. Kyiv, Moskalenko O. M., 464. [in Ukrainian].
13. Tomchuk, I. O. (2019). Kryminohenni determinanty propozyitsii, obitsianky abo nadannia nepravomirnoi vyhody sluzhbovii osobi v Ukraini [Criminogenic determinants of an offer, promise or giving an illegal benefit to an official in Ukraine]. *Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal «Internauka». Seriia : «Iurydychni nauky»*, no 1(15), 45–55. [in Ukrainian].
14. Lehka, O. V. (2020). Osnovni determinanty, yaki zumovliuiut koruptsiini pravoporushennia v Ukraini [The main determinants of corruption offenses in Ukraine]. *Pravo i suspilstvo*, no. 3, 44–49. [in Ukrainian].
15. Nevmerzhytskyi, Ye. V. (2009). *Koruptsiia yak sotsialno-politychnyi fenomen* [Corruption as a socio-political phenomenon]. Extended abstract of candidate's thesis. Kyiv, 34. [in Ukrainian].

Svanadze L. Information on the identity of the criminal to be established during the pre-judicial investigation of illegal enrichment

The article is devoted to determining the circumstances surrounding a person who committed illegal enrichment and their classification. The ratio of scientific categories "subject of proof" defined by the legislator in part 1 of Art. 91 of the Criminal Procedure Code of Ukraine, and "circumstances to be established in criminal proceedings". It is substantiated that the circumstances to be established include the circumstances to be proved, that is, those that constitute the subject of proof, as well as intermediate facts and circumstances that must be investigated, but which are not part of the subject of proof, remain outside of it.

Based on the results of the analysis of scientific approaches to the grouping of circumstances to be established during the investigation of illegal enrichment and the provisions of the criminal procedural legislation, we propose a classification of circumstances according to the following groups: circumstances regarding the person who committed illegal enrichment; regarding the event of illegal enrichment; regarding the subject of illegal enrichment; other circumstances.

Circumstances regarding the person who committed illegal enrichment are: information about the person who committed illegal enrichment, information about close relatives of the person who committed illegal enrichment, information about other natural or legal persons on whose behalf the acquisition of assets was carried out and other information about person (motive, purpose, etc.).

The author has proposed a meaningful list of information that must be established directly about the person who committed illegal enrichment, close relatives of such a person; about other natural or legal persons on whose behalf the acquisition of assets was carried out, as well as other circumstances relating to the person suspected of committing illegal enrichment. Attention is also drawn to the possible sources of such information and the most tactically effective procedural measures (investigative (search) and other procedural actions) for obtaining it in criminal proceedings are offered.

Key words: *illegal enrichment, pre-trial investigation, subject of proof, establishing the circumstances of a criminal offense, circumstances to be established about the identity of the criminal.*

УДК 342.95

DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series18.2023.39.09>

Токарева К. С.

ОСОБЛИВОСТІ НАДАННЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПОСЛУГ ПРАВООХОРОННИМИ ОРГАНАМИ В УКРАЇНІ

Стаття присвячена вивченню особливостей адміністративних послуг, надання яких забезпечується правоохоронними органами. Наголошено на тому, що переосмислення сучасних потреб суспільства обумовило реалізацію ідей «сервісної держави», що полягає в розвитку та вдосконаленні концепції якісного надання адміністративних послуг. Удосконалення системи надання адміністративних послуг є умовою успішного реформування державного управління, яке відтепер повинно орієнтуватися на домінування горизонтальних комунікацій. За ліквідації функціональної монополії держави адміністративні послуги повинні орієнтуватися на споживача, виключаючи участь бюрократичних структур у його відносинах із державою. Встановлено, що правоохоронний «сервіс» адресований фізичним та юридичним особам, які потребують задоволення певних інтересів, пов'язаних з виконанням правоохоронної функції та реалізацією повноважень службовими особами. Виявлено, що розгалуженість та певна складність системи надання адміністративних послуг досі залишаються актуальними проблемами для України. Навіть в умовах швидкого впровадження інновацій та інформаційних технологій, правоохоронні органи, як і інші суб'єкти надання адміністративних послуг, не здатні повноцінно забезпечувати потребу громадян в таких послугах через об'єктивні чинники та недосконалість сервісів адміністрування. Наголошено на тому, що досі залишається відкритим питання щодо абстрактності оцінювання якості надання таких послуг і створення єдиної системи моніторингу за наданням електронних адміністративних послуг правоохоронними органами. Запропоновано задля забезпечення необхідного рівня гарантій для суспільства варто переглянути нормативно-правові акти, які вказують на поєднання в компетенції правоохоронного органу як контрольно-наглядових повноважень, так і функцій з надання адміністративних послуг, оскільки вказані правові норми суперечать загальним цінностям реалізації антикорупційної політики.

Ключові слова: адміністративна послуга, електронна адміністративна послуга, сервісна держава, правоохоронні органи, правоохоронна діяльність, правоохоронна система.

Постановка проблеми. Переосмислення сучасних потреб суспільства обумовило реалізацію ідей «сервісної держави», що полягає в розвитку та вдосконаленні концепції якісного надання адміністративних послуг. Удосконалення системи надання адміністративних послуг є умовою успішного реформування державного управління, яке відтепер повинно орієнтуватися на домінування горизонтальних комунікацій. За ліквідації функціональної монополії держави адміністративні послуги повинні орієнтуватися на споживача, виключаючи участь бюрократичних структур у його відносинах із державою. Взаємодія держави та індивіда є систематичною, тому саме під час надання адміністративних послуг громадянин формує власне бачення та ставлення до держави в залежності від якості наданих послуг. Розвиток системи надання адміністративних послуг в Україні є незбалансованим. Правоохоронні органи є важливим елементом системи органів публічної влади України і потребують реформування для реалізації ідеї сервісної держави, а встановлення проблем надання такими органами адміністративних послуг дозволить виявити завдання подальшої трансформації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У світлі нових реформ впродовж тривалого часу для науковців не втрачають своєї актуальності дослідження та аналіз різноманітних аспектів розвитку системи надання адміністративних послуг в Україні. Так, вивченню правової природи, нормативно-правового регулювання та механізмів надання адміністративних послуг у правоохоронній діяльності присвячено праці таких вчених, як В. Б. Авер'янов, О. А. Задохайло, К. А. Фуглевич, В. Ю. Терехов, Д. Йосифович та інших. Водночас стрімкі зміни та ускладнення суспільних відносин потребують перегляду особливостей надання адміністративних послуг правоохоронними органами.

Метою статті є визначення особливостей надання адміністративних послуг правоохоронними органами України.

Виклад основного матеріалу. У Законі України «Про адміністративні послуги» термін «адміністративна послуга» вживається у значенні результату здійснення владних повноважень суб'єктом надання таких послуг за заявою фізичної або юридичної особи, що спрямований на набуття, зміну, припинення прав та/або обов'язків особи відповідно до законодавства [1]. Проте адміністративні послуги є багатоаспектною категорією адміністративного права, тому на сьогодні відсутня єдність науково-правової думки щодо правової природи, змісту та ознак таких послуг. При цьому законодавче визначення поняття «адміністративні послуги», на думку наукової спільноти, не відображає вичерпну повноту характеристик, притаманних цій категорії.

На думку В. В. Петьовки, адміністративна послуга позначає діяльність уповноважених органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування (їхніх посадових осіб), що проводиться в заявному порядку за зверненням суб'єкта (фізичної, юридичної особи) і полягає у виконанні обов'язків держави перед такими суб'єктами, зокрема тих, які полягають у юридичному оформленні умов реалізації суб'єктами прав, свобод і законних інтересів [2, с. 103]. А. В. Солонар та С. В. Семенников також вважають, що адміністративна послуга являє собою встановлену законом послугу, що надається органами державної влади, органами місцевого самоврядування і уповноваженими суб'єктами за заявою фізичної чи юридичної особи і сприяє створенню умов реалізації прав, свобод і законних інтересів заявників шляхом прийняття відповідного адміністративного акта [3, с. 21].

Уніфіковане визначення «адміністративної послуги» також надає О. А. Задихайло. На думку науковця, адміністративна послуга – це публічно-сервісна діяльність адміністративного органу, яка спрямована на забезпечення умов для належної реалізації суб'єктивних прав та охоронюваних законом інтересів та/або на виконання визначених законом обов'язків фізичної або юридичної особи, що здійснюється за заявою цих осіб і офіційним результатом якої є адміністративний акт відповідного органу [4, с. 383]. Натомість К. А. Фуглевич, крім ототожнення з діяльністю щодо створення умов для реалізації прав і свобод громадян, виокремлює кілька підходів щодо визначення «адміністративних послуг», а саме: підхід, відповідно до якого адміністративна послуга характеризується акцентом на суб'єкті надання адміністративних послуг; підхід, де зміст адміністративної послуги ідентифікується з конкретним результатом; підхід, відповідно до якого адміністративна послуга є відображенням тільки специфічної функції публічної адміністрації; підхід, де адміністративна послуга розуміється через поняття «правовідносини» [5, с. 7–8].

Видатний український вчений у галузі державного управління та адміністративного права В. Б. Авер'янов зазначав, що термін «адміністративні послуги» спрямований на змістовну переоцінку характеру взаємовідносин між державою та людиною, а не на виокремлення нового виду правовідносин держави та приватних осіб. Науковець відзначав, що владне розпорядництво є концептуальним форматом оцінки взаємин державних органів та громадян, тоді як надання державними органами адміністративних послуг має принципово інший характер. Дефініція «послуги» акцентує увагу на виконанні саме обов'язків держави перед фізичними та юридичними особами. Надання адміністративних послуг як підхід відповідає новій ідеології, відповідно до якої держава «служить» перед людиною. Прийнятність такого підходу підтверджується тим, що публічна влада в демократичній державі полягає не лише в реалізації імперативних норм, а й у виконанні чітко визначених обов'язків держави перед приватними особами, за які вона має нести визначену відповідальність перед ними [6, с. 84].

Правоохоронний «сервіс» адресований фізичним та юридичним особам, які потребують задоволення певних інтересів, пов'язаних з виконанням правоохоронної функції та реалізацією повноважень службовими особами. Надмірно широкий зміст розуміння поняття «послуга» призводить до низки проблем у практичній реалізації правоохоронних функцій. Забезпечення якості та доступності правоохоронних послуг не тільки підвищує довіру населення, але й сприяє подальшому розвитку правоохоронної системи як професійної та соціально орієнтованої публічної служби. З іншого боку, правоохоронні органи не можуть бути позбавлені

своїх правозастосовних повноважень, оскільки саме в такий спосіб реалізується воля держави щодо забезпечення верховенства права. Тому основним викликом у з'ясуванні природи правоохоронної служби є пошук балансу між гармонійним співіснуванням адміністративного примусу та реагуванням на потреби громадян і юридичних осіб у контексті «доброго урядування». На цьому ґрунтується ідея ініціювання послуги, тобто переходу від інспекційної роботи у формі контролю та нагляду до адміністративної роботи у формі затребуваного сервісу [7, с. 110–111].

Виходячи з Постанови Кабінету Міністрів України № 795 від 04.06.2007 року, якою затверджено Перелік платних послуг, які надаються підрозділами Міністерства внутрішніх справ, Національної поліції та Державної міграційної служби, і розмір плати за їх надання, основними правоохоронними органами-суб'єктами надання адміністративних послуг є підрозділи Міністерства внутрішніх справ України, Національна поліція України та Державна міграційна служба України [8]. Серед видів адміністративних послуг, які надають вказані органи, передбачено видачу дозволів на придбання та перевезення зброї, видачу ліцензій на виробництво та ремонт зброї, видачу ліцензій на надання послуг з охорони громадян та власності, видачу посвідчення водія на право керувати транспортними засобами тощо.

Законодавство про надання адміністративних послуг не поширюється на правовідносини відносини щодо здійснення державного нагляду (контролю); акредитації органів з оцінки відповідності; метрологічного контролю і нагляду; дізнання, досудового слідства; виконання покарань; доступу до публічної інформації; оперативно-розшукової діяльності; судочинства, виконавчого провадження; нотаріальних дій; провадження діяльності, пов'язаної з державною таємницею; набуття прав на конкурсних засадах та інші. Проаналізувавши адміністративні послуги, які надаються у сфері правоохоронної діяльності, Д. Йосифович класифікує їх за змістом конкретних адміністративних справ на такі види: дозвільні, що передбачають оформлення документів і видачу дозволів; ліцензійні, які полягають у видаванні, переоформленні ліцензій; реєстраційні; експертні; послуги документального оформлення; оформлення і видавання погоджувальних документів (наприклад, висновків, довідок) [9, с. 133].

Оскільки поєднання функцій надання адміністративних послуг та контрольно-наглядових (інспекційних) функцій в одній організації вважається одним з основних інституційних та функціональних корупційних ризиків в системі публічної влади, відкритим питанням залишається правоздатність державних органів, у тому числі правоохоронних, поєднувати відповідну контрольно-наглядову діяльність з наданням адміністративних послуг. Правовий статус органів, що надають адміністративні послуги у сфері забезпечення правопорядку, визначається не лише нормативними актами загальної дії, які поширюються на ці органи і визначають їхню компетенцію надавати такі послуги. Завдання, функції та повноваження конкретних правоохоронних органів, які надають адміністративні послуги в тематичних сферах, визначаються також адміністративно-правовими нормами, що містяться в спеціальних (тематичних) нормативно-правових актах, які визначають найбільш важливі аспекти надання конкретних адміністративних послуг у цих сферах [10, с. 133].

Принцип спрощення процедур надання адміністративних послуг реалізується за допомогою створення реєстрів інформування та використання інформаційних технологій. Динамічний розвиток системи надання адміністративних послуг дозволив сьогодні говорити про нову категорію «електронна адміністративна послуга», яка позначає адміністративну послугу, яка повністю чи частково надається шляхом використання онлайн сервісів. Тобто, така послуга є результатом публічно-владної діяльності уповноважених суб'єктів, що реалізується за допомогою інформаційно-телекомунікаційних технологій. Відповідно до встановленого законом порядку електронна адміністративна послуга надається за заявою фізичної та юридичної особи, поданої в електронній формі через онлайн-сервіси Єдиного державного порталу адміністративних послуг або інших веб-ресурсів суб'єктів надання адміністративних послуг, і спрямовується на юридичне оформлення та/або створення умов для реалізації прав особи у правовідносинах з органами публічної адміністрації. Інтеграція адміністративних послуг до онлайн-простору забезпечує дотримання таких засад отримання цих послуг як оперативність, зручність, доступність, мобільність. У той же час мінімізується корупційний ризик публічного

управління, адже суб'єкт владних повноважень повністю або частково усувається від процесу прийняття рішення про надання чи відмову у наданні адміністративної послуги [11, с. 198].

Технічне забезпечення електронного надання адміністративних послуг правоохоронними органами в умовах повномасштабного вторгнення не дозволяє повноцінно надавати такі послуги громадянам. Наприклад, офіційний сайт Головного сервісного центру МВС, який є інструментом одержання адміністративної послуги, попереджає про можливі перебої в роботі через відсутність електропостачання та існуючу небезпеку ракетних обстрілів [12]. Разом з тим, інтереси і потреби споживачів адміністративних послуг потребують виконання усіх поставлених завдань задля того, аби механізми надання таких послуг характеризувалися доступністю, скорочували бюрократичні процедури відповідно до принципу «єдиного вікна», викоринювали корупційні звичаї, забезпечували безпеку громадян і підтримку внутрішньо переміщених осіб.

Електронне урядування, яке слід визнати головним досягненням сучасного етапу реформування системи надання адміністративних послуг, розвивається під впливом негативних чинників застосування ІТ-технологій. Так, з огляду на новизну такого підходу, попит громадян на отримання онлайн-послуг є недостатнім та нерівномірним. До того ж, у сільській місцевості низький рівень використання Інтернету, що порушує принцип доступності надання адміністративних послуг. Стійкі традиції паперового діловодства, недовіра громадськості, незахищеність електронних державних ресурсів, відсутність електронної комунікації між органами публічної адміністрації – усе це гальмує і без того недосконале інституційне забезпечення надання послуг за допомогою ІТ-технологій [13, с. 200]. Незважаючи на недоліки, з врахуванням безпекових викликів електронне надання адміністративних послуг залишається найбезпечнішим і найперспективнішим шляхом задоволення потреб населення.

Щодо концептуальних проблем, то тут варто навести роздуми П. С. Клімушина. Науковець відзначає, що система надання адміністративних послуг владними суб'єктами приватним особам у світі та в Україні відрізняється за принципами, змістом і метою функціонування. У світі керівним принципом надання адміністративних послуг є принцип підтримання порядку, тоді як в Україні переважає дозвільний принцип. Метою функціонування системи надання послуг у світі є забезпечення необхідного рівня гарантій для суспільства та зниження навантаження на державний бюджет, в Україні – виконання контрольної функції над громадськістю та наповнення бюджету. Змістом діяльності суб'єктів надання публічних послуг у зарубіжних країнах є досягнення результату з мінімальними витратами, а вітчизняна система надання послуг орієнтується на процес [14, с. 45].

Висновки. Розгалуженість та певна складність системи надання адміністративних послуг досі залишаються актуальними проблемами для України. Навіть в умовах швидкого впровадження інновацій та інформаційних технологій, правоохоронні органи, як і інші суб'єкти надання адміністративних послуг, не здатні повноцінно забезпечувати потребу громадян в таких послугах через об'єктивні чинники та недосконалість сервісів адміністрування. Крім того, досі залишається відкритим питання щодо абстрактності оцінювання якості надання таких послуг і створення єдиної системи моніторингу за наданням електронних адміністративних послуг правоохоронними органами. Задля забезпечення необхідного рівня гарантій для суспільства варто також переглянути нормативно-правові акти, які вказують на поєднання в компетенції правоохоронного органу як контрольно-наглядових повноважень, так і функцій з надання адміністративних послуг, оскільки вказані правові норми суперечать загальним цінностям реалізації антикорупційної політики.

Використана література:

1. Про адміністративні послуги: Закон України від 06.09.2012 № 5203-VI. *Відомості Верховної Ради*. 2013. № 32. Ст. 409.
2. Петьовка В. В. Окремі проблеми визначення поняття адміністративна послуга та шляхи їх вирішення. *Публічне право*. 2013. № 2. С. 99–104.
3. Солонар А. В., Семенников С. В. Поняття та ознаки адміністративної послуги. *Правові горизонти*. 2017. № 6. С. 17–22.

4. Задихайло О. А. Правове регулювання надання адміністративних послуг в Україні. *Форум права*. 2011. № 1. С. 379–384.
5. Фуглевич К. А. Адміністративні послуги: поняття, види, процедурне регулювання : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Нац. ун.-т «Одеська юридична академія». Одеса, 2015. 23 с.
6. Авер'янов В. Б. Вибрані наукові праці / упорядники: Андрійко О. Ф., Нагребельний В. П., Кисіль Л. Є., Педько Ю. С., Дерещ В. А., Пухтецька А. А., Кірмач А. В., Люлька Л. В. ; за заг. ред. Ю. С. Шемшученка, О. Ф. Андрійко. Київ : Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2011. 448 с.
7. Терехов В. Ю. Правова природа сервісу в діяльності правоохоронних органів. *Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління*. 2023. Вип. 4(22). С. 108–117. [https://doi.org/10.32689/2617-9660-2022-4\(22\)-108-117](https://doi.org/10.32689/2617-9660-2022-4(22)-108-117)
8. Про затвердження переліку платних послуг, які надаються підрозділами Міністерства внутрішніх справ, Національної поліції та Державної міграційної служби, і розміру плати за їх надання : Постанова Кабінету Міністрів України; Перелік від 04.06.2007 р. № 795. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/795-2007-%D0%BF#n15>
9. Йосифович Д. Надання адміністративних послуг Міністерством внутрішніх справ України та Національною поліцією. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія : *Юридичні науки*. 2017. № 876. С. 131–137.
10. Циганов О. Адміністративно-правовий статус суб'єктів надання адміністративних послуг у сфері правоохорони. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 8. С. 130–134.
11. Берназюк О. Адміністративні електронні послуги: поняття та умови впровадження в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 5. С. 196–199.
12. Головний сервісний центр МВС : офіційний вебсайт. URL: <https://hsc.gov.ua/index/poslugi/>
13. Туркова О. К. Правова природа процедур надання адміністративних послуг в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Нац. юрид. ун.-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2017. 238 с.
14. Клімушин П. С., Спасібов Д. В. Методологічні засади забезпечення якісного надання адміністративних послуг. *Теорія та практика державного управління*. 2018. № 1(60). С. 39–47.

References:

1. On administrative services [Pro administratyvni posluhy] (2013): Law of Ukraine dated September 6, 2012 No. 5203-VI. *Verkhovna Rada information*, No. 32. Art. 409. [in Ukrainian].
2. Petovka, V. V. (2013). Okremi problemy vyznachennia poniattia administratyvna posluha ta shliakhy yikh vyrishennia [Separate problems of defining the concept of administrative service and ways to solve them]. *Public law*, No. 2. P. 99–104. [in Ukrainian].
3. Solonar, A. V., Semennikov, S. V. (2017). Poniattia ta oznaky administratyvnoi posluhy [Concepts and features of administrative service]. *Legal horizons*, No. 6. P. 17–22. [in Ukrainian].
4. Zadyhaylo, O. A. (2011). Pravove rehuliuвання nadannia administratyvnykh posluh v Ukraini [Legal regulation of the provision of administrative services in Ukraine]. *Law forum*, No. 1. P. 379–384. [in Ukrainian].
5. Fuhlevych, K. A. (2015). Administratyvni posluhy: poniattia, vydy, protsedurne rehuliuвання [Administrative services: concepts, types, procedural regulation] : avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.07. Nats. un.-t «Odeska yurydychna akademiia», Odessa. 23 p. [in Ukrainian].
6. Averianov, (2011). V. B. Vybrani naukovy pratsi / uporiadnyky: Andriiko O. F., Nahrebelnyi V. P., Kysil L. Ye., Pedko Yu. S., Derets V. A., Pukhtetska A. A., Kirmach A. V., Liulka L. V. ; za zah. red. Yu. S. Shemshuchenka, O. F. Andriiko. Kyiv : Instytut derzhavy i prava im. V. M. Koretskoho NAN Ukrainy. 448 s. [in Ukrainian].
7. Terekhov, V. Yu. (2023). Pravova pryroda servisu v diialnosti pravookhoronnykh orhaniv [The legal nature of the service in the activity of law enforcement agencies]. *Expert: paradigms of legal sciences and public administration*, Iss. 4(22). P. 108–117. [in Ukrainian].
8. On the approval of the list of paid services provided by units of the Ministry of Internal Affairs, the National Police and the State Migration Service, and the amount of fees for their provision [Pro zatverdzhennia pereliku platnykh posluh, yaki nadaiutsia pidrozdilamy Ministerstva vnutrishnikh sprav, Natsionalnoi politsii ta Derzhavnoi mihratsiinoi sluzhby, i rozmiru platy za yikh nadannia] (2007): Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine; List dated June 4, No. 795. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/795-2007-%D0%BF#n15> [in Ukrainian].

9. Yosyfovych, D. (2017). Nadannia administratyvnykh posluh Ministerstvom vnutrishnikh sprav Ukrainy ta Natsionalnoiu politsiieiu [Provision of administrative services by the Ministry of Internal Affairs of Ukraine and the National Police]. *Bulletin of the Lviv Polytechnic National University. Series: Legal Sciences*, No. 876. P. 131–137. [in Ukrainian].
10. Tsyhanov, O. (2017). Administratyvno-pravovyi status subiektiv nadannia administratyvnykh posluh u sferi pravookhorony [Administrative and legal status of entities providing administrative services in the field of law enforcement]. *Entrepreneurship, economy and law*, No. 8. P. 130–134. [in Ukrainian].
11. Bernaziuk, O. (2019). Administratyvni elektronni posluhy: poniattia ta umovy vprovadzhennia v Ukraini [Administrative electronic services: concepts and conditions of implementation in Ukraine]. *Entrepreneurship, economy and law*, No. 5. P. 196–199. [in Ukrainian].
12. Holovnyi servisnyi tsentr MVS [The main service center of the Ministry of Internal Affairs: official website]. URL: <https://hsc.gov.ua/index/poslugi/> [in Ukrainian].
13. Turkova, O. K. (2017). Pravova pryroda protsedur nadannia administratyvnykh posluh v Ukraini [The legal nature of procedures for providing administrative services in Ukraine]: dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.07. National law University named after Yaroslav the Wise. Kharkiv. 238 p. [in Ukrainian].
14. Klimushyn, P. S., Spasibov, D. V. (2018). Metodolohichni zasady zabezpechennia yakisnoho nadannia administratyvnykh posluh [Methodological principles of ensuring quality provision of administrative services]. *Theory and practice of public administration*, No. 1(60). P. 39–47. [in Ukrainian].

Tokarieva K. Features of provision of administrative services by law enforcement bodies in Ukraine

The article is devoted to the study of the features of administrative services, the provision of which is provided by law enforcement agencies. It is emphasized that the rethinking of modern needs of society conditioned the realization of the ideas of the "service state", which consists in the development and improvement of the concept of quality provision of administrative services. Improvement of the system of providing administrative services is a condition for successful reform of public administration, which from now on should focus on the dominance of horizontal communications. With the elimination of the state's functional monopoly, administrative services should be consumer-oriented, excluding the participation of bureaucratic structures in its relations with the state. It has been established that the law enforcement "service" is addressed to individuals and legal entities that need to satisfy certain interests related to the performance of law enforcement functions and the exercise of powers by officials. It was found that the branching and certain complexity of the system of providing administrative services still remain urgent problems for Ukraine. Even in the conditions of rapid implementation of innovations and information technologies, law enforcement agencies, like other entities providing administrative services, are unable to fully meet the needs of citizens for such services due to objective factors and imperfection of administration services. It is emphasized that the issue of the abstractness of the assessment of the quality of the provision of such services and the creation of a unified monitoring system for the provision of electronic administrative services by law enforcement agencies is still open. It is suggested that in order to ensure the necessary level of guarantees for society, it is worth revising the legal acts that indicate the combination of control and supervisory powers and functions of providing administrative services within the competence of the law enforcement body, since the specified legal norms contradict the general values of the implementation of anti-corruption policy.

Key words: *administrative service, electronic administrative service, service state, law enforcement agencies, law enforcement activity, law enforcement system.*

УДК 343.13

DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series18.2023.39.10>

Хомляк О. Р.

НОВЕЛЛИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА. ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ Ч. 6 СТ. 284 КПК УКРАЇНИ ТА Ч. 6. СТ. 36 КПК УКРАЇНИ

У статті розглянуто актуальні проблеми внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України в частині практики застосування ч. 6 ст. 284 Кримінального процесуального кодексу України (Далі за текстом – КПК України) та ч. 6 ст. 36 КПК України. Описано найбільш поширені способи реалізації ч. 6 ст. 284 КПК України та ч. 6 ст. 36 КПК України. Проаналізовано практику застосування зазначених норм українськими судами та Європейським судом з прав людини (Далі за текстом – ЄСПЛ), зазначено проблеми можливості зловживання прокурором вищого вимог ч. 6 ст. 284 КПК, за допомогою частини 6 ст. 36 КПК у кримінальних провадженнях, проаналізовано практику стосовно кримінальних проваджень у яких до скасування постанови про закриття кримінального провадження жодній особі не повідомлялося про підозру.

Проаналізовано питання стану дослідження проблематики форм закінчення досудового розслідування у науці кримінального процесуального права. Розкрито питання форм закінчення досудового розслідування у кримінальних провадженнях на практиці на основі звітів органів досудового розслідування за ст. 219 КПК, закінчився. Надано детальне лінгвістичне роз'яснення стосовно термінів «завершення» та «закінчення» досудового розслідування. Наведено позиції вчених які досліджували питання стосовно форм закриття кримінального провадження, на основі аналізу вчених надано окреме визначення форми закриття кримінального провадження. Особливу увагу присвячено дослідженню окремого питання, яке не врегульоване в КПК України, а саме питання стосовно обчислення строків досудового розслідування, з даного питання наведено позиції Верховного Суду та ЄСПЛ.

В результаті проведеного структурного всебічного, повного наукового аналізу надано визначення поняттю види та форми досудового розслідування.

Зазначено ефективні шляхи вирішення проблем стосовно встановлення конкретних меж строків досудового розслідування та запропоновано варіанти внесення змін до КПК України стосовно обчислення строків досудового розслідування та конкретизації ст. 284 КПК України. Наведено практику ЄСПЛ яка посилює позицію висвітлену у цій статті.

Ключові слова: форми закінчення досудового розслідування, стадія досудового розслідування, завершення досудового розслідування, закінчення досудового розслідування, строки досудового розслідування, права людини, закриття кримінального провадження, обчислення строків досудового розслідування.

03 жовтня 2017 року внесено зміни до Закону України № 2147-VIII «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» (Далі за текстом – Закон № 2147-VIII) [1], даним законом запропоновано зміни стосовно обчислення строків досудового розслідування, проте так і не вирішено питання конкретного обчислення строків та встановлення моменту завершення стадії досудового розслідування.

Проблематикою закриття кримінального провадження, та встановлення конкретного моменту завершення стадії досудового розслідування, займалися дослідженням, зокрема серед яких: Ю.В. Баулін, Г.В. Рось, Г.Р. Крет, У.С. Ковна, В.Я. Тацій, В.В. Навроцька, Л.М. Палюх. Проте, з прийняттям змін до КПК України, постають нові виклики та нові питання, які є неузгодженими та потребують наукових досліджень та спричиняють наукові дискусії.

В першу чергу, звертаю увагу на думки науковців які досліджували питання стосовно форми закінчення досудового розслідування. Зокрема, чинне українське законодавство не містить конкретного поняття «форма закінчення досудового розслідування», форма закінчення досудового розслідування залежить від виду процесуальних рішень, які можуть бути прийняті, в ст 283 КПК України визначає, що розслідування може бути закінчено у таких

формах: – закриття кримінального провадження, – звернення до суду з обвинувальним актом про звільнення особи від кримінальної відповідальності, – звернення до суду з обвинувальним актом, – звернення до суду з клопотанням про застосування примусових заходів виховного характеру, – звернення до суду з клопотанням про застосування примусових заходів медичного характеру [2]. Проте, з вище написаного можна зробити висновок що дані форми закінчення досудового розслідування містять більш загальний характер та застосовуються на стадії досудового розслідування кримінальних правопорушень, які в свою чергу поділяються на злочини та проступки, стосовно кримінальних проступків, передбачено певні особливості стосовно форми закінчення стадії досудового розслідування в ч. 2 ст. 301 КПК України.

Слід зупинитися на визначенні термінів «завершення» та «закінчення» у лінгвістичному розумінні слова можна віднести до синонімів [3], проте, в застосуванні даних слів до кримінальної процесуальної термінології не слід вважати такі слова синонімами, оскільки, мають окрему правову природу стосовно стадії досудового розслідування.

В першу чергу, «завершення досудового розслідування» та «закінчення досудового розслідування» відноситься до певної стадії кримінального провадження. В такому випадку конструкція «завершення досудового розслідування» є процесуальною подією яка настає у випадку прийняття рішення у формі обвинувального акта, про що передбачено у ч. 4 ст. 110 КПК України.

Варто звернути увагу що ч. 4 ст. 110 КПК України є єдиною нормою яка конкретно вказує на момент завершення стадії досудового розслідування. Прогалина КПК України полягає у тому що, КПК України не передбачено інших норм які б вказували на момент завершення досудового розслідування. Наприклад, було б доречно передбачити КПК України, окрему статтю яка б конкретно визначала момент завершення досудового розслідування або доповнити ст. 283 КПК України. Наприклад, «моментом завершення досудового розслідування слід вважати такі події».

Статтями 290, 292, 293 КПК України передбачено аналогічні вимоги що і до обвинувального акта, як зазначається у ст. 291 КПК України, в такому випадку можна зробити висновок що й передбачені ст.290, 292, 293 КПК України належить до форм завершення досудового розслідування.

Стосовно закінчення досудового розслідування, слід вважати що саме «закінчення досудового розслідування» є процесуальною подією яка настає із вчиненням прокурором однієї із певних процесуальних дій передбачених у ч. 2 ст. 283 КПК України.

Отже, можна запропонувати зміни до КПК України стосовно встановлення конкретного моменту завершення стадії досудового розслідування та у зв'язку з цим, об'єднання подій які передбачені у статтях ч. 2 ст. 284 та ст. 290, яка буде містити назву «момент завершення стадії досудового розслідування є: – закриття кримінального провадження; – звернення до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності; – звернення до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру; – відкриття матеріалів іншої сторони».

Проблемні питання які виникають стосовно обчислення строків кримінального провадження за реалізації ч. 6 ст. 284 КПК України та ч. 6 ст. 36 КПК України наявні певні неузгодження та неточності які дають можливість по-різному тлумачити норми та дане спричиняє відсутність єдності судової практики стосовно даного питання та більше того, часто стосовно даного питання відсутнє узгодження практики тлумачення даних норм українськими судами та ЄСПЛ.

Стосовно змін строків обчислення кримінального провадження визначено: – строки досудового розслідування, які обчислюються з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР до дня повідомлення особі про підозру і які в редакції Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» № 2617-VIII від 22 листопада 2018 року, становлять дванадцять місяців – у кримінальному провадженні щодо нетяжкого злочину та вісімнадцять місяців – у кримінальному провадженні щодо тяжкого або особливо тяжкого злочину[4].

– строки досудового розслідування, які обчислюються з дня повідомлення про підозру до дня звернення до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності або до дня ухвалення рішення про закриття кримінального провадження і які редакції того ж Закону України становлять сімдесят дві години – у разі повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку або затримання особи в порядку, передбаченому частиною 4 статті 298-2 КПК; двадцять діб – у разі повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку у випадках, якщо підозрюваний не визнає вину або необхідності проведення додаткових слідчих (розшукових) дій, або вчинення кримінального проступку неповнолітнім; один місяць – у разі повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку, якщо особою заявлено клопотання про проведення експертизи у випадку, передбаченому частиною 2 статті 298-4 КПК; два місяця з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні злочину [4].

Отже, Постановою Верховного Суду висловлено позицію стосовно питання обчислення строків досудового розслідування, у випадку коли кримінальне провадження було закрито за постановою слідчого, проте через певний проміжок часу прокурором вищого рівня дана постанова була скасована, та фактично відбулось відновлення стадії досудового розслідування. З даного питання Верховний Суд висловив позиція що повинно застосовуватися диференційований підхід.

«Так, якщо у кримінальному провадженні жодній особі не було повідомлено про підозру, Суд вважає, що, виходячи із завдань кримінального провадження, сформульованих у статті 2 КПК, а саме захисту особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, що є позитивним обов'язком Держави у світлі Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики Європейського суду з прав людини, а також обов'язку прокурора, слідчого вжити всіх передбачених законом заходів для встановлення події кримінального правопорушення та особи, яка його вчинила (стаття 25 КПК), у разі скасування прокурором відповідного рівня постанови про закриття кримінального провадження у зв'язку з її незаконністю та необґрунтованістю час між винесенням постанови про закриття та її скасуванням не включається у строки досудового розслідування за умови, якщо постанова про скасування постанови про закриття кримінального провадження винесена уповноваженим прокурором та у строки, встановлені КПК» [4].

В даному випадку в ч. 6 ст. 284 КПК України визначається, Прокурор протягом двадцяти днів з моменту отримання копії постанови має право її скасувати у зв'язку з незаконністю чи необґрунтованістю. Постанова слідчого, дізнавача про закриття кримінального провадження також може бути скасована прокурором за скаргою заявника, потерпілого, якщо така скарга подана протягом десяти днів з моменту отримання заявником, потерпілим копії постанови [2]. Звідси можна зробити висновок що, скасувати постанову слідчого у зв'язку з необґрунтованістю та незаконністю може лише виключно прокурор та в наявне обмеження в часі вказує що скасування постанови у зв'язку з необґрунтованістю та незаконністю можливе лише в межах 20-ти днів. Проте, ч. 6 ст. 36 КПК України передбачає серед повноважень прокурора є повноваження скасовувати незаконні та необґрунтовані постанови слідчих, проте, дана норма виступає як загальна та не містить конкретних проміжків часу так як до прикладу ч. 6 ст. 284 КПК України є спеціальною нормою та зазначає конкретний часові обмеження в 20 днів.

Постановою Верховного Суду визначено про те що, згідно з частиною 6 статті 36 КПК Генеральний прокурор, керівник обласної прокуратури, керівник окружної прокуратури, їх перші заступники та заступники при здійсненні нагляду за додержанням законів під час проведення досудового розслідування мають право скасовувати незаконні та необґрунтовані постанови слідчих та прокурорів нижчого рівня у межах строків досудового розслідування, передбачених статтею 219 цього Кодексу. Про скасування таких постанов повідомляється прокурор, який здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення відповідного досудового

розслідування. Скасування незаконних та необґрунтованих постанов детективів Національного антикорупційного бюро України та прокурорів Спеціалізованої антикорупційної прокуратури може бути здійснено Генеральним прокурором або особою, яка виконує його обов'язки, чи керівником Спеціалізованої антикорупційної прокуратури [4].

Отже, можна зробити висновок, про те що обмеження в часі, стосовно скасування постанови слідчого у зв'язку з необґрунтованістю та незаконністю, дане тлумачення дозволяє прокурору вищого рівня, в такому випадку, дане може спричинити зловживання процесуальними правами сторони обвинувачення, та як наслідок безпідставне поновлення строків досудового розслідування.

Дане не відповідає практиці ЄСПЛ, оскільки, про це свідчить позиція ЄСПЛ у справі «Іванов проти України» зазначено, що стаття 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод в кримінальному провадженні застосовується у такий спосіб, щоб особа, яку звинувачено, не залишалася тривалий час у стані невизначеності щодо своєї долі (пункт 71) [5]. Аналогічні позиції ЄСПЛ висловив у справах «Карт проти Туреччини» (пункт 68) [6], «Вемхофф проти Німеччини» (пункт 18) [7]. При цьому ЄСПЛ у справі «Іванов проти України» вказав, що період, який має братися до уваги повинен відраховуватися саме з порушення кримінальної справи проти особи (пункт 63).

Висновок. У зв'язку з проведеним аналізом практики застосування ч. 6 ст. 284 КПК України та ч. 6 ст. 36 КПК України. Описано найбільш поширені способи реалізації ч. 6 ст. 284 КПК України та ч. 6 ст. 36 КПК України. Проаналізовано практику застосування зазначених норм українськими судами та Європейським судом з прав людини, зазначено проблеми можливості зловживання прокурором вищого рівня вимог ч. 6 ст. 284 КПК за допомогою частини 6 ст. 36 КПК у кримінальних провадженнях, оскільки ч. 6 ст. 36 КПК України не містять часового обмеження та дає можливість прокурору вищого рівня скасовувати постанову слідчого у зв'язку з необґрунтованістю та незаконністю, що не відповідає практиці ЄСПЛ, як передбачено у вище зазначених рішеннях ЄСПЛ, а тим самим суперечить євроінтеграційним процесам України в частині імплементації норм українського законодавства та курсу який Україна обрала та закріпила в Конституції, а саме в Преамбулі Конституції України передбачено, «підключись про зміцнення громадянської злагоди на землі України та підтверджуючи європейську ідентичність Українського народу і незворотність європейського та євроатлантичного курсу України» [8].

Використана література:

1. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів: Закону України від 26.05.2021 №2147-VIII / Верховна Рада. *Відомості Верховної Ради України*.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р., № 4651-VI. Ст. 36, 284, 290, 291, 292, 293.
3. Н. Кусайкіна, Ю. Цибульник Сучасний тлумачний словник української мови/ URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Kusaikina_Nina/Suchasnyi_tlumachnyi_slovyk_ukrainskoi_movy/
4. Постанова Касаційного кримінального Верховного Суду справа № 367/1335/21, Київ, URL: <https://opendatabot.ua/court/110175762-7bb903c367ba6f3a00d984d1650d0cfc>
5. Рішення Європейського суду з прав людини Справа «Іванов проти України» Заява № 15007/02, 07.12.2006, Страсбург, URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_136#Text
6. Рішення Європейського суду з прав людини Справа «Карт проти Туреччини» № 28749/1, 10.12.2019, Страсбург, URL: <https://www.echr.com.ua/wp-content/uploads/2020/01/kavala-proti-turechhini-rishennia-espl.pdf>
7. Рішення Європейського суду з прав людини Справа «Вемхофф проти Німеччини» 7 № 2122/64 від 027.01.1968. Страсбург. URL: https://www.google.com/search?client=safari&rls=en&sxsrf=APwXEdfQUuE7OPs_NKjQJmr2LBcMyZxo2Q:1684758626708&q=%22ECJ%22+decision+Wemhoff+v.+Germany&sa=X&ved=2ahUKEwjGq-j79oj_AhUQAIAIHU2KDzsQ5t4CegQIBxAB
8. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. No 254к/96-ВР / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*.

References:

1. Verkhovna Rada of Ukraine (2021), Pro vnesennia zmin do Hospodarskoho protsesualnoho kodeksu Ukrainy, Tsyvilnoho protsesualnoho kodeksu Ukrainy, Kodeksu administratyvnoho sudochynstva Ukrainy ta inshykh zakonodavchykh aktiv [On amendments to the Economic Procedural Code of Ukraine, the Civil Procedural Code of Ukraine, the Code of Administrative Procedure of Ukraine and other legislative acts] Kyiv, *Law of Ukraine* [in Ukrainian].
2. Verkhovna Rada of Ukraine (2012), Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy vid [Criminal Procedure Code of Ukraine], Kyiv, Law of Ukrain, № 4651-VI. St. 36, 284, 290, 291, 292, 293. [in Ukrainian]
3. Kusaikina N. , Tsybulnyk Yu. Suchasnyi (2020), tлумachnyi slovnyk ukraïnskoi movy, [Modern explanatory dictionary of the Ukrainian language] [in Ukrainian].
4. Yevropeiskyi sud z prav liudyny, (2021), Postanova Kasatsiinoho kryminalnoho Verkhovnoho Sudu sprava № 367/1335/21, [Resolution of the Criminal Supreme Court of Cassation in case №. 367/1335/21], Strasburh [in Ukrainian]
5. Yevropeiskyi sud z prav liudyny, (2006) Rishennia Yevropeiskoho sudu z prav liudyny Sprava «Ivanov proty Ukrainy» Zaiava №15007/02, 07.12.2006, [Decision of the European Court of Human Rights Case "Ivanov v. Ukraine" Application No. 15007/02, 07.12.2006] [in Ukrainian]
6. Yevropeiskyi sud z prav liudyny (2019), Rishennia Yevropeiskoho sudu z prav liudyny Sprava «Kart proty Turechchyny» № 28749/1, 10.12.2019, [Decision of the European Court of Human Rights Case "Cart v. Turkey" № 28749/1, December 10, 2019] [in Ukrainian]
7. Yevropeiskyi sud z prav liudyny (1968), Rishennia Yevropeiskoho sudu z prav liudyny Sprava «Vemkhoff proty Nimechchyny» № 2122/64vid027.01.1968, [Decision of the European Court of Human Rights Case "Wemhoff v. Germany" № 2122/64 dated January 27, 1968] [in Ukrainian]
8. Verkhovna Rada of Ukraine (1996). Konstytutsiia Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 28 chervnia 1996 r. № 254k/96-VR [Constitution of Ukraine: Law of Ukraine dated June 28, 1996 No. 254k/96-BP], Kyiv, *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy* [in Ukrainian]

Khomliak O. Novels of criminal procedural law. Application practice part 6 art. 284 CPC of Ukraine and part 7. Article 36 of the CPC of Ukraine

The article examines the current problems of making changes to the Criminal Procedure Code of Ukraine in terms of the practice of applying Part 6 of Article 284 of the Criminal Procedure Code of Ukraine (hereinafter referred to as the Criminal Procedure Code of Ukraine) and Part 6 of Article 36 of the Criminal Procedure Code of Ukraine. The most common methods of implementation of Part 6 of Article 284 of the Criminal Code of Ukraine and Part 6 of Article 36 of the Criminal Code of Ukraine are described. The practice of applying the specified norms by Ukrainian courts and the European Court of Human Rights (hereinafter referred to as the ECtHR) was analyzed, and the problem of the prosecutor's non-compliance with the requirements of Part 6 of Art. 284 of the Criminal Procedure Code, and by prosecutors of the highest level – the requirements of part 6 of Art. 36 of the Criminal Procedure Code in criminal proceedings, the practice of criminal proceedings in which no person was informed of the suspicion before the cancellation of the decision to close the criminal proceedings was analyzed.

The issue of the state of research into the problems of the forms of termination of pre-trial detention is analyzed investigation in the science of criminal procedural law. The question of the forms of completion of the pre-trial investigation in criminal proceedings in practice based on the reports of the pre-trial investigation bodies under Art. 219 of the CCP, expired. A detailed linguistic explanation is provided regarding the terms "completion" and "end" of the pre-trial investigation. The positions of scientists who researched issues related to the forms of closing criminal proceedings are presented, based on the analysis of scientists, a separate definition of the form of closing criminal proceedings is given. Special attention is devoted to the study of a separate issue that is not regulated in the Criminal Procedure Code of Ukraine, namely the issue of calculating the terms of the pre-trial investigation, the positions of the Supreme Court and the ECHR are given on this issue. As a result of the conducted structural comprehensive, complete scientific analysis, the concept of types and forms of pre-trial investigation was defined.

Effective ways to solve problems regarding the establishment of specific limits of pre-trial investigation periods are indicated, and options for making changes to the Criminal Procedure Code of Ukraine regarding the calculation of pre-trial investigation periods and specification of Art. 284 of the CPC of Ukraine. The practice of the ECtHR is given, which strengthens the position highlighted in this article.

Key words: *forms of completion of pre-trial investigation, stage of pre-trial investigation, completion of pre-trial investigation, completion of pre-trial investigation, terms of pre-trial investigation, human rights, closure of criminal proceedings, calculation of terms of pre-trial investigation.*

УДК 343.9

DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series18.2023.39.11>

Хороновський О. І.

ВЗАЄМОДІЯ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ З ДЕРЖАВНИМИ ТА МІЖНАРОДНИМИ ПРАВООХОРОННИМИ ІНСТИТУЦІЯМИ У СФЕРІ ПРОТИДІЇ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНОЇ ОРГАНІЗОВАНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ

В статті розглянуто основні форми та принципи взаємодії Служби безпеки України з державними та міжнародними правоохоронними інституціями у сфері протидії транснаціональній організованій злочинності. Проведено аналіз нормативно-правових актів, які регламентують порядок взаємодії та координації між правоохоронними органами у вказаній сфері. Зазначено, що взаємодія Служби безпеки України з міжнародними інституціями за напрямком протидії транснаціональній організованій злочинності повинна будуватись через наступні механізми: нормативно-правовий, який передбачає гармонізацію національного законодавства із процесуальними нормами іноземних партнерів; економічний, що передбачає можливість співфінансування спільних операцій та заходів; управлінсько-організаційний, який передбачає наявність організаційної підпорядкованості та підзвітності; інформаційно-комунікаційний, який передбачає ознайомлювальну діяльність в Україні щодо функцій, ролі та призначення міжнародних інституцій; контрольний, що передбачає виявлення критичних точок діяльності та формування пропозицій щодо удосконалення як окремого механізму, так і державної політики у цьому напрямі в цілому. Крім того, виділено основні форми взаємодії Служби безпеки України з державними та міжнародними правоохоронними інституціями у сфері протидії транснаціональній організованій злочинності, зокрема: кримінально-процесуальна: передбачає реалізацію норм Кримінального процесуального кодексу України; внутрішньо-правова: застосування норм права, передбачених профільними законами та міжвідомчими наказами у сфері правоохоронної діяльності; міжнародно-правова: виконання вимог міжнародних договорів України, а також установчих актів та правил міжнародних правоохоронних організацій, членом яких є Україна; організаційно-консультативна: проведення спільних нарад, семінарів, конференцій з метою розробки положень для удосконалення діючого законодавства, планування загальностратегічних заходів.

Ключові слова: *взаємодія, координація, транснаціональна організована злочинність, Служба безпеки України, оперативно-розшукова діяльність, правоохоронні органи, оперативні підрозділи, міжнародні організації.*

Взаємодія, як найбільш організована і ефективна форма боротьби правоохоронних органів зі злочинністю, характеризується деякими основними властивостями. У зв'язку з цим вона розглядається як вищий ступінь консолідації сил і засобів правоохоронних і контролюючих органів, наділених законом відповідними повноваженнями (серед яких один з основних видів – взаємодія слідчого та оперативно-розшукових органів), у різних сполученнях участі залежно від виду злочину, що розслідується, складності завдань, які вирішуються, необхідності використання відповідних засобів, прийомів та методів [1, с. 172].

Основу такої взаємодії складає обов'язкова участь відповідних правоохоронних і контролюючих органів у розкритті злочинів із виділенням для цього необхідних, специфічних для кожного органу джерел інформації, сил і засобів. Так, Г.А. Матусовський зазначає, що така взаємодія не зводиться лише до обміну процесуальною, оперативно-розшуковою та іншою службовою інформацією, передбаченою відповідними законодавчими актами – тут йдеться також про реалізацію цієї інформації шляхом проведення спільних дій, обговорення отриманих результатів, планування подальших заходів, спрямованих на розкриття злочинів. «У боротьбі зі злочинністю, – продовжує Г.А. Матусовський, – правоохоронні органи становлять єдину систему. Однак єдність системи як основна вимога ефективної діяльності потребує оптимальної цілеспрямованості та узгодженості усіх її елементів, тобто структур різної відомчої приналежності та підпорядкованості... Вид системи взаємодії, що вивчається криміналістикою, відбиває лише частину системи: «слідчий – оперативно-розшукові органи» [2, с. 166].

Можна констатувати, що в основі взаємодії у сфері боротьби з транснаціональною організованою злочинністю закладено консолідацію сил та засобів всіх правоохоронних органів на національному та міжнародному рівнях для досягнення єдиної мети – протидії злочинності. Така взаємодія передбачає можливість взаємного впливу однієї сторони на іншу, що в свою чергу передбачає необхідність будувати їх поведінки відповідним, взаємовигідним чином.

Отже, взаємодію Служби безпеки України (далі – СБ України) з державними та міжнародними правоохоронними інституціями у сфері протидії транснаціональній організованій злочинності можна трактувати як спільну, взаємоузгоджену діяльність уповноважених національних та міжнародних суб'єктів, яка спрямована на боротьбу із зазначеним соціально-негативним явищем. Разом з тим, справедливим буде вказати, що взаємодія не є явищем самостійним, вона тісно пов'язана із координацією.

Координація – це забезпечення узгодженості дій усіх ланок управління, збереження, підтримка і вдосконалення режиму роботи підприємств (організацій) та забезпечення його безперервності і безперервності. Координація як функція менеджменту являє собою вид діяльності за погодженням та впорядкування зусиль, об'єднаних спільною метою і спільною діяльністю людей у виробничо-господарських організаціях, – учасників виконання того чи іншого завдання. Координація забезпечує взаємодію різних частин організації в інтересах виконання поставлених перед нею завдань. Координація конкретно визначає хто, що і коли робить, з ким і як взаємодіє, в якому порядку передає власні результати праці іншим учасникам діяльності і користується їхніми результатами [3].

Таким чином, ключовою відмінністю координації від взаємодії є те, що під час реалізації першої здійснюється керуючий вплив на суб'єктів, в той час як взаємодія передбачає здійснення спільної діяльності на засадах партнерства. Особливе значення взаємодії та координації СБ України у протидії транснаціональній організованій злочинності обумовлено рядом факторів:

– по-перше, СБ України являє собою системне утворення, та, разом із тим, виступає структурним елементом систем більш високого рівня, як то: міжнародний правопорядок, правоохоронна система, та система державних органів. І для того, щоб забезпечити злагоджене та ефективне функціонування даних систем, між їх елементами, структурними ланками мають бути забезпечені відповідні взаємозв'язки, через які вони надаватимуть допомогу один одному у вирішенні спільних завдань;

– по-друге, протидія транснаціональній організованій злочинності є надзвичайно складною та об'ємною роботою, ефективно виконання якої потребує об'єднання зусиль різних державних та міжнародних інституцій.

Загалом взаємодія СБ України з правоохоронними державними та міжнародними інституціями реалізується переважно в кримінально-процесуальній площині. Відповідно до статті 7 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» оперативні підрозділи СБ України зобов'язані:

– виконувати письмові доручення слідчого, вказівки прокурора та ухвали суду і запити повноважних державних органів, установ та організацій про проведення оперативно-розшукових заходів;

– виконувати у межах своєї компетенції запити правоохоронних органів інших держав або міжнародних правоохоронних організацій відповідно до законодавства України, міжнародних договорів України, а також установчих актів та правил міжнародних правоохоронних організацій, членом яких є Україна;

– здійснювати взаємодію між собою та іншими правоохоронними органами, в тому числі відповідними органами іноземних держав та міжнародних антитерористичних організацій, з метою швидкого і повного попередження, виявлення та припинення кримінальних правопорушень [4].

Також, згідно з Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність» оперативні підрозділи СБ України зобов'язані невідкладно направити зібрані матеріали, в яких зафіксовано фактичні дані про протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які

передбачена Кримінальним кодексом України, до відповідного органу досудового розслідування для початку та здійснення досудового розслідування в порядку, передбаченому Кримінальним процесуальним кодексом України.

Коректними, на наш погляд, є запропоновані Г.А. Матусовським форми взаємодії між слідчими та оперативно-розшуковими підрозділами, зокрема:

1) нормативно-правові, що впливають з положень Кримінального процесуального кодексу України, та законів, які регулюють діяльність правоохоронних органів;

2) організаційно-тактичні.

Перша форма взаємодії стосується питань:

– передачі слідчому матеріалів про виявлені шляхом оперативно-розшукових заходів ознаки злочину для вирішення питання про відкриття кримінального провадження;

– проведення слідчим процесуальних дій одночасно із здійсненням оперативним підрозділом узгоджених оперативних заходів;

– проведення оперативно-розшукових заходів по справі, в якій не встановлена особа, що вчинила злочин, після передачі цієї справи слідчому;

– виконання доручень слідчого щодо проведення розшукових дій;

– здійснення заходів щодо встановлення особи, яка підлягає притягненню як обвинувачений після припинення досудового слідства;

– отримання інформації та документів про операції, рахунки, внески, внутрішні та зовнішні економічні угоди фізичних і юридичних осіб.

Друга форма взаємодії стосується питань:

– спільної розробки версій і узгодженого планування слідчих дій та оперативно-розшукових заходів;

– організації слідчо-оперативних груп, до складу яких входять слідчі та оперативні працівники [5, с. 75].

Забезпечення ефективної взаємодії між правоохоронними органами є неможливим без належної нормативно-правової бази. На сьогодні існує декілька нормативно-правових актів, які регламентують порядок взаємодії та координації СБ України з іншими правоохоронними органами, зокрема це:

– наказ Міністерства внутрішніх справ (далі – МВС) та СБ України «Про затвердження Інструкції про взаємодію правоохоронних органів у сфері боротьби з організованою злочинністю» від 10.06.2011 № 317/235. Ця Інструкція визначає порядок взаємодії підрозділів МВС та СБ України під час виконання покладених на них законодавством завдань у сфері боротьби з організованою злочинністю. До напрямків такої взаємодії віднесено:

1) стратегічний – організація реалізації державної політики у сфері боротьби з організованою злочинністю, усунення причин і умов її існування, удосконалення правової бази боротьби з організованою злочинністю;

2) тактичний – виявлення, документування й припинення діяльності організованих злочинних груп, злочинних організацій, попередження, розкриття й розслідування вчинених ними злочинів, розшук, затримання учасників організованих злочинних формувань, відшкодування збитків державі, фізичним та юридичним особам.

Підготовка спільних заходів передбачає: здійснення оперативно-розшукових та інших заходів, спрямованих на перевірку наявної інформації стосовно організованих злочинних груп та злочинних організацій, документування їх протиправної діяльності, відпрацювання економічного підґрунтя та зв'язків; створення спільних оперативних груп для здійснення необхідних оперативно-розшукових заходів; вивчення можливої тактики дій учасників злочинних угруповань та розроблення відповідних заходів протидії, зокрема організації безпеки особового складу, задіяного для участі у проведенні спеціальних операцій; проведення спільних нарад, розроблення й уточнення планів спеціальних операцій; проведення спільних рекогносцировок місцевості і об'єктів у районах ймовірних дій, розстановка особового складу та забезпечення функціонування органів управління [6].

Зазначений нормативно-правовий акт можна оцінити з позитивного боку, адже окрім зазначеного вище, ним також передбачено: форми взаємодії; основні принципи та рівні взаємодії;

порядок обміну інформацією між спеціальними підрозділами. Втім, як недолік слід відзначити декілька негативних моментів: по-перше, Інструкція передбачає, що «за потреби з метою планування й координації дій задіяних сил та засобів у районах проведення спільних заходів створюються спільні оперативні штаби». Втім, такий підхід, на нашу думку, є недостатньо ефективним та не дасть бажаного результату. А тому в Інструкції варто було передбачити конкретний орган, який буде виступати в якості координаційного центру, і ним має стати саме СБ України. По-друге, не розкритим є питання матеріально-технічного та фінансового забезпечення відповідної взаємодії. По-третє, не визначено межі юридичної відповідальності сторін взаємодії;

– наказ МВС та СБ України «Про взаємодію Служби безпеки України та Міністерства внутрішніх справ України в питанні розшуку осіб» від 03.05.2012 № 169/391 [7]. Вказаним нормативно-правовим актом регламентується порядок дій оперативних підрозділів СБ України при здійсненні державного та міждержавного розшуку;

– наказ Генеральної прокуратури, МВС, СБ України, Державної податкової служби України, Міністерства оборони України, Державної митної служби України, Державної прикордонної служби України, Державної пенітенціарної служби України «Про затвердження Положення «Про координацію діяльності правоохоронних органів по боротьбі із злочинністю та корупцією» від 26.04.2012 № 43/375/166/353/284/241/290/236. Відповідно до вказаного наказу завданнями координації є: визначення основних напрямів запобігання і протидії злочинності та корупції на основі аналізу їх структури, динаміки та прогнозування тенденцій розвитку цих негативних явищ; розробка, узгодження і виконання спільних заходів, спрямованих на своєчасне виявлення, розкриття, припинення та попередження злочинних і корупційних проявів, усунення причин та умов, що їм сприяли; підготовка пропозицій з удосконалення законодавства, спрямованих на підвищення ефективності правоохоронної діяльності, протидії злочинності та корупції [8]. Незважаючи на те, що окремі суб'єкти цього наказу (Генеральна прокуратура та Державна пенітенціарна служба України) є ліквідованими, норми цього нормативно-правового акту залишаються все ще чинними та становлять певну юридичну базу для координації заходів правоохоронних органів за вказаним напрямком.

Серед основних міжнародних правоохоронних організацій, з якими взаємодіє СБ України з питань протидії транснаціональній організованій злочинності є INTERPOL (Інтерпол) та EUROPOL (Європол).

Правову базу взаємодії СБ України з INTERPOL (Інтерпол) становить спільний наказ МВС, Офісу Генерального прокурора, Національного антикорупційного бюро України, СБ України, Державного бюро розслідувань, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України «Про затвердження Інструкції про порядок використання правоохоронними органами України інформаційної системи Міжнародної організації кримінальної поліції – Інтерпол» від 17.08.2020 № 613/380/93/228/414/510/2801/5 [9]. Згідно з вказаним наказом, структурні підрозділи СБ України надсилають запити/звернення уповноваженому підрозділу (структурний підрозділ центрального органу управління поліції, який забезпечує реалізацію повноважень Національної поліції України із здійснення представництва та виконання зобов'язань України в Інтерполі та повноважень Національної поліції України як Національного центрального бюро Інтерполу) з наступних питань:

– установлення місцезнаходження осіб, які розшукуються, з метою їх затримання, арешту, обмеження свободи пересування та подальшої видачі (екстрадиції);

– установлення місцезнаходження осіб чи об'єктів, що становлять інтерес для правоохоронних органів України чи інших держав-членів Інтерполу;

– надання чи отримання інформації, що стосується розслідування злочинів, кримінального минулого або злочинної діяльності осіб;

– надання чи отримання інформації з метою попередження про осіб, події, об'єкти, способи вчинення злочинів, що становлять реальну загрозу публічній безпеці та порядку й можуть завдати істотної шкоди майну чи громадянам;

– ідентифікація осіб чи невпізнаних трупів;

- проведення криміналістичних досліджень;
- надання чи отримання інформації з питань публічної безпеки і порядку;
- ідентифікація загроз, організованих груп та злочинних організацій, тенденцій розвитку злочинності;
- обмін досвідом з питань боротьби із злочинністю та правоохоронної діяльності [9].

Взаємодія СБ України з EUROPOL (Європол) здійснюється через офіцерів зв'язку центрального органу управління поліції, який забезпечує реалізацію повноважень Національної поліції України як Національного контактного пункту Європолу в Україні відповідно до наказу МВС від 29.10.2019 № 905 «Про затвердження Порядку направлення офіцерів зв'язку до Європейського поліцейського офісу» [10]. У даному випадку отримання на запит інформації, обмін даними, планування та проведення заходів за участі EUROPOL (Європол) відбувається шляхом безпосереднього контакту з відповідним офіцером зв'язку.

Зазначимо, що взаємодія СБ України з міжнародними інституціями за напрямком протидії транснаціональній організованій злочинності, на наше переконання, повинна будуватись через наступні механізми:

- нормативно-правовий, який передбачає гармонізацію національного законодавства із процесуальними нормами іноземних партнерів;
- економічний, що передбачає можливість співфінансування спільних операцій та заходів;
- управлінсько-організаційний, який передбачає наявність організаційної підпорядкованості та підзвітності;
- інформаційно-комунікаційний, який передбачає ознайомлювальну діяльність в Україні щодо функцій, ролі та призначення міжнародних інституцій;
- контрольний, що передбачає виявлення критичних точок діяльності та формування пропозицій щодо удосконалення як окремого механізму, так і державної політики у цьому напрямі в цілому.

Підсумовуючи, виділимо основні форми взаємодії СБ України з державними та міжнародними правоохоронними інституціями у сфері протидії діяльності транснаціональних організованих злочинних угруповань на шкоду економічним інтересам держави, зокрема:

- кримінально-процесуальна: передбачає реалізацію норм Кримінального процесуального кодексу України;
- внутрішньо-правова: застосування норм права, передбачених профільними законами та міжвідомчими наказами у сфері правоохоронної діяльності;
- міжнародно-правова: виконання вимог міжнародних договорів України, а також установчих актів та правил міжнародних правоохоронних організацій, членом яких є Україна;
- організаційно-консультативна: проведення спільних нарад, семінарів, конференцій з метою розробки положень для удосконалення діючого законодавства, планування загально-стратегічних заходів.

Зробимо висновок, що результати різноманітних досліджень засвідчують, що в основу співробітництва СБ України з державними та міжнародними правоохоронними інституціями у сфері протидії транснаціональній організованій злочинності покладено напрацьовану та зумовлену певними традиціями (стереотипами, досвідом тощо) практику. При цьому, взаємодія здійснюється у поєднанні багатогранної та двосторонньої засад діяльності вказаних суб'єктів, які доповнюють одна одну.

Використана література:

1. Шепітько В. Ю. Криміналістика. Криміналістична тактика і методика розслідування злочинів : підручник / за ред. В. Ю. Шепітька. Харків : Право, 1998. 376 с.
2. Матусовський Г. А. Ситуаційний підхід до розслідування злочинів. Криміналістика. *Криміналістична тактика та методика* : підруч. для вузів. Харків, 1998. С. 165–170.
3. Менеджмент організацій : навч. посіб. для студентів-магістрів галузі знань 07 «Управління та адміністрування» спеціальності 073 «Менеджмент» спеціалізації «Менеджмент і бізнес-адміністрування» / упоряд. Л. Довгань, І. Малик, Г. Мохонько, М. Шкробот. Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2017. 271 с.

4. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18.02.1992 № 2135-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text> (дата звернення 03.02.2023).
5. Матусовський Г. А. Основи взаємодії та інформаційного забезпечення в методиці розслідування злочинів. *Криміналістика* : навч. посіб. Київ : Ін Юре, 2001. 393 с.
6. Про затвердження Інструкції про взаємодію правоохоронних органів у сфері боротьби з організованою злочинністю : Наказ Міністерства внутрішніх справ України та Центрального управління Служби безпеки України від 10.06.2011 № 317/235. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0822-11#Text> (дата звернення 11.05.2023).
7. Про взаємодію Служби безпеки України та Міністерства внутрішніх справ України в питанні розшуку осіб : наказ Міністерства внутрішніх справ України та СБ України від 03.05.2012 № 169/391. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0804-12#Text> (дата звернення 11.05.2023).
8. Про координацію діяльності правоохоронних органів по боротьбі із злочинністю та корупцією : наказ Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, СБ України, Державної податкової служби України, Міністерства оборони України, Державної митної служби України, Державної прикордонної служби України, Державної пенітенціарної служби України від 26.04.2012 №43/375/166/353/284/241/290/236. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0043900-12#Text> (дата звернення 11.05.2023).
9. Про затвердження Інструкції про порядок використання правоохоронними органами України інформаційної системи Міжнародної організації кримінальної поліції – Інтерпол : Наказ Міністерства внутрішніх справ України, Офісу Генерального прокурора, Національного антикорупційного бюро України, СБ України, Державного бюро розслідувань, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 17.08.2020 № 613/380/93/228/414/510/2801/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0849-20#Text> (дата звернення 11.05.2023).
10. Про затвердження Порядку направлення офіцерів зв'язку до Європейського поліцейського офісу : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 29.10.2019 № 905. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1158-19#Text> (дата звернення 11.05.2023).

References:

1. Shepitko V. Yu. (1998). *Kryminalistyka. Kryminalistychna taktyka i metodyka rozsliduvannia zlochyniv* [Criminalistics. Forensic tactics and methods of crime investigation]. Kharkiv : Pravo, 376 p. [in Ukrainian].
2. Matusovskyi H. A. (1998) Sytuatsiinyi pidkhid do rozsliduvannia zlochyniv. [Situational approach to crime investigation] *Kryminalistyka. Kryminalistychna taktyka ta metodyka*. Kharkiv, P. 165–170. [in Ukrainian].
3. Dovhan L., Malyk I., Mokhonko H., Shkrobot M. (2017). *Menedzhment orhanizatsii* [Management of Organizations]. Kyiv : KPI im. Ihoria Sikorskoho, 2017. 271 p. [in Ukrainian].
4. Verkhovna Rada of Ukraine (1992). *Zakon Ukrainy «Pro operatyvno-rozshukovu diialnist» vid 18.02.1992 № 2135-XII* [The Law of Ukraine «On Operational-Investigative Activities» of February 18, 1992 № 2135-XII]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text> [in Ukrainian].
5. Matusovskyi H. A. (2001). *Osnovy vzaiemodii ta informatsiinoho zabezpechennia v metodytsi rozsliduvannia zlochyniv. Kryminalistyka* [Basics of interaction and information support in the methodology of crime investigation. Criminalistics]. Kyiv : In Yure, 2001. 393 p. [in Ukrainian].
6. *Ministerstvo vnutrishnikh sprav Ukrainy ta Tsentralne upravlinnia Sluzhby bezpeky Ukrainy* (2011). *Nakaz «Pro zatverdzhennia Instruktсии pro vzaiemodiiu pravookhoronnykh orhaniv u sferi borotby z orhanizovanoi zlochynnistiu» vid 10.06.2011 № 317/235* [Order «On the approval of the Instructions on the interaction of law enforcement agencies in the fight against organized crime» of June 10, 2011 № 317/235]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0822-11#Text> [in Ukrainian].
7. *Ministerstvo vnutrishnikh sprav Ukrainy ta Sluzhba bezpeky Ukrainy* (2012). *Nakaz «Pro vzaiemodiiu Sluzhby bezpeky Ukrainy ta Ministerstva vnutrishnikh sprav Ukrainy v pytanni rozshuku osib» vid 03.05.2012 № 169/391* [Order «On the interaction of the Security Service of Ukraine and the Ministry of Internal Affairs of Ukraine in the matter of searching for persons» of March 5, 2012 № 169/391]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0804-12#Text> [in Ukrainian].
8. *Heneralna prokuratura Ukrainy, Ministerstvo vnutrishnikh sprav Ukrainy, Sluzhba bezpeky Ukrainy, Derzhavna podatkova sluzhba Ukrainy, Ministerstvo obrony Ukrainy, Derzhavna mytna sluzhba Ukrainy, Derzhavna prykordonna sluzhba Ukrainy, Derzhavna penitentsiarna sluzhba Ukrainy* (2012). *Nakaz «Pro koordynatsiiu diialnosti pravookhoronnykh orhaniv po borotbi iz zlochynnistiu ta*

- koruptsiiei» vid 26.04.2012 №43/375/166/353/284/241/290/236 [Order «On coordinating the activities of law enforcement agencies in the fight against crime and corruption» of April 26, 2012 № 43/375/166/353/284/241/290/236]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0043900-12#Text> [in Ukrainian].
9. Ministerstvo vnutrishnikh sprav Ukrainy, Ofis Heneralnoho prokurora, Natsionalne antykoruptsiine biuro Ukrainy, Sluzhba bezpeky Ukrainy, Derzhavne biuro rozsliduvan, Ministerstvo finansiv Ukrainy, Ministerstvo yustytsii Ukrainy (2020). Nakaz «Pro zatverdzhennia Instruksii pro poriadok vykorystannia pravookhoronnykh orhanamy Ukrainy informatsiinoi systemy Mizhnarodnoi orhanizatsii kryminalnoi politsii – Interpol» vid 17.08.2020 № 613/380/93/228/414/510/2801/5 [Order «On the approval of the Instructions on the procedure for the use by law enforcement agencies of Ukraine of the information system of the International Criminal Police Organization – Interpol» of August 17, 2020 № 613/380/93/228/414/510/2801/5]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0849-20#Text> [in Ukrainian].
 10. Ministerstvo vnutrishnikh sprav Ukrainy (2019). Nakaz «Pro zatverdzhennia Poriadku napravlennia ofitseriv zviazku do Yevropeiskoho politseiskoho ofisu» vid 29.10.2019 № 905 [Order «On approval of the Procedure for sending liaison officers to the European Police Office» of October 29, 2019 № 905]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1158-19#Text> [in Ukrainian].

Khoronovskyi O. Interaction of the Security service of Ukraine with state and international law enforcement institutions in the field of combating transnational organized crime

The article examines the main forms and principles of interaction of the Security Service of Ukraine with state and international law enforcement institutions in the field of combating transnational organized crime. An analysis of legal acts regulating the order of interaction and coordination between law enforcement agencies in the specified area was carried out. It is noted that the interaction of the Security Service of Ukraine with international institutions in the direction of countering transnational organized crime should be built through the following mechanisms: normative and legal, which provides for the harmonization of national legislation with the procedural norms of foreign partners; economic, which provides for the possibility of co-financing joint operations and activities; managerial and organizational, which assumes the presence of organizational subordination and accountability; informational and communicative, which provides for familiarization activities in Ukraine regarding the functions, role and purpose of international institutions; control, which involves the identification of critical points of activity and the formulation of proposals for the improvement of both a separate mechanism and state policy in this direction as a whole. In addition, the main forms of interaction of the Security Service of Ukraine with state and international law enforcement institutions in the field of combating transnational organized crime are highlighted, in particular: criminal-procedural: provides for the implementation of the norms of the Criminal Procedure Code of Ukraine; internal-legal: application of legal norms provided for by specific laws and interdepartmental orders in the field of law enforcement; international legal: fulfillment of the requirements of international treaties of Ukraine, as well as the founding acts and rules of international law enforcement organizations, of which Ukraine is a member; organizational and advisory: holding joint meetings, seminars, conferences with the aim of developing provisions for improving the current legislation, planning general strategic measures.

Key words: *interaction, coordination, transnational organized crime, Security Service of Ukraine, operational and investigative activities, law enforcement agencies, operational units, international organizations.*

УДК 341

DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series18.2023.39.12>

Яковюк І. В., Маринів І. І., Товстан Ю. О.

РЕФОРМА ПАТЕНТНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ: ВЕКТОРИ ВИКОНАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ В СФЕРІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Реформування патентного законодавства України здійснюється із акцентуванням зусиль на гармонізації із законодавством ЄС. Новели законодавства впроваджують низку таких довгоочікуваних інструментів, які наближають патентну охорону в Україні до системи, яка функціонує в ЄС. Вектор розвитку нормативно-правової бази України беззаперечно пов'язаний із приведенням положень актів різних галузей права та законодавства у сфері інтелектуальної власності у відповідність до зобов'язань щодо захисту прав інтелектуальної власності, взятих Україною за Угодою про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони.

Стаття зосереджується на загальному огляді розвитку українського патентного законодавства від його зародження після становлення української незалежності до періоду реформ, розроблення та запровадження нового законодавства, і власне гармонізації українського законодавства із правом Європейського Союзу. Розглянуто також інституційні новели, серед них Український національний офіс інтелектуальної власності та інновацій, його запровадження та функції.

Крім того, стаття аналізує Закони України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реформи патентного законодавства» та «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення захисту прав інтелектуальної власності», їхній зміст та відповідність законодавчій базі Європейського Союзу. Обидва закони містять важливі зміни, деякі із них доволі довгоочікувані та покликані розв'язати проблеми, що негативно впливали на розвиток науки та промисловості в Україні роками раніше.

Поступ національного законодавства щодо патентного права критично важливий для приваблення інвестицій та економічного розвитку країни, тому тематика дослідження проблем та досягнень у цій сфері крізь призму Угоди про асоціацію та вимог, поставлених перед нами європейським курсом України, залишаються актуальними для сьогодення.

Ключові слова: патентна охорона в Україні, інтелектуальна власність, адаптація законодавства, Угода про Асоціацію, європейський курс розвитку, реформа законодавства, інновації, наука.

Вступ. Український шлях до вступу до Європейського Союзу розпочався у 2014 році із ухваленням Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (далі – Угода про асоціацію) [1]. Цей історичний вибір було зафіксовано у Конституції України, у якій зазначається про «європейську ідентичність і незворотність європейського та євроатлантичного курсу України» [2]. Упродовж восьми років Україна крок за кроком здійснювала необхідні реформи у відповідності зі взятими на себе зобов'язаннями разом із підписанням Угоди про асоціацію, і зрештою отримала статус держави-кандидата у важких умовах повномасштабного вторгнення російської федерації. Надання статусу держави-кандидата на вступ до ЄС стало не лише формальним етапом в економічному та політичному зближенні України з державами-членами ЄС, а й геополітичним сигналом, який означав, що як Україна вибрала боротися за свій Європейський шлях, так і ЄС, зрештою, обрав Україну [3].

Кожен процес вступу тієї чи іншої держави до ЄС має свої специфічні характеристики та наділений індивідуальним характером. Для України шлях до ЄС виявився без сумніву винятковим та характеризується прискореною можливістю вступу. Крім того, здійснюючи реформування законодавства з одного боку, Україна перебувала у турбулентному стані приглушеної боротьби із російськими військами та їхніми найманцями у Донецькій та Луганській областях і на півострові Крим. Збройні протистояння не стали перешкодою для ефективної роботи над виконанням вимог Угоди про асоціацію щодо наближення законодавства, адже напрямок на її імплементацію було остаточно визначено ще взимку 2013–2014 років, коли тисячі людей

спільно висловили своє бажання об'єднатися із Європейським Союзом, тому що саме ця організація репрезентує цінності, що важливі для України: воля, повага до людської гідності, демократія, рівність, високі стандарти дотримання прав людини. Ціннісний вибір витримав випробування пандемією коронавірусу, а згодом важкими місяцями зими та весни 2022 року, коли понад усе Україна продовжувала боротися за своє існування і своє майбутнє, яке її громадяни бачать у Європейському Союзі.

Станом на 26 серпня 2022 року ЄС відзначив важливі кроки, що дозволяють Україні перейти до нового етапу процедури європейської інтеграції. Серед них ухвалення важливих законів у сфері правосуддя, верховенства права та боротьби з корупцією, реформа державного управління, зміни в енергетичній сфері тощо. У тому числі, вагоме значення приділяється реформуванню сфери інтелектуальної власності, у якій України має значні успіхи. Українським урядом було запущено «Пульс угоди», вебсайт із моніторингу реалізації плану заходів виконання угоди. Моніторинг демонструє, що у сфері інтелектуальної власності прогрес виконання задач становить 94%, у сфері промислової власності – 100% майже у всіх пунктах, у захисті прав інтелектуальної власності – 40%, в охороні біотехнологічних винаходів та промислових зразках – 100%, в охороні торговельних марок – 100%, у захисті географічних позначень – 100% за винятком одного пункту [4].

Сфера охорони інтелектуальної власності загалом та патентування зокрема критично необхідні задля заохочення та захисту винахідницької діяльності, що у свою чергу позитивно сприяє розвитку економіки, конкурентоспроможності України та зберігає людський потенціал у країні, де їхні права можуть бути ефективно реалізовані та захищені у разі порушення. Україна взяла напрямок на високотехнологічний розвиток, привабливий для інвесторів, тому становлення та функціонування ефективної системи охорони інтелектуальної власності важливі задля розвитку інноваційного ресурсу України, розвитку підприємницької діяльності та загального розвитку України як конкурентоспроможного партнера.

Матеріали та методи. Підґрунтя методології цього дослідження становить комплексний підхід до аналізу й сутності патентної охорони, особливостей її становлення в Україні як незалежній та суверенній державі, аналіз наближення та адаптації українського законодавства до законодавства ЄС, який полягає у застосуванні філософських підходів, загальнонаукових і спеціальнонаукових, а також, власне, правових методів.

У дослідженні знайшов своє застосування діалектичний підхід, який використовувався на всіх етапах викладення матеріалу з метою з'ясування суті таких категорій, як патентна охорона, її сутність і призначення, історичні передумови і сучасний стан функціонування в Україні і ЄС, їх взаємопов'язаності, взаємообумовленості та взаємного впливу.

Також при написанні статті використано системний і структурнофункціональний методи, логічний – для аналізу відповідних понять і категорій, формулювання висновків, історичний – у процесі звернення до генезису предмета дослідження, порівняльноправовий та метод теоретичного моделювання й інші традиційні для юриспруденції методи.

Результати та обговорення.

1. Становлення системи патентної охорони в Україні

Розвиток патентного законодавства України розпочинається із моменту розпаду СРСР і теоретично поділяється на такі етапи:

1) 1991–2004 рр. – початковий етап розвитку законодавства щодо об'єктів промислової власності; характеризується тим, що саме тоді були закладені основи законодавства та ухвалені ключові акти у цій сфері;

2) 2004–2014 рр. – подальший розвиток, що відзначається певною стагнацією та відставанням норм від реального стану правових відносин;

3) 2014 р. та до нині – період гармонізації українського законодавства із нормами права ЄС;

Потреба у негайній розробці законодавства щодо промислової власності виникла відразу після розпаду СРСР, де право на патенти практично ніяк не регулювалося у зв'язку із відсутністю функціонування ринкової економіки. Найперші акти незалежної України у цій сфері було ухвалено у 1993 році, а саме ЗУ «Про охорону прав на промислові зразки», «Про

охорону прав на винаходи і корисні моделі», «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг». До сьогодні у частині регулювання правового режиму раціоналізаторських пропозицій дійсно також Тимчасове положення про правову охорону об'єктів промислової власності та раціоналізаторських пропозицій. Пізніше нормативно-правові акти уточнювалися та доповнювалися новими нормами, такими як, наприклад, розмежування прав та компетенцій Укрпатенту та Установи [5, с. 8].

Значною подією, а також початком другого етапу розвитку законодавства щодо охорони промислової власності вважається ухвалення нового Цивільного кодексу. У Цивільному кодексі праву інтелектуальної власності присвячена четверта книга, де зазначено низку важливих норм, які регулюють патентне право, як-от визначення його об'єктів (винахід, корисна модель, комерційна таємниця, промисловий зразок тощо), особистих майнових та немайнових прав. Там же розділено поняття права інтелектуальної власності та права власності на речі [6].

Період до підписання Угоди про асоціацію характеризується відставанням законодавства від розвитку відносин у сфері винахідництва та відсутністю регулювання деяких важливих аспектів, як-от охорона патентів від патентного тролінгу [7].

Від 2014 року і до сьогодні Україна працює над реформуванням інституційної системи патентної охорони, судового захисту, наближує термінологію до тієї, яка визначена актами ЄС тощо.

Зокрема, Угода про асоціацію містить Частину III, що регулює інтелектуальну власність, до якої входить патентне право. Угода містить положення щодо патентів, охорони винаходів у галузі біотехнологій, про промислові зразки, географічні зазначення, фірмові найменування, торговельні марки, інтегральні мікросхеми, а також статтю 252 про співробітництво, де зазначено, що сторони обмінюються інформацією щодо захисту прав інтелектуальної власності, статтю 158 про передачу технологій тощо [1]. Україна взяла на себе зобов'язання реформувати патентне законодавство у відповідності із положеннями цієї Угоди та актами ЄС, а саме: посилити охорону і захист прав у сфері винахідництва та патентів, запровадити систему реєстрації торговельних марок, встановити чіткий обсяг захисту географічних найменувань та вжити ряд заходів щодо запобігання порушенню та зловживанню правом інтелектуальної власності тощо.

Загалом, в Угоді захисту прав інтелектуальної власності присвячена значна частина розділів та статей, що свідчить про важливість реформ, спрямованих на зближення українського законодавства із законодавством ЄС у сфері захисту патентних прав.

2. Реформування інституційної системи патентної охорони в Україні

Сьогодні система охорони патентних прав в Україні включає в себе низку нормативно-правових актів та інституцій. Серед них найвагомішими є Паризька конвенція про охорону промислової власності від 20 березня 1883 року та національні акти: ЗУ «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі», «Про охорону прав на промислової зразки», «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг», «Про правову охорону географічних значень», «Про охорону прав на компонування напівпровідникових виробів». На основі цих законів та інших актів здійснює свої повноваження Український національний офіс інтелектуальної власності та інновацій, про який докладніше йтиметься нижче.

Як зазначено на сайті Міністерства економіки України, реформування зі зближенням із європейським законодавством передбачає три етапи: перший зі внесення змін до законодавства з метою виконання вимог Угоди про асоціацію, другий з метою отримання статусу кандидата на членство у Європейському Союзі та третій із продовженням реформування законодавства у сфері інтелектуальної власності з урахуванням розвитку європейського законодавства [9].

У рамках реформи було посилено захист та охорону прав на торговельні марки та промислові зразки, винаходи та корисні моделі, географічні значення, компонування напівпровідникових виробів. Було введено норми проти зловживання правами інтелектуальної власності, про посилення санкцій за порушення прав, встановлено нові вимоги щодо заявки на реєстрацію географічних найменувань та надано нове визначення деяким термінам.

У 2019 році було презентовано проєкт Національної стратегії розвитку сфери інтелектуальної власності в Україні на період 2020–2025 роки, в якому було наголошено, зокрема, на необхідності інституційного реформування сфери інтелектуальної власності [7]. Підготовка Стратегії в Україні відбувалася спільно зі Всесвітньою організацією інтелектуальної власності

(далі – ВОІВ), відповідно до Програми співробітництва між Міністерством економічного розвитку і торгівлі України та ВОІВ на 2018–2019 роки.

16 червня 2020 року Верховна Рада України прийняла Закон України №703-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення національного органу інтелектуальної власності», який набрав чинності 14 жовтня 2020 року. [10]

Законом була запроваджена дворівнева система правової охорони інтелектуальної власності в Україні. Система передбачала створення Національного органу інтелектуальної власності України (далі – НОІВ) – державної організації, що здійснюватиме повноваження у сфері інтелектуальної власності і матиме право представляти Україну в міжнародних та регіональних організаціях, виконуватиме окремі публічні функції (владні повноваження) з реалізації державної політики (наприклад, видачу охоронних документів на об'єкти права інтелектуальної власності), забезпечуватиме формування та реалізуватиме державну політику у сфері інтелектуальної власності, який би підпорядковувався Міністерству розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України.

Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 13 жовтня 2020 р. № 1267-р «Про Національний орган інтелектуальної власності» було встановлено, що на виконання Закону України від 16 червня 2020 р. № 703-IX «Про внесення змін до деяких законів України щодо створення національного органу інтелектуальної власності» визначено, що державне підприємство «Український інститут інтелектуальної власності» виконує функції Національного органу інтелектуальної власності. Міністерство економіки до 30 вересня 2021 р. мало забезпечити внесення змін до Статуту державного підприємства «Український інститут інтелектуальної власності» у зв'язку з виконанням ним функцій Національного органу інтелектуальної власності [11].

Розпорядження набрало чинності одночасно із Законом України від 16 червня 2020 р. № 703-IX «Про внесення змін до деяких законів України щодо створення національного органу інтелектуальної власності», але втратило чинність на підставі розпорядження Кабінету Міністрів України № 943-р від 28.10.2022 «Про деякі питання Національного органу інтелектуальної власності». Ним було визначено, що державне підприємство «Український національний офіс інтелектуальної власності та інновацій» виконує функції Національного органу інтелектуальної власності.

Серед його функцій: приймання заявок, проведення їх експертизи та прийняття рішень щодо них, опублікування офіційних відомостей про об'єкти інтелектуальної власності та про подані заявки на торговельні марки, здійснення державної реєстрації винаходів, видача патентів на них, визнання недійсними прав на винаходи, ведення державних реєстрів, здійснення функції «Національного відомства» та «Відомства», передбачених Гаазьким і Женевським актами до Гаазької угоди про міжнародну реєстрацію промислових зразків.

Загалом, зміни можна охарактеризувати як такі, що відповідають зобов'язанням України щодо Угоди про асоціацію та позитивно впливають на стан патентного законодавства, що у свою чергу сприяє подальшому розвитку винахідництва та інновацій, необхідних для здорової економіки.

3. Імплементация законодавства ЄС: Закон 816-IX від 21.07.2020

У процесі наближення законодавства України до законодавства ЄС, частиною реформи стало посилення охорони і захисту прав інтелектуальної власності на винаходи і корисні моделі, а саме введено норми, спрямовані на протидію зловживанню правами інтелектуальної власності шляхом надання права будь-якій особі заперечувати проти заявок на винаходи після їх публікації, запроваджується можливість визнання недійсними прав на винаходи і корисні моделі в адміністративному порядку в Апеляційній палаті.

Саме про це йдеться в Законі України від 21.07.2020 № 816-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реформи патентного законодавства». [10]

Законом передбачається імплементация вимог статей 219-223 Угоди про асоціацію, а також положень Директиви 98/44/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 06.07.1998 про правову охорону біотехнологічних винаходів, Регламенту (ЄС) № 469/2009 Європейського Парламенту та Ради від 06.05.2009 про сертифікати додаткової охорони для медичних продуктів,

Регламенту (ЄС) № 2019/933 Європейського Парламенту та Ради від 20.05.2019 про внесення змін до Регламенту (ЄС) 469/2009 щодо сертифікатів додаткової охорони для медичних продуктів, Регламенту (ЄС) № 1901/2006 Європейського Парламенту та Ради від 12.12.2006 про медичні продукти для педіатричного використання, Директиви 2001/83/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 06.11.2001 про звід законів Спільноти щодо лікарських засобів для людини.

Закон розширює перелік об'єктів, що не підпадатимуть під правову охорону, надає можливість подати заявку в електронній формі, подати проти заявки вмотивоване заперечення протягом шести місяців від дати публікації відомостей про заявку, визнати права на винахід недійсними в адміністративному порядку (процедура «post-grant opposition»). Проект закону пропонує деякі зміни до правової охорони корисних моделей зі збереженням швидкого припинення патенту та можливістю протидіяти діяльності власників «тролінгових» патентів за допомогою процедури визнання прав недійсними в Апеляційній палаті. Крім того, норми закону спрямовані і на боротьбу із «вічнозеленими» патентами (тобто патентуванням фактично загальновідомих діючих речовин або незначних змін у, наприклад, формі пігулок, задля збереження монополії на фармакологічному ринку та, як наслідок, завищення цін на ліки). Ці та інші запропоновані зміни повинні ефективно підтримати досягнення високого рівня охорони прав на винаходи та корисні моделі та виконання зобов'язань України за Угодою про асоціацію, а також покращити стан ринку фармакології та пришвидшити розвиток винахідницької діяльності.

Згідно із висновком комітету Верховної Ради України з питань інтеграції України з Європейським Союзом, законопроект в цілому не суперечить праву Європейського союзу. Однак, комітет зазначає, що деякі положення актів права ЄС слід врахувати більш повно, наприклад, ввести до українського законодавства точне визначення терміну «мікробіологічний процес», яке міститься у Директиві 98/44/ЄС, та додати до ЗУ «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» можливість подання заяви на продовження строку сертифікату на продаж деяких продуктів, що охороняються патентами. Деякі положення закону також не відповідають Угоді ТРІПС у статті 31 щодо «другого патенту» та не враховують статтю 223 Угоди про асоціацію.

Підсумовуючи, Закон України від 21.07.2020 № 816-ІХ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реформи патентного законодавства» вводить низку важливих новел, урегульовуючи нагальні для українського законодавства питання, проте містить і пункти, які потребують корегування задля відповідності актам ЄС, Угоді ТРІПС та статті 223 Угоди про асоціацію.

4. Імплементация законодавства ЄС: Закон 6464 від 24.12.2021

Інший Закон спрямований на імплементацию Глави 9 Розділу IV «Торгівля та пов'язані з торгівлею питання» Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. Це Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення захисту прав інтелектуальної власності». Метою його прийняття є імплементация до національного законодавства положень щодо загальних зобов'язань, цивільних заходів, процедур і засобів захисту прав інтелектуальної власності, передбачених частиною третьою Глави 9 Розділу IV Угоди, та Директивою 2004/48/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 29.04.2004 про захист прав інтелектуальної власності.

Законом пропонується доповнити перелік способів захисту права інтелектуальної власності судом, а саме застосування разового грошового стягнення замість застосування способів захисту, встановлених пунктами 3 і 4 частини другої цієї статті (вилучення з цивільного обороту товарів, виготовлених або введених у цивільний оборот з порушенням права інтелектуальної власності). Застосування разового грошового стягнення здійснюється за заявою відповідача за умови, якщо право інтелектуальної власності було порушено відповідачем ненавмисно і без недбалості.

Передбачається витребування інформації щодо походження і мережі розповсюдження товарів або послуг, що порушують право інтелектуальної власності. До ЦПК та ГПК вносяться аналогічні зміни, які передбачають, що під час розгляду справи про порушення прав

інтелектуальної власності за вмотивованим клопотанням позивача суд може постановити ухвалу про витребування інформації щодо походження і мережі розповсюдження товарів або послуг, що порушують право інтелектуальної власності. Клопотання позивача повинно стосуватися лише тієї інформації, що є необхідною для встановлення походження і мережі розповсюдження товарів або послуг, що порушують право інтелектуальної власності. Така інформація повинна включати:

- повне найменування (для юридичних осіб) або ім'я (прізвище, ім'я, по батькові – для фізичних осіб) та адресу осіб, щодо яких є достатні підстави вважати, що вони є виробниками, розповсюджувачами чи іншими попередніми володільцями таких товарів або послуг, у тому числі осіб, що здійснюють оптову чи роздрібну торгівлю такими товарами або послугами;
- відомості щодо кількості та ціни на вироблені, доставлені, поставлені, отримані чи замовлені товари або послуги.

Передбачаються положення, якими власникам об'єктів інтелектуальної власності (промислових зразків, винаходів, корисних моделей і т.д.) порушники зобов'язані відшкодувати завдану майнову шкоду шляхом відшкодування збитків чи виплати компенсації та/або завдану немайнову (моральну) шкоду (наразі відшкодовують тільки збитки).

Ухвалення Закону в цілому забезпечує виконання зобов'язань, взятих Україною відповідно до Угоди про асоціацію, адаптацію національних актів до законодавства ЄС, досягнення європейського рівня захисту прав інтелектуальної власності, удосконалення захисту прав інтелектуальної власності у судовому порядку.

Висновки. За оцінками впливових міжнародних організацій сьогодні українське законодавство в цілому відповідає міжнародним нормам і стандартам щодо захисту прав інтелектуальної власності. [12, с. 60] Його вдосконалення проходило в останні роки у зв'язку з приєднанням у 2008 р. України до Світової організації торгівлі і переговорів про створення Зони вільної торгівлі і підписання Угоди про асоціацію з Європейським Союзом. Водночас українське законодавство потребує подальшої модернізації, зокрема з урахуванням того, які істотні зміни відбулися у міжнародній системі охорони авторських і патентних прав.

Реформування законодавства з права інтелектуальної власності є надзвичайно важливим фактором для розвитку інноваційної економіки, креативних індустрій та підвищення інвестиційної привабливості держави. Важливий також вектор напрямку, заданий Угодою про асоціацію: саме її вимоги забезпечують введення актуальних змін, що стосуються процедури оформлення та оскарження патентних прав, визначення термінів та приведення їх до стандарту актів ЄС, боротьбу зі зловживанням патентними правами та «патентним троллінгом». Слідкуючи за реальним станом правовідносин у сфері винахідництва та постійно удосконалюючи відповідне законодавство, Україна пришвидшує процес вступу до Європейського Союзу, виконуючи вимоги щодо права інтелектуальної власності, які становлять значну частину Угоди про асоціацію.

Запровадження змін, передбачених прийнятими за цей час законами, їх реалізація, допоможе Україні досягнути європейського рівня охорони та захисту прав інтелектуальної власності, впровадить ефективний механізм захисту прав та призведе до зростання економіки нашої держави.

Використана література:

1. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27.06.2014 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011/print1484549121500660#n2820
2. Конституція України від 28.06.1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
3. Україна отримала статус кандидата на членство в ЄС. 23.06.2022 року. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/ukrayina-otrimala-status-kandidata-na-chlenstvo-v-yes>
4. Ukraine: EU report notes important steps taken in the implementation of the reform agenda, 26 July 2023, Brussels. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_22_4706
5. Гладь Ю. О., Тарасенко Л. Л. Становлення та розвиток законодавства про промислову власність в Україні. Форум Права. 2020. URL: http://forumprava.pp.ua/files/006-017-2020-3-FP-Glado,Tarasenko_3.pdf

6. Цивільний Кодекс України. 16.01.2003 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
7. Національна стратегія розвитку сфери інтелектуальної власності в Україні на період 2020–2025 роки https://drive.google.com/file/d/1oqjabxZiTempwJjaZsO1NoLt7fvP_qxj/view
8. Інформація про реформу правової охорони та захисту інтелектуальної власності. Міністерство економіки України. Офіційний веб-сайт. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=f68343c1-6637-4e6f-a381-68b3fcd01f42&title=InformatsiiaProReformuPravovaOkhoronaTaZakhistIntelektualnoiVlasnosti&isSpecial=true>
9. Програма співробітництва між Міністерством економічного розвитку і торгівлі України та Всесвітньою організацією інтелектуальної власності на 2018–2019 від 06.10.2017. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/999_001-17#Text
10. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо створення національного органу інтелектуальної власності» від 16.06.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/703-20>
11. Розпорядження Кабінету Міністрів України № 943-р «Про Національний орган інтелектуальної власності» від 13 жовтня 2020 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/943-2022-%D1%80#Text>
12. Макода В. Є. Оптимізація правової системи охорони права інтелектуальної власності в Україні: теоретичні та практичні аспекти. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. Вип. 2. С. 58–63.

References:

1. Verkhovna Rada of Ukraine (2014). Uhoda pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu, z odniiei storony, ta Yevropeiskym Soiuzom, Yevropeiskym spivtovarystvom z atomnoi enerhii i yikhnimy derzhavamy-chlenamy, z inshoi storony [The Association Agreement between the European Union and its Member States, of the one part, and Ukraine, of the other part]. *Ofitsiyni visnyk Ukrainy* № 75, art. 2125. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011/print1484549121500660#n2820
2. Verkhovna Rada of Ukraine (1996). *Konstytutsiia Ukrainy* [Constitution of Ukraine]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> [in Ukrainian].
3. Government Portal (23.06.2022). Ukraina otrymala status kandydata na chlenstvo v YEES [Ukraine obtained EU candidate status]. Retrieved from: <https://www.kmu.gov.ua/news/ukrayina-otrymala-status-kandidata-na-chlenstvo-v-yes> [in Ukrainian].
4. Ukraine: EU report notes important steps taken in the implementation of the reform agenda, 26 July 2023, Brussels. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_22_4706
5. Forum Prava (2020). Hladio Y. O., Tarasenko L. L. Stanovlennia ta rozvytok zakonodavstva pro promyslovu vlasnist v Ukraini. [Establishment and development of legislation on industrial property on Ukraine]. Retrieved from: http://forumprava.pp.ua/files/006-017-2020-3-FP-Glado,Tarasenko_3.pdf [in Ukrainian].
6. Verkhovna Rada of Ukraine (2003). *Tsyvilnyi kodeks Ukrainy vid 16.01.2003 No 435-IV* [Civil Code of Ukraine of January 16, 2003, No 435-IV]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> [in Ukrainian].
7. Derzhavna systema pravovoi okhorony intelektualnoi vlasnosti (16.12.2019). *Parlamentski slukhannia*, No 5, 2019. Natsionalna stratehia rozvytku sfery intelektualnoi vlasnosti na period 2020–2025 roky. [National strategy for development of the field of intellectual property for the period of 2020–2025]. Retrieved from: https://drive.google.com/file/d/1oqjabxZiTempwJjaZsO1NoLt7fvP_qxj/view [in Ukrainian].
8. The Ministry of economy of Ukraine. *Informatsia pro reformu pravovoi okhorony intelektualnoi vlasnosti*. [Information about the reform of protection of intellectual property]. Retrieved from: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=f68343c1-6637-4e6f-a381-68b3fcd01f42&title=InformatsiiaProReformuPravovaOkhoronaTaZakhistIntelektualnoiVlasnosti&isSpecial=true> [in Ukrainian].
9. Verkhovna Rada of Ukraine (06.10.2017). *Ofitsiyni visnyk Ukrainy*, No 100, art. 3107. Prohrama spivrobitnytstva mizh Ministerstvom ekonomichnoho rozvytku i torhivli Ukrainy ta Vsesvitnoyu orhanizatsiyeyu intelektualnoi vlasnosti na 2018–2019. [Program of cooperation between the Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine and the World Intellectual Property Organization for 2018–2019]. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/999_001-17#Text [in Ukrainian].

10. Verkhovna Rada of Ukraine (16, 2020). *Holos Ukrainy*, No 17. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakoniv Ukrainy shchodo stvorennia natsionalnoho orhanu intelektualnoi vlasnosti. [On Amendments to Some Laws of Ukraine Regarding the Creation of a National Intellectual Property Authority]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/703-20> [in Ukrainian].
11. The Cabinet of ministers of Ukraine (28.10.2022). *Ofitsynyi visnyk Ukrainy*, No 87, art. 5400. Deiaki pytannia Natsionalnoho orhanu intelertualnoi vlasntosti. [Some issues of the National Intellectual Property Authority]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/943-2022-%D1%80#Text> [in Ukrainian].
12. Makoda V. Y. Optyimizatsiia pravovoi systemy okhorony prava intelektualnoi vlasnosti v Ukraini: teoretychni ta praktychni aspekty. [Optimization of the legal system of protection of intellectual property rights in Ukraine: theoretical and practical aspects]. *Naukovyi visnyk publichnoho i pryvatnoho prava* (2017), No 2, page 58–63.

Yakoviuk I., Maryniv I., Tovstan Yu. The reform of the patent legislation in Ukraine

Reform of Ukraine's patent legislation is underway with a focus on harmonization with EU legislation. The new legislation introduces several long-awaited tools that bring patent protection in Ukraine closer to the system in place in the EU. The vector of development of Ukraine's regulatory framework is undoubtedly related to bringing the provisions of various branches of law and legislation in the field of intellectual property in line with the obligations undertaken by Ukraine under the Association Agreement between the European Union and its Member States, of the one part, and Ukraine, of the other part.

The article focuses on a general overview of the development of Ukrainian patent legislation from its inception after the establishment of Ukrainian independence to the period of reforms, the development and introduction of new legislation, and the harmonization of Ukrainian legislation with the European Union Law. Institutional novelties are also considered, including the Ukrainian National Office of Intellectual Property and Innovation, its establishment, and functions.

In addition, the article analyzes the laws of Ukraine "On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Regarding Reform of Patent Legislation" and "On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Regarding Strengthening the Protection of Intellectual Property Rights", their content and compliance with the legislative framework of the European Union. Both laws contain important changes, some of them are quite long-awaited and designed to solve problems that negatively affected the development of science and industry in Ukraine years earlier.

The progress of national legislation on patent law is critically important for attracting investments and economic development of the country, therefore the topic of researching problems and achievements in this area through the prism of the Association Agreement and the requirements set before us by the European course of Ukraine remain relevant for today.

Key words: *patent protection in Ukraine, intellectual property, adaptation of legislation, the Association Agreement, European path of development, reform of legislation, innovations, science.*

НАШІ АВТОРИ

АЛЕКСАНДРОВ
МИХАЙЛО ЄВГЕНОВИЧ

кандидат юридичних наук, старший дослідник, провідний науковий співробітник відділу розроблення та вдосконалення форми одягу, Державний науково-дослідний інститут Міністерства внутрішніх справ України

Michael_Alexandrov@ukr.net

БЕРШАДСЬКА ЮЛІЯ
ВОЛОДИМИРІВНА

аспірант кафедри правового забезпечення підприємницької діяльності та фінансової безпеки, Харківський національний університет внутрішніх справ, завідувач відділення юридичного забезпечення, Кременчуцький льотний коледж Харківського національного університету внутрішніх справ

yuliyaklk@gmail.com

ВІСИН ВАЛЕНТИН
ВАСИЛЬОВИЧ

доктор історичних наук, професор, професор кафедри права, Луцький національний технічний університет

visynvv@gmail.com

Д'ЯЧКОВА НАТАЛІЯ
АНАТОЛІЙВНА

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри правового забезпечення та адміністрування транспортної діяльності, Український державний університет залізничного транспорту

23nataliia@gmail.com

ДАНІЛОВ СЕРГІЙ
ОЛЕКСАНДРОВИЧ

доктор філософії у галузі знань 081 «Право», доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін, Доцецький державний університет внутрішніх справ

serhDanilov@ukr.net

ДУБКО АНАСТАСІЯ
СТАНІСЛАВІВНА

аспірантка кафедри фінансового права, Навчально-науковий інститут права Київського національного університету імені Тараса Шевченка

dubko.anastasiiia@gmail.com

ЗИЦИК СЕРГІЙ
ГРИГОРОВИЧ

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри права, Луцький національний технічний університет

sergezytycyk@gmail.com

КИМ КАТЕРИНА
ВОЛОДИМИРІВНА

кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри правового забезпечення та адміністрування транспортної діяльності, Український державний університет залізничного транспорту

katerinkim72@gmail.com

МАРИНІВ ІВАННА
ІГОРІВНА

кандидатка юридичних наук, доцентка кафедри права Європейського союзу, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

i.i.maryniv@nlu.edu.ua

САВЧЕНКО ВІКТОР
ОЛЕКСАНДРОВИЧ

кандидат юридичних наук, доцент, науковий співробітник, Оксфордський університет, доцент кафедри цивільно-правових дисциплін, Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

savchenko.viktor@gmail.com

СВАНАДЗЕ ЛАНА
ПАТІЙВНА

аспірантка кафедри кримінального процесу та криміналістики, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

diana0443@ukr.net

ТОВСТАН ЮЛІЯ
ОЛЕКСАНДРІВНА

студентка III курсу факультету адвокатури, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

tovstan777@gmail.com

ТОКАРЄВА КСЕНІЯ
СЕРГІЇВНА

доктор юридичних наук, доцент кафедри конституційного і адміністративного права, Національний авіаційний університет
kseniia.tokarieva@npp.nau.edu.ua

ХОМЛЯК ОЛЬГА
РУСЛАНІВНА

магістр права, Навчально-науковий інститут права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, юрист Товариства з обмеженою відповідальністю «Інтернаціональна паливно-енергетична компанія»
o.khomliak@gmail.com

ХОРОНОВСЬКИЙ ОЛЕГ
ІГОРОВИЧ

кандидат юридичних наук, здобувач відділу аспірантури і докторантури, Національна академія Служби безпеки України
oleghor@ukr.net

ЯКОВІЮК ІВАН
ВАСИЛЬОВИЧ

доктор юридичних наук, професор кафедри права Європейського союзу, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
yakoviyk@ukr.net

OUR AUTHORS

- ALEKSANDROV MYKHAILO
Candidate of Legal Sciences, Senior Researcher, Leading Researcher at the Department of Uniform`s Developing and Improving, State Research Institute Ministry of Internal Affairs of Ukraine
Michael_Alexandrov@ukr.net
- BERSHADSKA YULIIA
Postgraduate at the Department of Legal Support of Entrepreneurial Activity and Financial Security, Kharkiv National University of Internal Affairs, Head at the Legal Support Department, Kremenchuk Flight College of Kharkiv National University of Internal Affairs
yuliyaklk@gmail.com
- DANILOV SERHII
Doctor of Philosophy in the Field of Knowledge 081 "Law", Associate Professor at the Department of Administrative and Legal Disciplines, Donetsk State University of Internal Affairs
serhDanilov@ukr.net
- DIACHKOVA NATALIYA
PhD in Law, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Legal Support and Administration of Transport Activities, Ukrainian State University of Railway Transport
23nataliia@gmail.com
- DUBKO ANASTASIIA
Postgraduate student at the Financial Law Department, Educational and Scientific Institute of Law of the Taras Shevchenko National University of Kyiv
dubko.anastasiia@gmail.com
- KHOMLIyak OLHA
Master of Laws, Educational and Scientific Institute of Law Taras Shevchenko Kyiv National University, Lawyer, "International Fuel and Energy Company" LLC.
o.khomliak@gmail.com
- KHORONOVSKIY OLEG
Candidate of Legal Sciences, Graduate at the Department of Postgraduate and Doctoral Studies, National Academy of the Security Service of Ukraine
oleghor@ukr.net
- KIM KATERYNA
PhD in Psychology, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Legal Support and Administration of Transport Activities, Ukrainian State University of Railway Transport
katerinkim72@gmail.com
- MARYNIV IVANNA
Candidate of Law, Associate Professor at Department of European Union Law, National Law University of Yaroslav the Wise
i.i.maryniv@nlu.edu.ua
- SAVCHENKO VIKTOR
PhD in Law, Associate Professor, Research Fellow at the University of Oxford; Associate Professor at the Department of Civil Law Disciplines, V.N. Karazin Kharkiv National University
savchenko.viktor@gmail.com
- SVANADZE LANA
Graduate student at the Department of Criminal Procedure and Kriminalistics, Taras Shevchenko Kyiv National University
diana0443@ukr.net

- TOKARIEVA KSENIIA Doctor of Law, Associate Professor at Constitutional and Administrative Law, National Aviation University
kseniia.tokarieva@npp.nau.edu.ua
- TOVSTAN YULIIA Student of the 3rd year of the Faculty of Advocacy, National Law University of Yaroslav the Wise
tovstan777@gmail.com
- VISYN VALENTYN Doctor of History, Professor, Professor at the Department of Law, Lutsk National Technical University
visynvv@gmail.com
- YAKOVIUK IVAN Doctor of Law, Professor at the Department of European Union Law, National Law University of Yaroslav the Wise
yakoviyk@ukr.net
- ZYTSYK SERHII Candidate of legal Sciences (PhD in Law), Associate Professor, Associate Professor at the Department of Law, Lutsk National Technical University
sergezytycyk@gmail.com

НОТАТКИ

ЗМІСТ

ВІДГУК НА ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ ДОНЕЦЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ВНУТРІШНІХ СПРАВ «ПРАВОВИЙ ЧАСОПИС ДОНБАСУ».....	3
 <i>Александров М. Є.</i> АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРОЦЕСІВ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ: ДОСВІД ЛАТВІЇ.....	4
<i>Бершадська Ю. В.</i> ПРИНЦИПИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТРУДОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ АВІАЦІЙНОГО ПЕРСОНАЛУ ДЕРЖАВНОЇ АВІАЦІЇ УКРАЇНИ.....	10
<i>Данілов С. О.</i> ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ПРАКТИКИ ВИРІШЕННЯ ПОДАТКОВИХ СПОРІВ У ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ПОДАТКОВОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ.....	16
<i>Dubko A. S.</i> TAXATION IN THE FIELD OF GREEN FINANCE AS AN INSTRUMENT FOR ENVIRONMENTAL PROTECTION.....	22
<i>Д'ячкова Н. А., Кім К. В.</i> ОСОБЛИВОСТІ ДОГОВІР ПЕРЕВЕЗЕННЯ ПАСАЖИРІВ ТА БАГАЖУ ТРАНСПОРТОМ ЗАГАЛЬНОГО КОРИСТУВАННЯ.....	27
<i>Зицик С. Г., Вісин В. В.</i> ЕЛЕКТРОННИЙ ДОКУМЕНТООБІГ В ОРГАНАХ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ.....	33
<i>Савченко В. О.</i> ЗНАЧЕННЯ СВОБОДИ ВОЛІ У ДОГОВОРАХ ПРО ПЕРЕДАЧУ МАЙНА У КОРИСТУВАННЯ.....	39
<i>Сванадзе Л. П.</i> ВІДОМОСТІ ПРО ОСОБУ ЗЛОЧИНЦЯ, ЩО ПІДЛЯГАЮТЬ ВСТАНОВЛЕННЮ В ХОДІ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННОГО ЗБАГАЧЕННЯ.....	44
<i>Токарева К. С.</i> ОСОБЛИВОСТІ НАДАННЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПОСЛУГ ПРАВООХОРОННИМИ ОРГАНАМИ В УКРАЇНІ.....	51
<i>Хомляк О. Р.</i> НОВЕЛЛИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА. ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ Ч. 6 СТ. 284 КПК УКРАЇНИ ТА Ч. 6. СТ. 36 КПК УКРАЇНИ.....	57
<i>Хороновський О. І.</i> ВЗАЄМОДІЯ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ З ДЕРЖАВНИМИ ТА МІЖНАРОДНИМИ ПРАВООХОРОННИМИ ІНСТИТУЦІЯМИ У СФЕРІ ПРОТИДІЇ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНІЙ ОРГАНІЗОВАНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ.....	62
<i>Яковюк І. В., Маринів І. І., Товстан Ю. О.</i> РЕФОРМА ПАТЕНТНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ: ВЕКТОРИ ВИКОНАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ В СФЕРІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ.....	69
НАШІ АВТОРИ.....	77

CONTENTS

REVIEW OF THE COLLECTION OF SCIENTIFIC PAPERS OF DONETSK STATE UNIVERSITY OF INTERNAL AFFAIRS «LAW JOURNAL OF DONBASS».....	3
<i>Aleksandrov M.</i> ADMINISTRATIVE AND LEGAL REGULATION OF NATIONAL PATRIOTIC UPBRINGING PROCESSES: LATVIA'S EXPERIENCE.....	4
<i>Bershadska Yu.</i> PRINCIPLES OF LEGAL REGULATION OF LABOR ACTIVITIES OF THE AVIATION PERSONNEL OF THE STATE AVIATION OF UKRAINE.....	10
<i>Danilov S.</i> PECULIARITIES OF APPLYING THE PRACTICE OF RESOLVING TAX DISPUTES IN THE ACTIVITIES OF THE STATE TAX SERVICE OF UKRAINE.....	16
<i>Dubko A. S.</i> TAXATION IN THE FIELD OF GREEN FINANCE AS AN INSTRUMENT FOR ENVIRONMENTAL PROTECTION.....	22
<i>Diachkova N., Kim K.</i> PECULIARITIES OF THE CONTRACT OF CARRIAGE OF PASSENGERS AND BAGGAGE BY PUBLIC TRANSPORT.....	27
<i>Zytsyk S., Visyn V.</i> ELECTRONIC DOCUMENT CIRCULATION IN PUBLIC AUTHORITIES.....	33
<i>Savchenko V.</i> THE MEANING OF FREE WILL IN THE TRANSFERRING PROPERTY FOR USE CONTRACTS.....	39
<i>Svanadze L.</i> INFORMATION ON THE IDENTITY OF THE CRIMINAL TO BE ESTABLISHED DURING THE PRE-JUDICIAL INVESTIGATION OF ILLEGAL ENRICHMENT.....	44
<i>Tokarieva K.</i> FEATURES OF PROVISION OF ADMINISTRATIVE SERVICES BY LAW ENFORCEMENT BODIES IN UKRAINE.....	51
<i>Khomliak O.</i> NOVELS OF CRIMINAL PROCEDURAL LAW. APPLICATION PRACTICE PART 6 ART. 284 CPC OF UKRAINE AND PART 7. ARTICLE 36 OF THE CPC OF UKRAINE.....	57
<i>Khoronovskyi O.</i> INTERACTION OF THE SECURITY SERVICE OF UKRAINE WITH STATE AND INTERNATIONAL LAW ENFORCEMENT INSTITUTIONS IN THE FIELD OF COMBATING TRANSNATIONAL ORGANIZED CRIME.....	62
<i>Yakoviuk I., Maryniv I., Tovstan Yu.</i> THE REFORM OF THE PATENT LEGISLATION IN UKRAINE.....	69
OUR AUTHORS.....	77

Наукове видання

**НАУКОВИЙ ЧАСОПИС
НАЦІОНАЛЬНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ М. П. ДРАГОМАНОВА**

Серія 18. Право

Випуск 39

Матеріали подані мовою оригіналу

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, власних імен та інших відомостей.

Підписано до друку 28.06.2023.

Формат 60×84/8. Гарнітура Times New Roman.

Папір офсет. Цифровий друк. Ум.-друк. арк. 9,77. Обл.-вид. арк. 8,29.

Замов. № 0623/413. Наклад 300 прим.

Віддруковано з оригіналів

Видавничий дім «Гельветика»

73021, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1

Телефони: +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08

E-mail: mailbox@helvetica.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 7623 від 22.06.2022 р.